

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

16.YÜZYIL OSMANLI DEVLET YÖNETİM SİSTEMİNDE
ENDERUN SARAY MEKTEBİ'NİN YERİ VE YÖNETİM
SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Turgut KARAKUŞ

İstanbul

Eylül, 2014

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

16.YÜZYIL OSMANLI DEVLET YÖNETİM SİSTEMİNDE
ENDERUN SARAY MEKTEBİ'NİN YERİ VE YÖNETİM
SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Turgut KARAKUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM

İstanbul

Eylül, 2014

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. S. Bilge KESKİNKILIÇ KARA

Üye Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTUNDAĞ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Bülent ARI

Enstitü Müdür V.

TEŞEKKÜR

Çalıőmamı hazırlarken beni yüreklendiren, bilgisiyle bana rehberlik yapan, çalıőmamı güzel sona taşıyan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM'a, sevgili arkadaşlarım Nazan BULUR, Neslihan SEZGİN'e, çalıőmalarım boyunca benimle beraber zorluklara katlanan eşim Fatma KARAKUŞ'a, uslu durarak babalarının dikkatinin dağılmasını engelleyen ve çalıőmasını kolaylıkla tamamlamasını sağlayan oğullarım Efe ve Eray KARAKUŞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Turgut KARAKUŞ

ÖNSÖZ

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan itibaren kısa sürede bir devlete ve sonrasında imparatorluğa dönüşmesinin ardındaki sebep araştırıldığında, karşımıza her daim değişime açık oldukları ve kendilerini çağın ötesinde bir anlayışla yeniledikleri çıkar.

Özellikle tarihçilerin Yükselme dönemi dedikleri 1453-1579 yılları arasında bu anlatılanların çarpıcı örneklerine rastlanır. Ne zaman ki bu anlayıştan uzaklaşmış, bozulma ve çözülme süreci de başlamış ardından da kaçınılmaz son gelmiştir.

Günümüzde Türkiye tekrar o ihtişamlı dönemlerine dönmek arzusunu açıkça belli etmekte, hissedilir bir şekilde dış politikasında bu anlayışını yürütmektedir.

Peki, Osmanlıyı Osmanlı yapan bu değerler neydi? Nasıl oldu da bu şekilde hızlı bir büyümeyi başarabildiler? Yönetimlerini nasıl yapılandırmışlardı? Her şeyden önce iç dinamikleri olan toplumunu yani insanını nasıl eğitmiş ve değerlendirmişlerdi?

Osmanlı tam manasıyla insandan ve kapasitesinden haberdar bir devletti. Başka bir deyişle yetenekli ve dahi insanları değerlendirmede çok başarılıydı. İnsan sarrafi âlimleri, ilme önem veren idarecileriyle eşsiz bir devletti.

İşte bu düşüncelerden dolayı Osmanlı Devletinin Yönetim kademesini oluşturan insanların nasıl seçildiklerine, nasıl yetiştirildiklerine bir eğitimci gözüyle bakmaya ve değerlendirilmeye çalışıldı.

Turgut KARAKUŞ

ÖZET

16.YÜZYIL OSMANLI DEVLET YÖNETİM SİSTEMİNDE ENDERUN SARAY MEKTEBİ'NİN YERİ VE YÖNETİM SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

KARAKUŞ, Turgut

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM - 2014, 84 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, 16. yüzyılda Enderun Saray Mektebinde verilen eğitim ile Enderun Saray Mektebi'nin Osmanlı Devlet Yönetim sistemi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

Konu, tarihsel yöntemden yararlanılarak çalışılmıştır. Araştırmada, 16.yüzyılda Osmanlı Devletinde Enderun Saray Mektebi'nin önemi, bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Veriler, kütüphane, internet kaynakları kullanılarak tarama yöntemiyle toplanmıştır. Konu ile ilgili tarihi kaynaklar, tezler ve araştırmalardan istifade edilmiştir. Tüm kaynaklar, bilimsel yöntemlere göre tasnifi yapıldıktan sonra; tahlil edilerek yorumlanmıştır.

Bu araştırmada, yönetim evreninde Osmanlı devlet yönetimi örnekleme, yönetici evreninde; üst düzey yönetici dikkate alınmaktadır. Eğitim evrenindeyse, üst düzey yönetici eğitimi araştırılmaktadır.

Araştırmada önce Osmanlı Devlet Yönetim Sistemi hakkında bilgi verilmiş, ardından genel olarak Osmanlı eğitimine değinilmiş sonrasında Enderun Saray Mektebi'nin detaylı tanıtımına geçilerek her yönüyle incelenmeye çalışılmıştır.

Edinilen tüm sonuçlar maddeler halinde sonuç bölümünde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enderun, Enderun Saray Mektebi, Devşirme, Yönetici, Eğitim.

ABSTRACT

THE EFFECT ON THE PLACE AND MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENDERUN PALACE SCHOOL AT THE 16.TH CENTURY IN OTTOMAN EMPIRE'S MANAGEMENT SYSTEM

KARAKUŞ, Turgut

Master Thesis, Educational Management and Supervision

Thesis Supervisor: Assistant Prof. Dr. Bilal YILDIRIM -2014, 84 Pages

The purpose of this study is to put forward the effect over the Ottoman Empire Management System with the education which was given in Enderun Palace School at the 16th century.

The subject is studied with using historical method. In the search, the importance of the Enderun Palace School in the Ottoman Empire at the 16th century is discussed in a complete way. The datas were gathered after various sources such as libraries and the internet had been searched thoroughly. Historical sources, thesises and researches were used. All of the resources were analyzed and classified according to scientific methods and then discussed.

At this stage of the research, while presenting examples of the rulership conducted by the Ottoman Administration, the education focusing on how to school high administrators were analyzed while the research regarding the educational section, focuses on high administrative indoctrination.

In the research, first it was informed about Ottoman Empire Management System, then in general, it was mentioned to Ottoman Education, after that skipping to detailed presantation of Enderun Palace School, tried to examine with every aspects.

The results which were gained are given itemized in the conclusion part.

Keywords: Enderun, Enderun Palace School, Collecting, Manager, Education

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
I. BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Sınırlılıklar.....	3
1.5. Tanımlar.....	4
II. BÖLÜM.....	5
KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	5
2.1. 16.Yüzyıl Osmanlı Devlet Yapısı.....	5
2.2. Osmanlı Bürokratik Yapısı Ve Yönetim Anlayışı.....	6
2.3. Yönetim Sisteminde Sınıflandırma.....	8
2.3.1. Yönetimde Kul Sistemi.....	8
2.3.2. 16. Yüzyıl Ve Öncesi Yönetim Sistemine Genel Bir Bakış.....	10
2.3.2.1. Seyfiye Sınıfı.....	12
2.3.2.2. Kalemiye Sınıfı.....	12
2.3.2.3. İlmiye Sınıfı.....	13
2.4. Personel Kaynağı Olarak Devşirme Sistemi.....	14
2.4.1. Devşirmenin Tanımı.....	14
2.4.2. Devşirme Sisteminin Doğuşu.....	14

2.4.3. Sistemin Esasları.....	15
2.4.4. Devşirme Yönteminin Aşamaları	16
2.4.4.1. Türk Ailesine Veriliş.....	18
2.4.4.2. İçoğlanlarının Seçimi	19
2.4.4.3. Hazırlık Sarayları	19
2.4.4.3.1. Edirne Sarayı.....	20
2.4.4.3.2. Galata Sarayı.....	21
2.4.4.3.3. İbrahim Paşa Sarayı ve At Meydanı	22
2.4.4.3.4. İskender Çelebi Sarayı	22
2.4.4.3.5. Topkapı Sarayı.....	23
2.4.4.4. Devşirme Sisteminin Bozulması.....	23
2.5. 16. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Kurumlarına Genel Bakış	24
2.5.1. Sıbyan Mektebi	25
2.5.2. Medrese.....	26
2.5.3. Askeri Okullar.....	28
2.5.4. Meslek Eğitimi Okulları	30
2.5.5. 16. Yüzyılda Yönetici Eğitimi	30
2.5.5.1. Şehzadegan Mektebi	30
2.5.6. 16.Yüzyılda Halka Yönelik Diğer Eğitim Kurumları.....	31
2.5.6.1. Camiler.....	31
2.5.6.2. Zaviye ve Tekkeler	32
2.5.6.3. Kütüphaneler.....	33
2.6. Eğitim Yönetimi Ve Enderûn Saray Mektebi.....	33
2.6.1. Osmanlı Saray Teşkilatına Genel Bir Bakış	33
2.6.1.1. Birûn Bölümü.....	34
2.6.1.2. Harem Dairesi	36
2.6.1.3. Enderûn	36

2.6.2. Yönetim Sisteminde Enderun Saray Mektebi'nin Yeri Ve Tarihi Gelişimi	37
2.6.2.1. Enderun Saray Mektebinin Tarihi Gelişimi	40
2.6.2.1.1. Kuruluşu.....	40
2.6.2.1.2. Gelişimi.....	41
2.6.2.1.3. Kapanması.....	41
2.6.2.2. Saray İçindeki Önemi	43
2.6.2.2.1. Enderun Saray Mektebine Öğrenci Seçimi.....	43
2.6.2.2.2. Saray Dışındaki Eğitim Kurumlarıyla Karşılaştırılması	44
2.6.4. Enderun Saray Mektebinde Günlük Yaşam.....	44
2.6.4.1. Sınıflar (Odalar)	44
2.6.4.1.1. Büyük, Küçük Odalar	45
2.6.4.1.2. Doğancı Koğuşu.....	46
2.6.4.1.3. Kiler Odası	47
2.6.4.1.4. Hazine Odası	49
2.6.4.1.5. Has Oda.....	51
2.6.4.1.5.1. Hasodabaşı	54
2.6.4.1.5.2. Silahtarağa.....	55
2.6.4.1.5.3. Çuhadarağa	55
2.6.4.1.5.4. Anahtar Ağası	55
2.6.5. Uygulanan Eğitimin Amaçları	56
2.6.6. Verilen Eğitimlerde Uygulanan Metotlar	56
2.6.6.1. Ödül ve Ceza Yapısı	57
2.6.6.2. 16. Yüzyılda Yetenek ve Kabiliyetleri Değerlendirme Anlayışı	58
2.6.6.3. Çıkma Usulü	58
2.6.6.4. Verilen Ücretler	59
2.7. Enderun Saray Mektebiyle İlgili Araştırmalar.....	59
III. BÖLÜM	61

YÖNTEM	61
3.1. Araştırmanın Modeli.....	61
3.2. Evren ve Örneklem	61
3.3. Verilerin Toplanması	61
3.4. Verilerin Analizi	61
IV. BÖLÜM.....	62
BULGULAR VE YORUMLAR.....	62
Birinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebi'nin Eğitim Şekli nasıldır ve Saray dışındaki okullardan farkları nelerdir?.....	62
İkinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde yetiştirilen yöneticilerin göreve atanmaları nasıldır?.....	65
Üçüncü Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde yetişenlerin Osmanlı devlet yönetimi üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?	66
Dördüncü Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde Kariyer Basamaklarında İlerleme Nasıldır?.....	71
Beşinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebiyle 21.Yüzyıl Yönetici Eğitim Ve Yetiştirme Yöntemleriyle Arasında Fark Var Mıdır?	72
V. BÖLÜM	74
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	74
5.2. Öneriler	78
Kaynakça.....	79

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın sınırlılıkları, araştırmada yer alan terim ve tanımlamalara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Kurumları kurum yapan en önemli etken insan faktörüdür. Bir kurumda istihdam edilen insanların iyi yetişmiş olması kurumun hedeflerine çok daha kolay ulaşmasında oldukça önemlidir. Devlet düzeyinde, geniş alanlara yayılan kurumsallaşmanın bir organizasyon içerisinde çalıştırılması, organizasyonları yöneten kişilerin yönetim becerilerinin geliştirilmesi, bu organizasyonların aynı hedefler doğrultusunda beraberce ve uyum içinde hareket ettirilmesi hayati önem taşır.

Bu sebeple tüm devletlerin göz ardı etmemesi gereken en önemli görevi, sahip olduğu insan kaynaklarını nasıl iyi eğitilebileceğinin yollarını aramasıdır. İnsan kaynağının iyi eğitilmesi, ileriye dönük hedeflerine yönelik insanların ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda istihdam etmesi, bu konudaki verimliliğin artırılması için yenilikçi istihdam politikalarının geliştirilmesi önemlidir.

Bu noktada entelektüel sermayenin anlaşılması gerekir. 1969 yılında Galbraith, ilk kez bu kavramı tanımlamış ve kullanmıştır. İnsan, zekânın yanı sıra entelektüel faaliyetlerinin de bir bütünüdür. Başka açıdan bakıldığında Entelektüel Sermaye kavramı, insan kaynağına dayalı bilgiyi ve yine bu kaynaktan beslenen soyut değerler oluşturarak rekabet edebilmeyi açıklar (Görmüş, 2009:58-61). Entelektüel sermayenin yönetilmesinde yönetim kadrolarının rolü önemlidir. Bu sebeple yöneticiler çok iyi yetiştirilmelidir.

Yönetici eğitimi, bilgi çağında çok hızlı gelişme göstererek dinamik bir yapıya dönüşmüştür. Yönetici eğitimlerinin her zaman için güncel bir şekilde yapılması gerekir. Bu bakımdan eğitim kurumlarına, devlete, diğer kurum ve kuruluşlara önemli

görevler düşmektedir. Bu kurumlar işbirliği ve dayanışma içerisinde çalıştıkları sürece, ülkenin gelişmesine büyük katkılar sağlayacaklardır (Türkyılmaz, 2009:2).

Kamu yararına hizmet eden kurumların yapıları ve işlevlerini belirleyen etkenler toplumun içinde bulunduğu koşullardır. Toplum geliştikçe kurumlar da gelişir ve kurumların işlevleri artar. Bu durum toplum hizmeti gören eğitim kurumları için de geçerlidir (Fidan N. ve Erden M. 1998:55). Tarih boyunca kurulmuş olan Türk devletlerinin en güçlülerinden biri olan Osmanlı Devleti, gerek yönetim kademeleriyle gerekse bu yönetim kademelerine insan yetiştirmedeki başarılı eğitim kurumlarıyla incelenmeye ve araştırılmaya değerdir. 16.yüzyıl, Osmanlı Devletinin gelişmişlikte zirveye ulaştığı yüzyıldır. Bu yüzyılda siyasette, ekonomide ve eğitimde büyük başarıların kaydedildiği bilinmektedir. Bu çalışmanın konusu Enderun Saray Mektebi ise, öğrenci seçimi ve eğitimiyle Osmanlı Devletinin neden bu kadar yükseldiğinin cevaplarını aramaktadır.

Osmanlı devleti sadece savunma gücü yönüyle değil aynı zamanda oluşturmuş olduğu eğitim kurumlarıyla da başarıyı yakalamış, sosyal müesseselerin güçlendirilmesini ve vatandaşının sistemin bir parçası olarak yararlı hale gelmesini sağlamıştır (Oğuz, 2008:2). Kamu yönetiminde, kamu hizmetlerinin etkin, sürekli ve verimli bir şekilde görülebilmesi bir amaçtır. Bu nedenle diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kamu kesimi yöneticileri ve bunların yetiştirilmeleri önemli bir konudur (Türkyılmaz, 2009:2).

Enderun Saray Mektebi'nin anlaşılması yirmi birinci yüzyıl eğitim anlayışında yetenekli insanların tespiti ve eğitimlerinin aksayan yönlerinin düzeltilmesi açısından önemlidir. Bu çerçevede konuya ilişkin literatür çalışmalarında Enderun Saray Mektebinin kuruluş ve işleyişi ile ilgili araştırmaların yapıldığı fakat bu okulun Osmanlı Devlet yönetimi sistemi üzerinde ne gibi etkileri olduğu konusuna doğrudan değinilmediği tespit edildi. Bu sebeple bu araştırmanın problemi, "Enderun Saray Mektebinde verilen eğitim ile bu kurumun Osmanlı Devlet Yönetim sistemi üzerindeki etkisi nedir?" şeklinde belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Enderun Saray Mektebinde verilen eğitim ile bu kurumun Osmanlı Devlet Yönetim sistemi üzerindeki etkisinin belirlenebilmesidir.

Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Enderun Saray Mektebi'nin Eğitim Şekli nasıldır ve Saray dışındaki okullardan farkları nelerdir?
- 2- Enderun Saray Mektebinde yetiştirilen yöneticilerin göreve atanmaları nasıldır?
- 3- Enderun Saray Mektebinde yetişenlerin Osmanlı devlet yönetimi üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?
- 4- Enderun Saray Mektebinde Kariyer Basamaklarında İlerleme Nasıldır?

5- Enderun Saray Mektebiyle 21. Yüzyıl Yönetici Eğitim Ve Yetiştirme Yöntemleri Arasında Fark Var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

21.Yüzyıl bilgi ve teknoloji çağıdır. Günümüzde bilginin elde edilmesi ve bu bilginin kullanılabilmesi en büyük hedef haline almıştır. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde en büyük yatırım insana yapılmaktadır ve bu bilgiyi verimli kullanacak olan insandır.

Türkiye'de, bu gerçekten yola çıkılarak eğitim sistemi daha iyi hale getirilmeye çalışılmakta; fakat bu çalışmalar büyük oranda batılılaşma fikrinin de etkisiyle batı kaynaklı çözüm yollarıyla yapılmaya çalışılmaktadır. Oysaki modellenmeye çalışılan batılı ülkeler kendisi için oluşturmuş olduğu modelleri, yine kendi öz kültür ve bilgi mirasından kopmadan onlardan ilham alarak yapmaktadırlar. Bu çalışmayla alana katkı sağlayabilecek bilgilere ulaşılabilecektir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma 1500-1579 Yılları arasındaki Osmanlı Devletinin Yönetici Yetiştirme Eğitimi ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Acemi Oğlan: Yeniçeri ocağında Hıristiyan çocuklara verilen isimdir.

Devşirme: Osmanlı Devletinin Rumeli ve Balkanlardaki Hıristiyan topraklarda genç, yetenekli ve zeki çocukları toplayıp eğitim vererek oluşturduğu asker ve yönetici yetiştirme sistemidir.

İçoğlanı: Saray hizmetine alınıp devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler hakkında kullanılan bir tabirdir. Yıldırım Beyazıt zamanında yeni teşekküle başlayan saray hizmetlerinde bulunmak üzere yeniçerilik için toplanan devşirmelerden ayrılmak suretiyle meydana getirilmiş ve usul sonradan yapılan kanunla devam edip gitmiştir (Pakalın, 1993, C.2: 28-29).

II. BÖLÜM

KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. 16.Yüzyıl Osmanlı Devlet Yapısı

Gökçek'e göre; Osmanlı devlet ve toplum yapısının ana hatlarıyla oluştuğu XV ile XVII. yüzyıllar arası dönem; tarihçilerce “klâsik dönem” olarak adlandırılır (Türkyılmaz, 2009: 10). Karpat'a göre; Osmanlı Devleti kurumsal ve yapısal gelişimine hemen hemen bu dönemde ulaşmış ve kurumsal gelişimini büyük ölçüde tamamlamıştır (Türkyılmaz, 2009:10). Akşin'e göre; Klâsik Osmanlı toplum düzeni, yönetenler (askeriler) ve yönetilenler (reaya) sınıfı olarak iki kutuplu bir yapıdadır. Yönetenler; icraî askeriler (maaşlılar, Zaimler ve tımarlı sipahiler) ve ulemadan, yönetilenler ise; kentliler (lonca esnafı, tüccarlar ve sarraflar) köylüler ve göçebelerden oluşurdu (Oğuz, 2008: 3).

Osmanlı'da toplumsal gruplar sultanın yetki vermesi çerçevesinde şekillenmiştir. Sultan ve onun memurları bir grubu (yöneticiler), toplumun geri kalanı da diğer bir grubu (uyruklar) oluşturmaktaydı. Yönetici sınıfına girenler doğrudan sultanın hizmetinde olan herkes, üretimle ilgisi olmayan askerî sınıf, ulema ve bürokrat sınıfıyla bunların aileleri, yakınları ve hizmetlileri idi. Yönetimde söz sahibi olmayan uyruklarsa dinsel temelde Müslüman ve gayrimüslim diye ayrılmış kentliler ve köylüler ile yerleşik ve göçebe halktan meydana geliyordu (Oğuz, 2008: 5).

Osmanlıda sosyal yaşamın iki temel kurumundan biri askerler, bürokratlar, zanaatkâr ve tüccarlar ile reaya, yani üretici sınıftan oluşan hiyerarşik yapıya sahip sosyal düzen; ikincisi ise “millet” sistemidir (Oğuz, 2008: 7). Asker grubunu oluşturan egemen sınıf, imparatorluk adına siyasal yönetim, savunma, vergi toplamak ve adalet dağıtmak gibi dört hizmeti yerine getirirdi. Bu hizmetler için çeşitli kurumlar oluşturulmuştu. Padişah askeri, siyasî, mali ve adli hizmet ve işlere ayrı ayrı memurlar atar, bu memurlar da kendi faaliyetleri hakkında padişaha raporlar sunarlardı (Oğuz, 2008: 8).

Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde toprağa bağlı köleliğin mevcut olduğu düzensiz derebeylik sisteminin sebep olabileceği karışıklığı önlemek için mevcut toprak sistemine hemen müdahale etmiş, toprağa dayanan asalete son vermek

suretiyle derebeylik yerine tımar sistemini ve toprak mutasarrıflarını oluşturmuştur. Bu uygulama sayesinde Osmanlı Devleti'nde batılı anlamda bir tabakalaşma ve aralarında uçurumlar bulunan sosyal bir sınıflaşma oluşmamıştır (Kazıcı, 2003:82).

2.2. Osmanlı Bürokratik Yapısı Ve Yönetim Anlayışı

Osmanlı Devleti yönetim ve bürokrasi sistemini oluştururken özellikle Selçuklu ve diğer Türk devletlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Yönetim anlayışı diğer alanlarda olduğu gibi öncesindeki Büyük Selçuklu, Gazneli gibi Türk-İslam devletleriyle benzerlik gösterir. Devlet hanedanın malıdır. Hükümdar kut anlayışı çerçevesinde seçilmiş kişidir ve ailesinden, komutanlarından, boy beylerinden seçim yaparak kendisine bağlı bir yönetim oluşturmuştur ve bu anlayış veraset yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır (Türkyılmaz, 2009:172).

Osmanlı bürokrasisinin alt yapısı, Pers, Sasani, Bizans, İslâm ve Selçuklu bürokrasisinin alt yapısı üzerine kurulmuştur. (Başaran, 1989:50). XV. yüzyıla kadar devlet bürokrasisi, az sayıda daireden oluşurken; sınırların genişlemesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet'in merkezîyetçiliğe yönelik politikalarına uygun olarak daire sayıları arttırılmış, kurumsallaştırılmıştır. Kanuni zamanında ise bürokrasi üç ana daireye bağlı 50-60'a yakın daireden oluşan organizasyona dönüşmüştür (Özdemir, 2001:39).

Osmanlı Devleti, personel yönetiminde geniş ölçüde Selçuklulardan birçok sistem, ilke ve kurallar alarak kendi sistemini inşa etmiştir.(Kalkandelen, 1972: 42). Osmanlıda yöneticilik kavramı tarihsel olarak incelendiğinde İranlı Molla Sinan'a paşalık unvanının verilmesiyle Orhan Bey zamanında şekillenmeye başlamıştır. I.Murat devrinde ise Mihaloğlu (Kösemihal) ve Samsa Çavuş ailelerine Miri Ahur ya da Mirahur (İmrahor) ve Çavuşbaşılık unvanları verilmiştir. Zamanla bir takım güç odakları oluşmaya başlamış, durumdan rahatsızlık duyan dönemin padişahı I.Murat bu tekelleşmenin önüne geçebilmek için Kapı Kulu sistemini yerleştirmeye ve güçlendirmeye uğraşmıştır. (Oğuz, 2008: 3).

Padişahlar, devlet içerisinde gücün kendi iradesi dışındaki çevrelerde yoğunlaşmasını engellemek için Devşirme Usulünü, geliştirmişlerdir. Devşirme usulü

kısaca belirli kriterlere göre Hıristiyan ailelere mensup çocukların Türk kültür ve devlet anlayışına göre yetiştirilerek asker ve yönetici olarak kullanılmasıdır. Bu şekilde yönetimdeki Türk asıllı yöneticiler karşısında devşirmeler çoğu kez denge unsuru olarak kullanılarak isyan tehlikesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat devşirmelerin sakıncalı olabilecek ölçüde güç kazandığı dönemlerde de Türk asıllı olanlar bir denge unsuru olarak kullanılmışlardır (Uyaroğlu, 1989: 6-7).

Osmanlı devleti bu anlayış çerçevesinde devşirdiği kişilere dönemin şartları düşünüldüğünde en iyi eğitimi vermeye çalışmıştır. Devşirilen kişiler devletin yönetim organlarında da değerlendirilerek güçlü bir yönetim ağı geliştirilmiştir (Oğuz, 2008:4). Devşirme asıllı devlet adamları padişahın kullarıdır. Padişah da devşirme kişilerle devlet işlerini yürütür, kimse onun işlerine karışmaz, otoritesini de devşirmelerle kurulu düzenli ve sürekli kapı kulu askerleriyle pekiştirir. Zamanla ulemalar dışındaki tüm askeri sınıf kul olarak adlandırılmıştır. Kullar sadece padişaha karşı sorumlu oldukları için devlet işlerini rahatlıkla görmüşlerdir. Hıristiyan toplulukların devlet otoritesine yakınlaşmasında da önemli rol oynamıştır (Üçok, 1976:203).

Padişahlar; takriben on beşinci asır ortalarından itibaren on sekizinci asır başlarına kadar şahıslarına mahsus merkez ordusuyla devlet idaresi için zâdegân yetiştirmekten ziyade Müslüman ve Türk terbiye ve kültürüyle yoğrulmuş kendilerine sadık bir bende sınıfı yetiştirerek, bunların bir kısmını kendi sarayında ve bir kısmını ordusunda terbiye ettirdikten sonra Osmanlı devletinin idare ve inzibatını bunların ellerine vermişlerdir (Halaçoğlu, 1998: 44).

İlk başta askeri amaçlarla başlanılan pençik ve devşirme sistemi, daha sonraları devletin yönetim mekanizması içerisinde en önemli konuma gelmiştir. Osmanlı'da önemli bir yere sahip olan medreseler yönetim, adliye ve ilim alanlarında devletin personel ihtiyacını karşılayan en önemli kurumlardan biridir. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde birçok üst düzey yönetici bu kurumlardan yetişmiştir (Türkyılmaz, 2009:173).

Osmanlı Devleti'nde memurluk, görerek ve yaparak öğrenilen bir meslekti. Bu nedenle memur olmak isteyenler, bir devlet dairesinde Önce "şakird" ya da "çırak" olarak göreve başlardı. Şakird, kıdemli memur olan "kalfa"nın nezaretinde, gerekli

tecrübe, bilgi ve uzmanlık elde etmek için belirli süre çalışmak zorundaydı. Şakirtler, Lonca Sistemi'nde olduğu gibi, bir sınavdan sonra asli memurluğa geçmeye hak kazanırlardı. Devlet dairelerinde "şakird", "kalfa", ve "hacegan" şeklinde rütbe sistemi bulunmaktaydı. Kalemîye mensupları, Paşa rütbesine kadar yükselebilirlerdi. Osmanlı arşivlerindeki milyonlarca tarihi doküman, Osmanlı İmparatorluğu'nun, düzenli bir kayıt sistemine sahip olması anlamında, "bürokratik devlet" niteliğini yansıtmaktadır. Osmanlı bürokratları, edebiyat, dil, yazı çeşitleri, hukuk, tarih, coğrafya, matematik ve tarım konularında genel bilgiye sahip "ansiklopedist" kişilerdi. Büyük ansiklopedist bilginlerden olan Kâtip Çelebi (1608-1657), Divan-ı Hümayun kaleminde sekreter olarak görev yapmıştı (Eryılmaz, 2004:226).

2.3. Yönetim Sisteminde Sınıflandırma

Osmanlı devleti merkezi yönetim anlayışına sahiptir. Bu güçlü merkezden yönetimin kaynakları, iyi kurulmuş kul, tımar ve ulema kurumlarıdır (Başaran, 1989:50). Orhan Bey zamanında devlet hizmetlerinde ilk defa sınıflandırma, hizmete alma ve hizmet içinde yetiştirme esasları kabul edilerek, İznik'in alınışından sonra ilk büyük medrese 1331 yılında burada kurulmuştur. Orhan Bey Dönemi'nde, büyük kardeşi Alaeddin Paşanın ve büyük oğlu Süleyman Paşa'nın idari ve askeri işlerle meşgul olması, daha sonra devlet işlerinin "Vezir" denilen hükümdarın vekili veya hükümetin reisi sayılan kişiye aktarılması ile Osmanlılarda ilk defa üst düzey yönetim ve yöneticilik kavramlarının oluşmaya başladığı söylenebilir (Öztürk, 1994: 94-95).

Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe ve etkinlikleri arttıkça, teknik bilgi ve uzmanlaşma ihtiyacı, bir iş bölümü yapılmasını gerektirmiştir. Özellikle Orhan Gazi ve 1.Murat dönemlerinde bu teşkilatlanmanın temeli atılmıştır. Osmanlı Devletinde toplum, yönetenler (askeri: seyfiye, ilmiye, kalemîye) ve yönetilenler (reaya, halk) olmak üzere ikiye ayrılıyordu (Türkyılmaz, 2009:176).

2.3.1. Yönetimde Kul Sistemi

Medreselerde Müslüman ailelerin çocukları eğitilip dini bürokraside görevlendirilirken, Osmanlı'nın yükselme döneminde asker ve sivil bürokratların Türk kökenli olmamasına, din, aile, meslek gibi bağlarla toplumsal bir ilişki taşınamamasına özen gösteren, sadece padişaha bağlı olmasını sağlayan bir sistem benimsenmiş ve

uygulanmıştır. Merkezdeki askeri ve sivil bürokratik örgüte bu nedenle kapıkulları denmiştir (Heper, 1977: 35-36). Devşirme sisteminde, devşirmek için alınan çocukların arasından zeki olanlar seçilir; seçilen zeki çocuklar Enderun Saray Mektebine gönderilirdi. Yine Enderun Saray Mektebi'ne gönderilenler arasından da en zekileri belirlenir ve devlet işlerinde görevlendirilmek üzere yönetici olarak padişah tarafından atanırlardı.

Osmanlı'da herkes padişahın kullarıdır. Kul, köle anlamında olmayıp, padişahın ülkesinde, onun emirleri altında yaşama manasında kullanılmıştır. İlk zamanlar devşirme kökenli olanlar için kullanılan bu tabir, daha sonra tüm Osmanlı tebaası için kullanılmıştır. Osmanlıda, hükümet, eyaletler idaresi ve ordu, doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı bir bütün halinde teşkilatlandırılmış ve bu mekanizmada siyasi otoriteyi temsil edenler doğrudan padişaha bağlı kullar arasından seçilmiştir. Bu kullar sarayda Enderun Saray Mektebinde yetiştirilmişlerdir. Saray mektebine alınanlara, istek ve yetenekleri doğrultusunda askerlik, din, edebiyat, matematik ve sanatsal derslerden spora pek çok konuda eğitim verilmiştir (Türkyılmaz, 2009:175).

Kullara devşirmeden gelen çocukların katılması geleneği, I. Beyazıt devriyle başlamıştır. XVI. yüzyılda her menşeden toplanan kulların toplamı yılda yedi-sekiz bine yükseliyordu. Bunun ortalama üç bin kadarı devşirmeydi. Devşirme oğlanları İstanbul'a getirilince, vücut ve karakter itibarıyla en iyileri seçilir, bazen sultanlar seçimde bizzat hazır bulunurlardı (İnalçık, 2004:84). Kanun gereğince bunlar, iyi ailelerden toplanan, sağlam, zeki, yakışıklı çocuklardır (Güven, 2009:46). Hıristiyan aileler arasında, çocuklarını, devlete gönüllü olarak verenlerin çokluğu da bilinmektedir. Çünkü bu çocukların istikballerinin çok parlak olma ümidi vardır (Kabaklı, 2002:40-41).

Zamanla Osmanlı padişahları kendi icrâ gücünü, yalnız kendi kullarına emanet etmeyi bir prensip olarak kabul etmişlerdir. XV. yüzyılda fethedilen bölgelerde yüksek sınıfa mensup beyzadeler, Osmanlılar tarafından saraya alınmışlar, orada ayrıcalıklı muamele görmüş ve saraydan göreve çıkma zamanı çoğu kez bey unvanıyla en önemli mevkilere getirilmişlerdir. Böylece Osmanlı öncesi birçok Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut aristokrasilerine mensup kişizadeler, bu devirde Osmanlı beyleri ve vezirleri olarak hizmet etmişlerdir. Ancak Anadolu Selçukluları'nda olduğu

gibi, kul sisteminden gelenlere yalnız askerî makamlar verilmiş, maliye ve yazı isleri şefliklerine genellikle ilmîye sınıfından Türk-Müslüman unsurlar getirilmiştir (İnalçık, 2004:84). Kullar, yönetici olarak geniş iktidara sahip olmalarına karşın kul statüleri dolayısıyla, özel yönetim yasalarına bağlıydılar ve Müslüman halkın medenî haklarından yoksundular (Mardin, 2004:42).

Padişahlar, takriben XV. asır ortalarından itibaren XVIII. asır başlarına kadar şahıslarına mahsus merkez ordusuyla devlet idaresi için zadedgân (soylular) yetiştirmekten ziyade Müslüman ve Türk terbiye ve kültürüyle yoğrulmuş kendilerine sadık bir bende (kul) sınıfı yetiştirerek bunların bir kısmını kendi sarayında ve bir kısmını ordusunda terbiye ettirdikten sonra Osmanlı Devleti'nin idare ve inzibatını bunların ellerine vermişlerdir. Bu ifade edilen asırlarda ulema sınıfıyla devletin bir kısım divan ve malî isleri ile kalem ricali kısmen istisna edilecek olursa hemen bütün büyük devlet makamları ile kapıkulu ocaklarının dörtte üçü bu zümreden oluşturulmuştur (Uzunçarşılı, 1988:298).

2.3.2. 16. Yüzyıl Ve Öncesi Yönetim Sistemine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme Dönemi'nde yönetici adaylarının tespitinde aranan Liyakat ve Yeterlik ilkeleri devletin kısa zamanda büyümesinde ve uzun süre varlığını devam ettirmesinde etkili olmuştur (Türkyılmaz, 2009:188). İstanbul'un fethi ile Osmanlı artık mütevazı bir beylik olmaktan çıkmış, padişahlar, imparator unvanını taşımaya başlamış, Türk soylular devşirmelikten yetişen yöneticilere karşı statü kaybına uğramışlardır. Osmanlıda millilik yerine kozmopolit bir tutum gelişmeye başlamış, sonucunda da daha çok Türklerin oluşturduğu Türk askerleri, Türk soyu dışından gelen ve Enderun'da eğitilenler tarafından yönetilmişlerdir. Türkler Enderun'dan da uzak tutulmuşlar, üst yönetim kadrolarına da gelememişlerdir (Akdağ, 1999: 110-112).

Osmanlıların benimsediği temel ilke, kişilere hiçbir ayrıcalık göstermeksizin kabiliyet, bilgi ve tecrübelerine göre değer ve iş vermektir. Bu ilke Orhangazi zamanında da önem kazanmış ve 1. Murat, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve 2.Murat tarafından yaptırılan bilimsel ve toplumsal nitelikteki müesseseler, nitelikli yöneticilerin ön plana geçmesini sağlamış, daha üst düzey görevlere gelecek kişilerde liyakatli olma ön şart olarak gösterilmiştir. Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren

birçok memuriyetler oluşturulmuş ve bunların görev alanları, görev tanımları, görevler arası ilişkiler, görevler için tespit olunan ücretler ve bu görevlere atanacaklarda aranacak nitelikler tespit edilmiş, sınıflandırma ve liyâkat sistemleri Kanûni Sultan Süleyman zamanında en üst düzeye ulaşmıştır (Kalkandelen 1972: 42-43).

Kuruluştan itibaren halkını emanet gören hükümdarlar, halkının yönetimine de dikkat etmişlerdir. Orhan Bey zamanında başlayan teşkilatlanma, Fatih zamanında yerleşik bir kuruma dönüşmüştür. Kanuni zamanında da her alanda olduğu gibi zirve noktasına ulaşmıştır (Türkyılmaz, 2009:177).

Orhan Gazi döneminde rikabdarlık, cündilik, kemankeşlik, silahtarlık, çuhadarlık, çaşnigirlik, kapıağalığı, babüssaade ağalığı, hazinedar başılık, kilerci başılık gibi çeşitli görevler ihdas edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında bu görev yerlerinin yeni baştan bir sınıflamaya tabi tutulduğu görülmektedir. Fatih kanunnamelerinde sadrazamdan itibaren bütün görevlerin unvanları belirtilmekte, her görev içindeki ödevler ile bu ödevlerle ilgili yetkiler ve sorumluluklar, atama biçimleri, bu mevkie gelebilmek için terfi yönleri belirtilmekte ve merasim veya toplantılardaki protokol sıra ve yerleri ile ücretleri gösterilmektedir. Yapılan düzenleme de ayrıca sorumluluk kademeleri arasındaki yükselişlerde birden bire birkaç üst derece sorumluluk taşıyan görevlere atama önlenmiştir (Kalkandelen, 1972:89).

Osmanlı sınıflandırma sisteminin Fatih'ten sonra da gelişme gösterdiği ve Kanûni zamanında "Bilimsel ve Teknik Sınıflandırma" niteliği ile en olgun seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bilimsel nitelikten amaç, kamu görevleri ile görevlileri arasındaki ilişkinin çift yönlü bir değerlendirmeye konu yapılması ve personele ilişkin nitelik ve özelliklerin, kişilerin sahip oldukları asalet gibi unsurlara değil, ancak görevlerin gereklerine göre belirlenmesi yönteminin kullanılmış olmasıdır. Teknik nitelikten kasıt ise, böylesine yapılmış bir sınıflandırmanın devletin devlet olmaktan doğan görevlerinin ve yine halktan seçilenlerin en iyileri tarafından ve halkın ihtiyaçlarına en uygun koşullarda ve vasıfta yerine getirilmesinin ikinci bir amaç yöntemi olarak kabul edilmesidir (Kalkandelen, 1972:90).

2.3.2.1. Seyfiye Sınıfı

Seyfiye, Osmanlı toplumunda, yönetim görevi de bulunan askeri sınıfı ifade etmektedir. Seyfiye kelimesi Arapça olup, kılıç anlamına gelmektedir. Buna göre, seyfiye, kılıçlı, askerlikle ilgili anlamına gelmektedir. Padişahın örfünün uygulayıcısı olan bu sınıfın iki temel görevi vardır. Bunlar, yönetim ve askerlik görevleridir. Seyfiye, halkın refah içinde ve güvenli bir şekilde yaşaması için oluşturulan önemli bir sınıftı. Bu sınıfın yetiştirilmesinde medreselerle birlikte Enderûn Mektebi de önemli bir yer tutmaktadır (Türkyılmaz, 2009:178).

Seyfiye sınıfı gördüğü hizmet karşılığı olarak, devletten ulûfe ya da dirlik alırlardı. Kapıkulu askerleri, kale muhafızları, subaşılardan maaşları (ulufe) hazineден nakit ödenirdi. Tımarlı sipahiler, sancakbeyleri, beylerbeyleri ve vezirler ise hizmet karşılığı olarak dirlik (tımar) alırlardı. Seyfiye sınıfı mali yönden diğer sınıflara göre durumu en iyi olanıydı (Türkyılmaz, 2009:179). Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş dönemlerinde askerî hizmetler gönüllüler tarafından yapılıyor ve ihtiyaç kalkınca herkes kendi işine dönüyordu. Ancak devletleşme sürecinde sınırlar genişledikçe bunun böyle devam edemeyeceği anlaşıldı ve belli bir dönemden sonra düzenli ordunun zaruret haline gelmesi üzerine I. Murat zamanında düzenli ordu oluşturulmaya başlandı (Özdemir, 2001:106).

2.3.2.2. Kalemîye Sınıfı

Devletin yazışma işlerine bakan sınıftır. Bu sınıf, ilköğretim seviyesindeki bir öğrenime sahip olanlar arasından seçilir ve uzun bir staj ve deneme süresi geçirdikten sonra çeşitli kadro hizmetlerine atanırlardı (Kalkandelen, 1972:92). Kalemîye sınıfı Osmanlı Devleti'nin bürokrasisini oluştururdu. Kalemîye sınıfının, devletin mali ve mülki işlerinin yerine getirilmesi gibi önemli görevleri vardı. Divan-ı hümayûn üyelerinden defterdarlar, nişancı ve 17.yy sonuna kadar nişancının yardımcısı durumunda olan reisül-küttâp kalemîye sınıfına mensuptu. Defterdar mali alanda; nişancı idari alanda bürokrasinin en üst yetkilileriydi (Türkyılmaz, 2009:181).

1453'ten sonra merkezi hükümetin işleyiş tarzı, öncesine göre farklılaşmıştır. O zamana kadar yöneticilerin daha çok medreseli ve ilmiye sınıfından gelen "şer-i idari" yapılı olmalarına karşın, 1453'ten sonra "örfilik ve askerilik" esas karakter

haline gelmiş; yöneticiler kölelik gulâmlıktan yetişen, Enderun terbiyesini (eğitimini)almış kişiler arasından belirlenmiştir (Akdağ, 1999: 55).

2.3.2.3. İlmiye Sınıfı

Devletin önemli bir sınıfı da İlmiye sınıfıdır. Eğitim ve adalet teşkilatında olanlarla, din ilimleri ve diğer ilimlerle uğraşanların oluşturduğu sınıftır. Şeyhülislâmlar, kadılar, naip, imamlar, müftüler, müderrisler ve kazaskerler bu sınıfa mensuptu. Anadolu ve Rumeli Kazaskeri, şeyhülislam, kadılar, müftüler, müderrisler ve naip bulunmaktadır. İlmiye sınıfı mensupları; yargı (kaza), öğretim (tedris), fetva verme görevlerini yerine getirilerdi. İlmiye, ilimle meşgul olanlar topluluğu demektir. İlmiye mensupları medreselerde yetişiyordu. Buralarda eğitim ücretsizdi. Ayrıca medrese öğrencilerine harçlık da verilirdi. Medresede eğitimi tamamlayıp icazet alanlar, müderrislik ve kadılık için başvurabilirdi (Türkyılmaz, 2009:179).

Eğitim, öğretim, yargı, din ve hukuk işlerinin yanı sıra kazaların mülkî idaresinin de kadılar tarafından icra edilmesi, gerçekten ilmiye sınıfının geniş bir hizmet ve etki alanının olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi de ilmiye sınıfının kamu bürokrasisinden ayrı olmayıp, kamusal alan içerisinde önemli işler görmesidir (Özdemir, 2001:104). 14.Yüzyılın sonunda, Çelebi Mehmet tarafından Bursa'da Sultaniye Medresesi, 15. yüzyıl ortalarında ise II. Murat tarafından Edirne'de yeni bir medrese ve muallim hane açılarak devletin ileri gelenlerinin bu medrese ve muallim hane de eğitilmeleri sağlanmıştır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alarak, burada ilim müesseseleri oluşturmaya başlamıştır. Bu müesseselerin başında Sahn-ı Seman Medreseleri gelmektedir. Bu medreseler yüksek tahsil, yani fakülte kısmı hariç olarak, Telvih, Mifta ve Hasiye-i Tecrid Medreseleri olarak üç kısma ayrılmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 52).

Bu medreselerde, önemli rolleri olan Asker, Doktor, Yargıç, Öğretmen, Astronom, Ulema ve Matematikçi, gibi Osmanlı toplumuna aydın kişiler yetiştiriliyordu (Kaya, 1984: 68). Bu medreselerde, Gramer, Mantık, Ferâiz, Kelâm, Aritmetik, Metâfizik Belâgat, Usul-ü Fıkıh, Fıkıh, Usul-ü Hadis ve Hadis ile Tefsir'den oluşan dersler okutulmaktaydı. Bu Medreselere kabul edilmek ve bir

sınıftan diğereine geçmek tamamen yeteneğe dayanıyor ve mezuniyetten sonra görevlere atanırken de başarı ve yetenekler dikkate alınıyordu (Kaya, 1984: 68).

İlmiye sınıfı, devlet yönetiminde önemli bir yere sahipti. Divan-ı Hümayun üyelerinden olan kazaskerler, adalet işlerinden sorumluydular. Kadılar, kentlerin en üst düzey sivil yöneticileriydi. Buldukları yerlerde belediye başkanı gibi çalışırlar; hükümetin emirlerinin yerine getirilmesi, ticari ve ekonomik etkinliklerin denetlenmesi görevlerini yaparlardı. Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de yerine getirilmesi ilmiye sınıfının göreviydi. Medreselerde ders verme görevi müderrislere aitti (Türkyılmaz, 2009:180). Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde siyasal iktidar üzerinde ilmiye sınıfının bürokrasi içindeki diğersınıflardan daha etkili olduğu söylenebilmektedir. İlmiye sınıfı etkisini, değışen yapısı ve ideolojisine paralel olarak yükseliş döneminde Seyfiye sınıfına bırakmıştır (Reyhan, 1999:83).

2.4. Personel Kaynağı Olarak Devşirme Sistemi

2.4.1. Devşirmenin Tanımı

Toplama anlamına gelen devşirme, Hıristiyan çocukların “yeniçeri” yapılmak üzere toplanmaları demektir. Toplanan çocukların bazıları yetiştirildikten sonra saraya alınırdı (Akkutay, 1984:35).

2.4.2. Devşirme Sisteminin Doğuşu

Findley'e göre Kapı kullarının yetiştirildiğı, Devşirme olarak da ifade edilen Enderun Sistemi, Önceki Türk Devletlerince de uygulanan Gulam Sisteminin bir benzeridir (Türkyılmaz, 2009:50). Belirli kriterlere göre ailelerinden ayrılarak, yetiştirilen devşirmelerin asker ve yönetici olarak kullanılması Osmanlıda olduğu gibi önceki Türk Devletlerinde de kullanılmış bir yetiştirme yöntemidir. Osmanlı devleti devşirme yöntemiyle, yönetim görevlerinde kullanılacak insan kaynağını oluşturmaya çalışmıştır (Akkutay, 1984: 35).

Bu amaçla Acemi Oğlanlar Ocağı XIV. Yüzyılın son yarısı içinde ulemadan olan Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa tarafından I. Murat'ın hükümdarlığı zamanında kurulmuştur (İnalçık, 1954:138-140). 1402 yılında Osmanlı'nın Fetret

Devri diye bilinen ve Yıldırım Beyazıt'ın Ankara savaşı sonrasında, Osmanlı devletinin yürütmekte olduğu fetih hareketlerine yönelememesi ve elde edilen yerlerin elden çıkmaya başlaması üzerine Sultan II. Murat Han zamanında devşirme kanunu ile Rumeli civarındaki Müslüman olmayan halkın çocuklarından faydalanma yoluna gidilmiştir. Çıkarılan bu kanun ile asker ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış; Müslüman olmayan halkın, uzun vadede Müslümanlığı kabul etmesi de amaçlanmıştır (Uzunçarşılı, 1943: 13).

Fatih Sultan Mehmet dönemine gelince devşirilen kul sayısı daha da artmış ve Türk ailelerin devlet yönetimindeki fonksiyonu iyiden iyiye kırılmıştır. Osmanlı devleti bu anlayış çerçevesinde devşirdiği kişilere dönemin şartları düşünüldüğünde en iyi eğitimi vermeye çalışmıştır. Devşirilen kişileri devletin yönetim organlarında da değerlendirerek güçlü bir yönetim ağı geliştirmiştir (Oğuz, 2008: 4-5).

2.4.3. Sistemin Esasları

Koçu'ya (1964:10) göre Devşirme kanununun ana maddesi, yeniçeri yapılmak üzere akıncı gazilerden alınan pençik oğlanları yerine, padişahın Rumeli ve Anadolu'daki Hıristiyan halkın çocuklarından oğlan devşirmektir (Oğuz, 2008: 20). Osmanlı askeri ve yönetim alanlarındaki insan kaynağını devşirme usulüyle halletmeye çalışmıştır. Devşirilen oğlanlar “sürü denilen kafileler halinde getirilir, iki üç gün dinlendirilir ve Müslüman yapılarak “Eşkâl Defteri”ne kayıt edilirlerdi. Çocukların, 8-18 yaş aralığında, sağlıklı, yüz ve vücut yapısı olarak uygun olmaları gerekirdi. Devşirme, ihtiyaç olduğunda yapılır her köy veya kasabadan her 40 evden bir erkek çocuk alınırdı. Evin tek oğlu durumunda olanlar ile öksüz ve yetim olanlar alınmazlardı. Devşirilenlerden en seçkinleri padişah hizmetlerine iç oğlanı olarak ayrılırdı. Diğerleri acemi oğlanı olarak yetiştirilmek üzere yeniçeri ocağına gönderilirdi. Müslümanlardan ve ticaretle uğraştıkları için Yahudiler arasından devşirme toplanmamıştır. Bunun istisnası olarak Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren Müslüman Bosnalılardan devşirme alındığı olmuştur (Akkutay, 1984: 35-41).

Toplanan çocuklar; önce Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, İskender Çelebi Sarayı ve Edirne Sarayı'nda tahsil ve terbiye görerek Türk adet ve ananelerini öğrendikten sonra Enderun-u Hümayun'daki ihtiyaca ve kıdemlere göre Yeni Saray'daki büyük ve küçük odalara verilirlerdi. Bu odalarda tahsil görüp saray adap ve

erkânını öğrendikten sonra istidat ve liyakatlarına göre Seferli, Kiler, Hazine ve Has Oda'lara kadar çıkarılırlardı (Uzunçarşılı, 1988: 52).

Osmanlı devletinin yönetici görevlendirmeye ilişkin genel politikasında, kan bağı esası yoktur (Oğuz, 2008: 30). Uyarogluna göre devşirme işlemi sadece Bulgar, Arnavut ve Boşnaklardan yapılırdı. İlerleyen zaman süreçlerinde Boşnaklar toplu olarak din değiştirip Müslüman olunca Boşnakların devşirilme işlemine bir süre ara verilmiştir. Boşnakların padişahın huzuruna çıkıp devşirmek için bu bölgeye yeniden turnacı başı ağalarının gönderilmesi isteği padişaha arz olunca dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet Han zamanında Boşnakların ricasıyla devşirilmesine icazet çıkmıştır. En çok devşirme işlevinin gerçekleştiği yerler; Üsküp, İştup, Köstendil, Prizren, Görüce, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ereğli, Kasrı, Yanya, Pirlipe, İşkodra, Ohri, Dukalin, Kırçova, Foça, Novesin, Nüveprespe, Hupışta, Bihlişte, Akçakale. Devşirme işlevinin yapılmayacağı yerleri ise şu şekilde sıralayabiliriz. İstanbul, Kadıköy, Kartal'dan devşirme alınmazdı. Çünkü buralarda ikamet eden halkı saraya ait çayırıları biçmekle ve saraya ait atlarla ilgilenmekle istihdam ederlerdi. Biga'da bulunan Hıristiyan halka gelince bu yöredeki donanmaya kürek temin ettikleri için bu bölge insanından hiç kimse saraya devşirme statüsünde alınmazdı (Oğuz, 2008: 70).

II.Murat döneminde çıkan devşirme kanunu gereği, Hıristiyan çocuklarının en asilleri devşirilirdi. Papaz oğulları da alınırđı. İki çocuğu olanın biri ve birkaç çocuğu olanın ise çocuklarının en sıhhatlisi, en güzeli seçilirdi. Bir oğlu olanın çocuğu, babasına hizmet etmesi için ailesinin yanında bırakılıp devşirilmezdi. Anne ve babası ölmüş olan bir çocuğun terbiyesi noksan ve açgözlü olacağından dolayı devşirmeye girmesine müsaade edilmezdi. Türkçe bilenler, İstanbul'a gelip gitmiş ve bu suretle gözü açılmış olanlar, çok uzun ve çok kısa boylu olan oğlanların alınmamaları kanun gereğiydi (Uzunçarşılı, 1943:17-18).

2.4.4. Devşirme Yönteminin Aşamaları

A) Devşirme işinin belirli bir zamanı yoktur. Yeniçeri Ocağı'nın en büyük ağası olan Yeniçeri ağasının bu ihtiyacı bildirmesi ve padişahın ferman ilan etmesi sonucu devşirme işi icra edilirdi (Türkyılmaz, 2009:245).

B) Devşirme, Yeniçeri Ocağı'nın katar ağaları denilen büyük zabıtlarından turnacıbaşı ağanın görevidir. Devşirme fermanı turnacıbaşı ağaya verilirdi. Devşirmeye verilen öneme göre bu işe katar ağaları arasında turnacıbaşı ağanın üzerindeki herhangi bir ağa da memur edilebilirdi. Veya çok sınırlı bir bölgeden oğlan devşirilecekse turnacıbaşının altındaki kademelerden bir memur görevlendirilebilirdi (Oğuz, 2008: 36).

C) Oğlan, devşirmeye özel bir fermanla giden ve kendisine verilen özel fermanı taşıyan turnacı ağanın emrinde, işinin genişliği ve büyüklüğüne göre 3, 5, 10, 20 sürücü ağası bulunurdu. Sürücü ağanın görevi turnacıbaşı ağanın seçmiş olduğu oğlanları bir kabile halinde ilk toplantı yeri olan Edirne'ye götürmektir (Uyaroğlu, 1989: 74-75).

D) Tespit edilen devşirme bölgelerinde turnacıbaşı ağa, vardığı yerin en büyük idare amiri ile-vali, sancak beyi veya kadı ile bağlantı kurardı (Oğuz, 2008: 37).

E) Turnacıbaşının gittiği yerden fermanla kaç oğlan devşirileceği gösterilmiş ise bu oğlanların seçilme günleri ve saatleri kadı ile yapılan görüşme sonucunda tespit edilirdi (Oğuz, 2008: 37).

F) Mahalle mahalle, köy köy tellallar çıkarılır, Hıristiyan halkın kırkar kırkar hane olarak 8-18 yaş arasındaki erkek çocuklarını alarak tellallarla ilan edilen gün ve saatte sancak beyi konağı önünde toplanmaları tebliğ edilirdi (Türkyılmaz, 2009:246).

G) Devşirme bölgelerine varılınca devşirme konumunda olan çocukların gizlenmemesi, oğlan gizlemenin çok ağır cezası olduğu daima önemle ilan olunurdu (Türkyılmaz, 2009:246).

H) Her mahallenin ve köyün papazları da vaftiz defterlerini alarak aynı gün ve aynı saatte gelmeleri tembih edilirdi (Türkyılmaz, 2009:246).

I) Meydanda toplanan çocukları bizzat turnacıbaşı ağa gözden geçirirdi. Turnacıbaşı, çocukları dış görünüşe göre kabataslak ayırırdı, ayrılan çocukların vücutları muayene edilirdi. Devşirme kanununa göre uygun olanlar "devşirme oğlan" olarak seçilirlerdi. Devşirme memurunun bu son seçme kararını hiçbir kuvvet bozamazdı (Türkyılmaz, 2009:246).

İ) Bu muayene de turnacıbaşının yanında kazanın kadısı, mahalle veya köyün papazı ve köyün tımarlı sipahisi hazır bulunurdu (Oğuz, 2008:37).

J) Turnacıbaşının seçtiği çocuklar vaftiz defterleri kaydına göre ayrıntılı künyeleri ile birer birer yazılır ve hangi sürücü ağaya teslim edildiği de kaydedilerek kâğıdı, papazlar ve tımar sahipleri tarafından imzalanarak mahalli mahkemece tescil edilerek turnacıbaşıya bir liste halinde verilirdi (Koçu, 1972 : 27).

İlber Ortaylı'ya göre Sayılan bu maddeler ışığında “devşirmeler bazılarının sandığı gibi zorla alınmaz, hatta bazı köyler çocuklarının bu yolla kurtulacağına, yükseleceğine inanarak Osmanlılara vermeye gönüllü olurlardı (Oğuz, 2008:80).

2.4.4.1. Türk Ailesine Veriliş

Bu tabir Fatih'in çıkarmış olduğu kanunnamede geçmektedir. Özellikle Balkanlarda Hıristiyan ailelerinden alınan çocuklar, Türkçeyi, Türk adet ve geleneklerini öğrensinler diye Türk ailelerinin yanına verilmiştir. “Türk’e Verme” tabir edilen ifade bu maksatla kullanılmıştır. Bu çocuklar 6-8 sene Türk ailelerinin yanlarında kaldıktan sonra yeteneğine göre ya askeri ocak olan Acemi oğlanlar ocağına ya da yönetici yapılmak üzere İçoğlanı olarak Hazırlık saraylarına gönderilirdi. Devşirme ile sağlanan çocuklar, öncelikle Müslümanlaştırılarak devletin resmi dili olan Osmanlıca'yı ve bu dili öğrenmek için de Arapça ve Farsçayı öğrenmek durumunda olmuşlardır. Verilen sıkı disiplin ile küçük yaşlarından itibaren çocuklara her türlü davranış konusunda (yeme, içme, giyinme, büyüklere karşı davranış gibi...) eğitim verilmiştir (Türkyılmaz, 2009:247).

Devşirme usulünde en dikkat edilen husus ırkçı değil ama kültürel bir yaklaşımla Türkleştirmedi. Acemi oğlanın ilk işi Türk'e verilmektir. Bu en kolay Türkleşme metodudur (Türkyılmaz, 2009:247). 16. Yüzyılda, Rumeli'de devşirilen öğrenciler Türk olmayan ailelerin yanına da verilirdi (Akkutay, 1984: 70). İçoğlanlar eğitimi Enderun Saray Mektebi'nin hazırlık döneminin ilk safhasını teşkil eder (Oğuz, 2008: 39–40).

2.4.4.2. İçoğlanlarının Seçimi

Kültür kuşaktan kuşağa aktarılan bir olgudur. Milletlerin sosyal kimlik ve kişiliklerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Devşirilenlerden saraya ve hazırlık okuluna seçilerek ayrılanlar dışında kalanlar, yeniçeri olarak yetiştirilmek üzere ilk adım olarak, Anadolu Türk köylüleri yanına veya bostancı adıyla padişah bahçelerine verilmiş, Türk adetlerini, Türkçeyi öğrenmeleri sağlanmış, çoğunlukla Müslümanlığı seçmişlerdir (İnalcık, 1954).

Devşirmeler devlet merkezine getirildikten sonra divan-hümayuna sevk olunarak, padişahın huzuruna çıkarılır, padişahın arz odasında görmesinden sonra kapı ağası, her sürünün uygun olanlarını padişahın emriyle seçerek bunları Edirne Sarayı, Galatasarayı ve Sultanahmet'deki İbrahim Paşa Sarayına verilmek üzere ayırıp, ötekileri acemi ocağı için yeniçeri ağasına gönderirdi. Saray için ayrılanların muayeneleri saray ağasına aitti. Bu muayene yapılırken ağanın yanında saray-ı amire hocası da bulunurdu. Kıyafet ilmine vakıf olan bu hoca çocuğun simasıyla dış yapısını inceleyerek özellikle alınıdaki çizgilere ve diğer işaretlere bakarak uygun olanlarını seçerdi (Uzunçarşılı, 1984:301).

2.4.4.3. Hazırlık Sarayları

Hazırlık aşamalarına genel olarak baktığımızda şunları gözlemleriz (İsfendiyaroğlu, 1952:90-91):

1. Saray mekteplerindeki sınıflara o zamanlar derslane yerine (hane) veya (oda) deniliyordu. Bu mekteplerde sınıf geçme süresi belirgin değildi. Tahsil müddeti üç yıl görünse de tahsil yapan talebelerin altı, sekiz, on ve hatta 12–14 yıl eğitim gördüğü tespit edilmiştir.

2. Bütün saray mekteplerinde bilgi, iş ve memuriyet stajı hep bir arada yürütülürdü.

3. Bütün saray mekteplerinde Türkçe ile din derslerinin öğretilmesine çok fazla önem verilirdi.

4. Saray mekteplerinin daha kuruluşlarında çizilmiş önemle üzerinde durulmuş bir eğitim siyaseti vardı.

2.4.4.3.1. Edirne Sarayı

Edirne ikinci Devlet Merkezi olduğu zaman buraya yapılan saraylar hakkındaki bilgiler birbirini tutmamaktadır (Oğuz, 2008:41). Ata tarihine göre I.Sultan Murat 787 (1385) de Tunca nehri kenarında ve şimdi harabesi bulunan mevkide başlayıp 790 (1388) de sona eren sarayda oturduğu halde Yıldırım Beyazid Edirne tepesinde yani şimdi Sultan Selim camii olan mahalde bir saray inşa ederek burada oturmuştur. Solak Zade'ye göre Edirne Sarayı'nın I.Murad tarafından 766 (1364) ya da 770 (1368) tarihinde inşa edildiği yazılıdır (Özcan, 1989:14).

I.Murad ilk Edirne Sarayı'nda bir takım daire ve koğuşlar yaptırarak askeri teşkilatı arasından gönüllü ve Hıristiyan çocuklarından yedi yaşından aşağı olmamak üzere ve devşirme kanunu gereğince icat olunan efradın okuyup yazmaya elverişli ve fiziki görünümü güzel olanlarından daire-i hümayuna aldırarak okuyup yazdırmak ve savaşa alıştırmak suretiyle terbiyelerine dikkat ettirmiştir (Baykal, 1953:11). Osmanlı sultanları İstanbul'u merkez yaptıktan sonra Edirne deki eski saray teşkilatını devam ettirmişlerdir. Devşirmelerden ayrılan fertlerin bir kısmı buraya gönderilirdi. Edirne İstanbul'un fethinden sonra da her yönüyle Osmanlı sultanların ziyaret ettiği bir mekân olma özelliğini korumuştur (Akkutay, 1999:72).

Eğitim seviyesi açısından bakıldığında bütün saray mekteplerinin tesis ve maksatları bir olduğu gibi programları eğitim ve öğretim usulleri, disiplin tarzları, idare kadroları da birbirlerine eşti. Bunlardan yalnız Enderun Saray Mektebi'nin üst dereceli odalarında tahsil seviyesi ötekilerinden yüksekti. Edirne Sarayı'nda Eğitim idadi seviyesindeydi (Uzunçarşılı, 1984:30). Edirne Sarayı'ndaki içoğlanları teşkilâtı 1086 H (1675 M) tarihinde kaldırılarak buradaki oğlanların içlerinden Topkapı Sarayı'na lâyük olanları saraya, geri kalanlar ise kapıkulu süvarilerinin aşağı bölüklerine verilmiştir (Uzunçarşılı, 1984:302).

2.4.4.3.2. Galata Sarayı

Galata Sarayı'nı ikinci Beyazıd tesis etmiştir. Beyazıd Gülbaba ismi verilen ve orada medfun bulunan bir velinin işaret ve tavsiyesine göre bu binayı inşa ettirmiştir (Uzunçarşılı, 1984:303). Devlet adamlarının hemen hemen tamamının hükümdar tarafından Enderun Saray Mektebi'nden yetiştirilen talebelerle sağlandığını görülür. Zamanla yeni sarayı ihtiyaçlarının gün geçtikçe artması bu mektebin açılmasına zemin hazırlamıştır (Baykal, 1953:98).

Bu mektepte okutulan dersler: Arapça, Farsça, kıraat, musiki, fıkıh, mantık, tasavvuf, riyaziyattır. Uygulamalı olarak da silah kullanmak, ok atmak, ciritbazlık gibi savaşa yarayacak sporları da öğrenirlerdi. Günlük çalışma programları da tıpkı Enderun'da olduğu gibidir. Ezan-ı Şerif'i okunmasından sonra tüm öğrenciler odalar halinde mescide gider, namazlarını kılar ve tekrar düzenli bir biçimde geri dönerlerdi. Lalalar bu öğrencilere saray adab-ı muaşeret kurallarını, ilim ve marifeti bir baba şefkatiyle öğretirler ve bunun için en küçük ayrıntıyı bile gözden kaçırmazlardı. Saray ağası tarafından izin verildiği hallerde cirit, tomak, bunun yanında cirit ve ciritbazlığa meleke kazandırmak için top oyunları oynanırdı. Oyun oynamak istemeyenler, izinlerini saray içinde kullanarak izinlerini değerlendirirlerdi (Akkutay, 1984:76). Bu saraydan yetişmiş önemli öğrenciler arasında şu isimler vardır (Akkutay, 1984:80): Çorlulu Ali Paşa, Sadrazam Melek Ahmet Paşa, Kubbe Veziri Abdi Paşa, Vezir Mustafa Paşa, İsmail Paşa, Maanoğlu Hüseyin Bey, Hafız Ali Efendi, Hüseyin Ağa, Şakir Efendi, Emin Ağa, Ulemadan Mehmet Efendi, Hattat İzzet Efendi, Hattat Mustafa efendi, Şair Nazif Efendi, Şair Kemalettin Ağa.

Galata Sarayı Kanuni Sultan Süleyman zamanında çok iyi talebeler yetiştirmiş, mükemmel bir ilim yuvası haline gelmiştir. Galata Sarayı diğer saraylara nazaran daha itibarlı bir konumdadır. Bu sebeple buradaki oğlanların önemli bir kısmı Yeni Saray'daki boşlukları doldurmak için sarayda en aşağı derecede olan Büyük ve küçük odalara alınırdı. Ender olarak da görülse bile kaftanlı odaları denilen seferli, kiler, hazine ve hasoda'ya alınırdı. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman Galata Sarayı Mektebi müdürlerine, öğretmenlerine, idarecilerine ait atama ve tayinleri belirli bir usule bağlamış, ders müfredatıyla alakalı çalışmalarda bulunmuş talebelerin Enderun'a alınmalarını ve hatta sipahi ocaklarına geçişini bile düzenlemiştir. Bununla da kalmayarak mektepteki talebe sayısını artırmamıştır (Akkutay, 1984:82).

Sarayın her hangi bir memuru bu saraylara müdür olarak atanmamıştır. Bütün saray mekteplerinde ak ağalara görev verilmiştir. Ak ağalar hadım oldukları için aile kavramları da yoktur. Bu sebeple tek meşgaleleri ilgilendikleri talebelerdir. Yavuz Sultan Selim zamanında bu kurumda hizmet veren eğitim yöneticilerinin fonksiyonları ve itibarları artırılmıştır. Galata ve Beyoğlu semtlerinin asayışı de bu kurumların yöneticilerinin görevleri arasına girmiştir (Akkutay, 1984:80). Galatasaray'ın 13 Nisan 1250 (1835) tarihli İlm ü Haberden 1833 tarihinde kapandığı anlaşılmaktadır. Bu kapanıştan sonra 1254 (1839) da Bahriye ve Tıbbiye mühendishane mekteplerine talebe yetiştirecek bir müessese olmuş ve 1284(1868) yılında (Galatasaray Sultanisi) adı ile bugünkü lise haline gelmiştir (Baykal, 1953:113- 114).

2.4.4.3.3. İbrahim Paşa Sarayı ve At Meydanı

At Meydanı sarayı Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri azamı İbrahim Paşanın padişahın kız kardeşi ile evlenmesi neticesinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından kendilerine tahsis edilmiş ve paşanın katlinden sonra da burası saraya içoğlanı yetiştirmek için kışla ve mektep haline getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1984:306).

Bu hazırlık mektebi Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulmuştur. Dördüncü Mehmet zamanında 1675 senesinde devşirme sisteminin gevşemesine bağlı olarak bu saray lağvedilmiş ve mevcut talebelere saray hizmetlerine layık olanlar saraya diğerleri de süvari bölüklerine dağıtılmıştır (Uzunçarşılı, 1984:307).

2.4.4.3.4. İskender Çelebi Sarayı

Bu saray, İsfendiyaroğlu'na göre Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulmuştur. Eğitim İskender Çelebinin Küçük Çekmece'deki yerleşim yerinde yapılmıştır. Eremya Çelebi Kömürciyan İstanbul Tarihi adlı eserinde bu yeri şöyle tasvir eder: "Kazlıçeşme ve Bakırköy arasında, deniz kıyısında bulunup zikre şayan gördüğü bahçenin sahibi Kanuni devrinde defterdarlık vazifesinde bulunmuş olan İskender Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, İskender Çelebi bahçesinin mimarı Koca Sinan'dır. Enderun Saray Mektebi'ne girmek isteyen devşirmelerin bir kısmı hazırlık sarayı olan İskender Çelebi sarayına gönderilirdi. Yüksek kabiliyet gösteren çıkmalar yeni saray hizmetine ayrılır, diğerleri sistemin

gereği üzere kapıkulu süvarilerine verilirdi (Akkutay, 1984:86). İskender Çelebi sarayı hazırlık sarayları içerisinde çok da etkili konumda değildi (Oğuz, 2008:46).

2.4.4.3.5. Topkapı Sarayı

Fatih Sultan Mehmet Hanın emriyle 1465 yılında yapımına başlanan ve 1478 yılında tamamlanan Topkapı sarayı şehrin ortasına kapanmayı azametine uygun görmeyen Fatih'in saray burnu civarını kendisine mesken seçmesi sonucu şu an bulunduğu yere inşa edilmiştir. Saray içerisinde o günün koşullarında 726 kişinin bulunduğu ifade edilir (Uzunçarşılı, 1984:310).

Saray vaktiyle beş avlu ve bunları çevreleyen sahadan ibaretken bugün sarayı, dört kısımda incelemek mümkündür. İstanbul'a gelen gemilerin sarayı top atarak selamlamalarından dolayı bu isim verilmiştir. Fatih tarafından yapılan bu saray öncelikle halk arasında Yeni Saray olarak adlandırılırken zamanla bugün kullanılan adını almıştır (Pakalın, 1993:C:3:516).

2.4.4.4. Devşirme Sisteminin Bozulması

16.yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde, devşirme usulünde bozulmaların baş göstermeye başladığı görülmektedir. Uyaroğlu'na göre Hıristiyan çocuklar muayene edilmeden veya rüşvetle devşirilip ocağa alınmıştır. Tutulması gereken ilgili defterlere de gereken önem verilmemiştir (Oğuz, 2008:55). Ocağa her sınıf halktan ve Müslümanlardan alımlar olmuştur. Ağa çırağı ismiyle yeniçeri ağalarının korumalarıyla ocağa alınanlar da bozulmaya sebep olmuştur. Devşirmelerle ilgili yapının bozulması elbette yeniçeriye de yansımıştır (Uzunçarşılı, 1943: 30).

"Koçi Bey'in "yeniçeri taifesinin ilk defa bozulması ne yüzden olduğu beyan olunur" başlığındaki açıklaması şu şekildedir: "Yeniçeri ocağına yabancı girmesi 909 senesinde (M.1503) çok ulu ataları Sultan Mehmet Han hazretlerinin düğünleri olup iki ay kadar gece gündüz devam edip, etraftan hadsiz hesapsız halk toplanmıştı. Padişahın düğünü tamamlandığı vakit halkı eğlendiren taifeye ihsanda bulunmak lazım gelince hepsi yeniçerilik isteyup başka bir şey istemediler. Padişah tarafından isteklerine müsaade buyurulup, o tarihte yeniçeri ağası olan Ferhat Ağa'ya emrolundu. Adı geçen ağa dahi ocak ağaları ile konuşup "Böyle olursa ocağımıza

tanınmamış ve yabancı kimse girer. Ocakta yürürlükte olan kanun ve kaide elden gider. Devlet-i Aliye'ye bunun zararı olur" diye razı olmadılar. Sonra sonunu düşünmeyen bir kısım nedimler, yakınlar, padişah hazretlerine rica ve ısrar ettiler. Bunun üzerine padişah tarafından tekrar emrolundu. Adı geçen Ferhat Ağa yine kabul etmeyup azlolunmayı kabul etti. Yerine ağa olan Yusuf Ağa "ağa çırağı" adıyla o taifeyi ocağa sokup, bir bidat meydana getirdi". Kanun hükmüne aykırı olarak yeniçeri ağaları tarafından devşirmelik dışında alınan kimselere "ağa çırağı" denirdi (Oğuz, 2008:57).

Aksaraylı Mehmet Efendi adlı yeniçeri kâtibi şöyle der : "1030 (M.1620) tarihinde yeniçeri ağası olan Mustafa Paşa "Becayış" adı ile bir bidat daha icat edib, bir yol ile Yeniçeri Ocağı'na su koydular. Ocağın parlaklık ve güzelliği gitti. İçlerinde yürürlükte olan kanun battı. Karmakarışık oldu" (Oğuz, 2008:58).

2.5. 16. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Kurumlarına Genel Bakış

Enderûn Saray Mektebi'nin daha iyi anlaşılabilmesi ve buradaki eğitimin diğer eğitim kurumlarından farklılığını görebilmek için, Osmanlı ülkesinde halka yönelik yürütülen eğitim anlayışına ve bu çerçevede açılmış eğitim kurumlarına bakmak gerekir. Bunu yaparken de yer yer 16. yüzyıl öncesine de değinilecektir. Çünkü bu eğitim kurumlarının büyük bir çoğunluğunun 16.yüzyıldan önce kurulduğu gerçeği göz ardı edilemez. Bu eğitim kurumları 16.yüzyılda gelişimlerinin zirve noktalarına ulaşmışlardır. 16.Yüzyıl tarihçilerin tanımlamasına göre, Osmanlının Yükseliş Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Yükseliş Döneminin 1453-1579 yıllarını kapsadığı düşünüldüğünde, bu araştırmada 15.yüzyılın son yarısına değinme zorunluluğu vardır.

Saray dışındaki eğitim öğretim kurumları vakıf sistemi çerçevesinde ölümden sonra hayatın varlığına inanan insanlar tarafından hayır kurumları ortaya koymak suretiyle şekillenmiştir. Toplum hayatı içersinde önemli bir yeri olan sıbyan mektepleri bu mektebin etrafında ikamet eden insanlarca vakıf sistemi anlayışı etrafında yüz yıllarca ayakta tutulmuştur. Bu mekteplerde eğitim öğretim faaliyetini yürüten hocalar bu mekteplerin etrafında ikâmet eden insanların doğumlarından ölümlerine kadar her zaman yanlarında olmuşlar, halk da temel dini bilgileri veren bu mektebin hocalarına karşı son derece saygı duyarak bu mektepleri adam olmanın ilk basamağı olarak görmüşlerdir (Oğuz, 2008: 2-3).

2.5.1. Sıbyan Mektebi

Sıbyan mektepleri genel olarak 5–13 yaş arasındaki Müslüman kız ve erkek çocukların öğrenim gördükleri ilkokul seviyesindeki okullardır. Kız ve erkek çocukların birlikte devam ettiği sıbyan mektepleri olduğu gibi sadece kız çocuklara mahsus olanları da vardı (Karamuk, 1964:6). Öğretim katı yıllık sisteme göre değil “başarı seviyesine göre yapılırdı. Eğitimde disiplin temel bir ilkeyi temsil ederdi. Bu okullarda ders veren hocalar genellikle medreselerde yetişirlerdi (Akkutay, 1984:16-17).

Köylerde ve şehirlerde daha çok mahalle aralarında cami ve mescitlerin yanına inşa edilmiş olan sıbyan mekteplerinde öncelikle Kur’an olmak üzere, okuma yazma, ilk dini bilgiler verilmekte, ilmihal ve hesap bilgileri öğretilmekteydi (Unat, 1964:6). Bu okullarda devlet adamları, ya da varlıklı kişiler vakıf yoluyla kurarlar ve giderleri vakıf gelirleriyle karşılanırdı. Köylerde, mahallelerde halk elbirliği ile de mektep yapar, o zaman öğretmen ücretini veliler öderdi (Akyüz, 1994:72).

Sıbyan mektebi hocaları, içinde buldukları sosyo-kültürel ortamla çok iyi kaynaşmış toplumun bir parçası olmuşlardı. Bu nedenle büyük saygınlığa sahip, danışılan rehber kişilerdi. Onların sosyo-kültürel ortamla kaynaşmalarının ve danışman durumunda bulunmalarının bazı nedenleri vardı. Her şeyden önce eğitim dini içerikliydi. Öğretmen bir din adamıydı. Bu özelliği ile toplumun her günkü yaşantısının önemli safhaları olan ibadet, doğum, ölüm, evlenme, boşanma gibi olaylarda görevliydi. Bundan ötürü hoca, geleneksel ve dindar Osmanlı toplumunda toplumsal ve dinsel görevleri olan, verdiği çok çeşitli hizmetlerden dolayı hakkı ödenemez, anadan babadan önce adeta kutsal bir kişi görünümündeydi. Halk da hocaları ve mektepleri “Adam olmanın aracı” olarak görüyor, onlara büyük saygı duyuyordu. Bu kavram ahlaki olgunluğu da içine almaktaydı (Akyüz, 1982: 62).

Okulların belli bir yönetmeliği, her hangi bir makamca belirlenmiş programı yoktu. Öğretmenler az çok medrese eğitimi görmüş kimselerdi ve çok defa okulun çevresinde bulunduğu cami veya mescidin de imam veya müezzinliği vazifesini görüyorlar camiye veya mekteple bitişik ya da buralara çok yakın bir evde oturuyorlardı (Unat, 1964: 7). Sıbyan okulları, çocuklara Kur’an okutmak, namaz ayetlerini ve namaz kılmasını öğretmek, biraz da yazı yazdırmak gibi üç amaçla

kurulan okullardır. 1846'da basılan bir yönetmeliğe göre sıbyan okulunda okutulan dersler şunlardır: Elifba, Kurân-ı Kerim, İlmühâl, Tecvid, Harekeli Türkçe, Muhtasar Ahlak-ı Memdûha, Hat (Türkyılmaz, 2009:198).

Osmanlı kaynaklarında adından sıbyan mektebi olarak bahsedilen ancak bizim anaokulu denebilecek eğitim müesseseleri çok yaygın hale getirilmişti. Öyle ki 16. yüzyılda Osmanlıyı dolaşmış bulunan bir Fransız seyyah her köyde bir ilkokula rastlamış olduğundan bahsetmektedir. Okumayı teşvik etmek için umumi olarak çocuklar dört-beş yaşlarında iken hususi bir törenle okula başlatılıyorlardı. Çocuklar, çağın en mükemmel eğitim ve öğretim sistemleri ile yetiştiriliyorlar. Bir taraftan alfabeyi öğrenirken, bir taraftan da toplumun içinde yaşamının gerekleri olan fedakârlık, birbirinin hakkına riayet, din ve devlet için ölümün şeref olduğunu dört-beş yaşlarından itibaren öğrenmeye başlıyorlardı. Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'da 1935 sıbyan mektebi vardı. Yine bazı kayıtlara göre o dönemde Amasya'da 200, Erzurum'da 110 sıbyan mektebi bulunduğu bildirilmektedir. Çocukların eğitimine çok büyük ehemmiyet veren Fatih Sultan Mehmet, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olanlara bazı dersleri okumalarını mecburi tutmuştu. Medresede, edebiyat, mantık, geometri, astronomi ve kelâm okumayanların sıbyan mekteplerinde ders vermeleri yasaklanmıştı (Akçe, 2006: 22).

Osmanlı devletinde dini düşünce yapısının ön planda olması ve sıbyan mekteplerinin eğitim öğretimin ilk basamağını teşkil etmesi, bu kurumlarda görev yapan kimselerin halk arasındaki itibarını artırmıştır. Osmanlı Devletinin gerileme ve çöküş dönemi süreçlerinde bu okullar niteliklerini kaybetmeye başlamışlardır (Oğuz, 2008:10).

2.5.2. Medrese

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden başlayarak eğitim ve öğretime büyük önem vermiştir. Medreseler, sıbyan mektebinin üzerinde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek öğrenim kurumu idi. Bunlar, günümüzdeki ilköğretim okullarının 6,7,8. sınıfları ile benzerlik göstermekteydi. Çoğunlukla camilerin yanında kurulan ve varlıklarını vakıf olarak sürdüren medreselerin yanında imâret, kütüphâne, hamam gibi sosyal ve kültürel yapılar yer alırdı. Bu yapılar topluluğuna külliye adı verilirdi (Türkyılmaz, 2009:199). Medrese, terim olarak ders okunan yer anlamını taşır.

Medreseler kendi içlerinde ilk, orta ve yüksek kademelere ayrılmıştır. Yüksek kademelerinde belirli bilim dallarına göre ihtisaslaşmışlardır (Akkutay, 1984:17).

Medreseler zihniyet olarak dini nitelik taşıyan, yapı bakımından vakıf sistemi içinde yer alan, mali yönden ise özerk bir kuruluş özelliğine sahip ve hizmetini devletin denetiminde yüzyıllar boyu sürdüren eğitim kurumlarıdır. İlk Osmanlı medreselerinde geleneğe dayalı olarak vakıfların koymuş olduğu şartlar çerçevesinde tayin olunan müderrislerin inisiyatifine bırakılmıştır (İnalçık, 2004:346). Medreselerin öğrenim süresi kesin olarak bilinmemektedir. Medreselerde okutulan dersler ve takip edilen kitaplarda bir sınırlama yoktur. Medreselerden mezuniyet derslerini bitirdikleri talebeye verilen” icazet-name”(Şahsa özel ders okutma izni veren bir çeşit yetki belgesi, diploma/Sertifika) verilmektedir (Alemdar, 1996:41).

İlk Osmanlı medresesi, Orhan Bey tarafından, 1331 yılında İznik’te yaptırılmıştır. Daha sonra, Orhan Bey, Bursa'yı aldıktan sonra, burada, Manastır Medresesi olarak tanınan medreseyi yaptırmıştır (Türkyılmaz, 2009:199). Burada ilk müderris olarak Türk âlim ve mütefekkirlerinden Şerefüddin Davud-i Kayseri tayin edilmiştir (Uzunçarşılı, 1965:1). Daha sonra I. Murat, Yıldırım Bayezit, Çelebi Mehmet ve 2. Murat, padişahlıkları döneminde çeşitli yerlerde medreseler yaptırmışlardır. Medreselerin sayıları arttıkça, bunların dereceleri ve sınıflarının belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Medreselerde ilk düzenleme çalışmaları Fatih zamanında yapılmıştır. Fatih dönemi medreselerinin program ve eğitim bakımından dört aşamalı olduğu görülmektedir. Bunlar; Hariç medrese, Dâhil medrese, Tetimme medreseleri(Musıla-ı Sahn) ve Sahn- Seman medreseleridir. Sahn-ı Seman medreselerinde riyazî ilimler olarak Hendese (Geometri), Hesap (Aritmetik) Hey’et (Kozmografi ve Astronomi) dersleri okutulmaktaydı (Türkyılmaz, 2009:199).

Fatih Sultan Mehmet’in Sahn-ı Seman medreseleri Tefsir, Usul-ü Fıkıh, Kelam ve Arap lisâniyatı üzerine tedrisat yapan İlahiyat, İslâm hukuku ve Arap edebiyatı fakülteleri konumundadır (Uzunçarşılı, 1965: 33). Medrese teşkilatının Fatihten sonra önemli bir safhası da Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan Süleymaniye medreselerinin kurulmasıdır. Bu dönemde medrese gerek örgütsel açıdan ve gerekse teamül açısından zirveye ulaşmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devletinin klasik medrese sistemini muhafaza etmeye çalıştığı görülmektedir (Unan, 1999: 99-100).

Bu dönemde medreseler, uzmanlık alanlarına göre şöyle düzenlendi: Darültıb, Darülhendese, Darülhadis, Darülkurra. 16. yüzyılda devletin ekonomik yönden güçlenmesi ve öğrenim görmek isteyenlerin artması sonucu; Sivas, Konya, Erzurum ve Edirne'de yeni öğretim kurumları açılmıştır. Medrese mezunları; kadılık, müderrislik, müftülük, Nişancılık, defterdarlık, tabiplik gibi alanlarda görev yapmışlardır (Türkyılmaz, 2009:200). Talebeyi okutan Müderris muallimlerine; bugünkü tabirle doçentlerine Muid denilmekte ve dersleri muidler vermektedir (Ergin, 1939: 84). Müderrislere günlük maaş yanında bir takım yan ödeneklerde verilirdi. Bunlar senelik ya da mevsimlik hesabıyla olur, lahmiye, bahariye, yaylakiye, taamiye isimlerini alırdı (Bilge, 1984:28).

Zamanla medrese kurma bir gelenek halini almış, bir veya birden fazla cami yaptıran her sultan, caminin hemen yanı başına medrese yapılması talimatını vermişti. II. Selim (1566–1603) III. Murad (1575–1595) ve III. Mehmet (1595–1603) bu geleneği sürdürerek ülkenin çeşitli yerlerine medreseler kurmuşlardı (Ay, 2002: 10).

2.5.3. Askeri Okullar

Bu okulların ilki, Acemi Ocağıdır. Yeniçeri Ocağı'na asker yetiştirmek için kurulmuş bulunan Acemi Ocağı, ilk olarak Gelibolu'da oluşturulmuştu. Acemi oğlan savaşta elde edilen erkek esirlerin beşte birinden, diğeri ise Osmanlı tebaası olan Hristiyan çocuklarından olmak üzere iki şekilde alınırdı. Bunlardan savaşlarda elde edilen esirlerin asker olarak alınmasıyla ilgili Pençik Kanunu hazırlanmıştı. Bu nedenle alınan esir oğlanlara Pençik oğlanı adı verilmiştir. Pençik oğlanları Anadolu'ya gönderilerek az bir bedel karşılığında Türk çiftçilerinin hizmetine verildi. Böylece Türk-İslam terbiyesi alıp Türkçeyi öğrenmeleri sağlanmış oldu ve daha güvenli şekilde hizmet edecekleri düşünüldü. Türk çiftçileri yanında yetiştirilen pençik oğlanları, daha sonra Yeniçeri Ocağı'na kaydedilirlerdi. Kapıkulu ocaklarının en önemlisi, Yeniçeri Ocağı idi. 1. Murat döneminde 1363 yılında kurulan bu ocağa alınan askerlere, pratik askeri eğitim veriliyordu (Türkyılmaz, 2009:205-206).

Yeniçeri Ocağı'nın kaynağını "Devşirme" sistemi ile toplanan Acemi Oğlanları Ocağında yetiştirilen gençlerin teşkil ettiği malumdur. 8–18 yaşları arasında bulunan devşirmeler, gruplar halinde İstanbul'a getirilip Yeniçeri Ağası tarafından teftiş

edilerek uygun görülünce özel bir deftere kaydolunduktan sonra sünnet ettirilip, ağanın padişaha arzı üzerine yüzce güzel olanlar saray için ayrılarak yetiştirilmek üzere Edirne, Yeni ve Eski Saraylarla, Galata, At Meydanı (İbrahim Paşa) ve İskender Paşa Saraylarına; gürbüz ve iri yarı olanları da yine sarayın dış hizmetleri için Bostancı Ocağına verilmektedir. Geri kalanları da 16.yüzyıl sonlarına kadar kısım kısım Anadolu ve Rumeli'deki Türk ailelerin nezdinde, yine devletin sorumlu adamlarının nezaretinde dağıtılmaktadır. Devşirmelerin Türkleştirilip İslamlaştırılması maksadıyla yapılan ve yaşlarıyla durumlarına göre 3–8 yıl kadar süren bu devreye “Türk’e Vermek” denilmektedir. Zamanla Türkçe öğrenen, memleket ve hayat şartlarına alışan, Türk aile terbiyesi alan bu gençlerin ileride katılacakları ordu saflarının hayat ve disiplinine alışmaları için toplu bir askeri eğitim almak üzere toplandıkları yerler de Gelibolu ve İstanbul'da kurulmuş olan acemi ocağı kışlalarıdır (Oğuz, 2008: 15).

Bu kışlalarda idareci ve yetiştirici elemanların nezareti altında bölüklere ayrılarak kısmen eğitim gören devşirmeler kısmen de ordunun yardımcı hizmetlerinde çalıştırılmakta, belirli bir zaman sürecinin tamamlanmasından sonra Yeniçeri Ocağına naklolmaktadırlar (Unat, 1964: 12-13). Yeniçeri Ocakları ilk defa on dördüncü yüzyılda kurulmuştur. Yeniçeriler “Bektaşî Tarikatı”na bağlıdırlar. Bu sebeple onlara “Taife-i Bektaşîyan” ya da “Zümre-i Bektaşîyan” adları da verilmektedir. Yeniçeri Ocakları 1826 da kapatılmıştır (Akkutay, 1984: 18). Acemi oğlanlar mektepleri esasta askeri ve bedeni birer eğitim ocağı olmakla beraber, ismen, Enderûn Mektebi'nin alt odalarındaki gibi kurumsal birer öğretim de yapmaktadırlar. Bu öğretim kurumları (Akyüz, 1982: 86) :

Mehterhâne: Askeri mızıkâ mektebidir.

Cambazhâne: Saray cambaz ve hokkabazlarını yetiştiren mekteptir.

Tophâne: Top döküm ve yapımı ile ilgili askeri sanat mektebidir.

Humbarahâne: Havan topu denen topların dökümü ve yapımı ile ilgili askeri sanat mektebidir.

Tüfekhâne: Tüfek yapımı ile ilgili askeri sanat mektebidir.

Kılıçhâne: Kılıç ve kesici silahların yapıldığı askeri mektebidir.

2.5.4. Meslek Eğitimi Okulları

Esnaf teşkilatı olan loncalar, hem bir ticaret örgütü hem de eğitim kurumlarıydı. Loncalar; usta, kalfa ve çırak ilişkileri içinde, eğitimi düzenleyici rol oynardı. Herhangi bir iş yerine giren, işe çırak olarak başlar, daha sonra kalfa ve usta olurdu. Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş sınavla olurdu. Çıraklar, ustaları tarafından hem ahlâki yönden yetiştirilir hem de onlara mesleğin en ince ayrıntıları öğretilirdi. Loncalarda güçlü bir dayanışma vardı. Her loncanın, üyelerinden aldığı âfdatlarla topladığı avarız sandığı bulunurdu. Esnaftan biri zarara uğradığı zaman, bu sandıktan kendisine yardım edilirdi. Lonca üyeleri aldıkları eğitimin bir sonucu olarak sağlam mallar üretmeye önem verirlerdi (Türkyılmaz, 2009:202).

Ahilik kaynağını İslam tasavvufundan almıştır. Kelime olarak kardeşlik mertlik anlamlarını karşılamaktadır. Ahi birlikleri on üçüncü yüzyıldan itibaren çeşitli mesleklere bağlı olarak ortaya çıkan dini, iktisadi teşkilatlardır. Bu birlikler bir yandan belirli zanaat dallarında çırakların yetiştirilmesini sağlamış, diğer yandan da üretimin standart ölçülere uygun olarak yapılmasını denetlemişlerdir. Bu birliklere girenler “Ahi” denilen bir şeyhin etrafında bir tekkede toplanıp, bağlı oldukları zanaat ve ticaret işlerinde çalışmaktadırlar (Oğuz, 2008: 16).

Ahi birliklerine yeni girenler hem “Ahi müridi” hem de belirli meslek dalına “çırak” olurlar. Bu çıraklar eğitimden geçerek “kalfa” ve sonunda “usta” olurlar. Ancak usta olduktan sonra müstâkil bir işyeri açabilmektedirler. Ahi birlikleri 1924’te ortadan kaldırılmış ve kurumsallaşan bu yapı kapatılmıştır (Akkutay, 1984: 19).

2.5.5. 16. Yüzyılda Yönetici Eğitimi

2.5.5.1. Şehzadegan Mektebi

Osmanlı şehzadelerinin okudukları mektep için kullanılan bir tabirdir. Bu mektep, Topkapı Sarayı'nın Harem dairesinde Darussaade Ağası'nın bulunduğu binanın üst katında idi. Mektebin amiri, adı geçen ağa idi (Türkyılmaz, 2009:207). Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Fatih döneminde kurulduğu kuvvetle

muhtemeldir. Bu mektebin Tahsil derecesi halk tabakasına ait sıbyan mektepleri ile aynıdır (Ergin, 1939: 2).

Osmanlı hükümdarlarının yetişme biçimi devletin zaman zaman güçlü veya zayıf olması ile yakından ilgilidir. Hükümdarın oğlu şehzade doğunca bakımıyla uğraşan genç kızlar, çocuk süttten kesilince de Hasodada ağalar görevlendirilirdi. Baş mürebbi sayılan en yaşlı ağaya baş lala derlerdi. Şehzade beş altı yaşında Şeyhülislam tarafından törenle derse başlatılır ve muallim sultani denen hocasına teslim edilirdi. Onunla Kur'an okumayı öğrenir Şehzadegan mektebine giderdi (Akyüz, 1994: 82-83). Bundan sonra şehzadeler ehliyetli mürebbilerin gözetiminde taşrada bir sancağa gönderilir, bu arada lalaların gözetiminde devlet işlerini teorik ve pratik esaslarıyla öğrenirlerdi (Uyaroğlu, 1989: 62).

2.5.5.2. Enderun Saray Mektebi

Enderun Saray Mektebi Topkapı Sarayı içinde bulunan çok önemli bir eğitim kurumu idi. Bu okulun görevi, orduda ve sarayda görev alacak elemanları yetiştirmektir. Enderun Saray Mektebine alınacak devşirmeler, başlıca Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı gibi hazırlık saraylarında yetişen acemi oğlanlar arasından özenle seçilirlerdi. Seçilen bu gençler, Enderun Saray Mektebi'nde başlıca altı kademe içinde belirli yön ve seviyelerde yetişirlerdi (Akkutay, 1984:19). Sonraki bölümlerde ayrıntılı bilgi verileceğinden bu bölüm kısa tutulmuştur.

2.5.6. 16.Yüzyılda Halka Yönelik Diğer Eğitim Kurumları

2.5.6.1. Camiler

Günümüzde yaygın eğitim adını verdiğimiz, geniş tabanlı eğitim anlayışı Osmanlıda da uygulanmaktaydı. Eğitimin sınıf ortamlarından çıkarılarak yaşam meşgalesi içersinde bile her an bilgiye erişimin sağlanması, sınıf ortamlarında eğitim almaya imkânı olmayanların kendilerini yetiştirme fırsatını buldukları bir eğitim anlayışı olarak ciddiyle uygulanmıştır. Özellikle vakıf sisteminin güçlü olması bu eğitim anlayışının daha da yaygınlaşmasını sağlamış, buna yönelik eğitim ortamlarının kurulmasında etkili olmuştur. Diğer eğitim kurumları gibi yaygın eğitim kurumları da vakıflar yoluyla kurulup yürütülmüştür (Akkutay, 1984:20).

Yapı olarak dini mimarînin başında gelen cami; özellikle Osmanlılarda mahallenin idare merkeziydi. Kendisine verilen Arapça isimden de anlaşılacağı gibi cami, halkı toplayan veya halkın toplantı yeri manalarına gelmektedir. Bu yüzden içtimai müesseselerimizin başında gelen camiler hem ibadet yeri, hem de cemaatin toplu bulunması sebebiyle memleket, muhit ve mahalleye ait işlerin görüşülüp karara bağlandığı yerd (Oğuz, 2008: 18-19).

Camiler, ibadethâne olmalarının yanında, önemli bir eğitim yeridirler. Müslümanlar, Peygamberimiz zamanından bu yana çeşitli işlerini görüşme ve karar almak için buralarda toplanırdı. Camilerin görevlerinden biri de günlük yaşamda halkı bilgilendirmek ve yönlendirmektir. Camiler aynı zamanda yaygın eğitim kurumu durumundaydılar. Bundan başka özellikle büyük camilerin yanına sebil, imaret, darü'ş şifa gibi sivil ve sosyal vazifelerin görüldüğü binalar yapılırdı. Bu haliyle bunlar bir külliye meydana getiriler yeni bir mahallenin kurulmasına yardım ederdi (Kazıcı, 1985: 105). Camiler siyasi konularında konuşulduğu, cemaate açıklandığı yerlerdi de. Halkı milli bir mesele kararlarında bilinçlendirmek, onun moralini yükseltmek için camilerden yararlanılmıştır (Akyüz, 1982:91-92).

2.5.6.2. Zaviye ve Tekkeler

İslam kültür tarihinde önemli bir yeri bulunan tekkeler, tasavvuf düşüncesinin anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği yerlerdir. Osmanlılar tekke düşüncesini sistemleştirmek, müesseseleştirmek ve bu düşüncüyü çeşitli yol ve teşkilatlarla cemiyete aktarmak hususunda önemli görevler ifâ etmişlerdir. Bu anlayıştan hareketledir ki daha önceki Müslüman devletlerin tekke ve zaviye şeyhlerini korumaları an'a nesi Osmanlılarda da aynen devam etmiştir. Çeşitli yönleriyle insanlığa hizmette bulunan tekkeler tamamıyla vakıflara bağlıydılar (Kazıcı, 1985: 111-114).

Osmanlı hükümdarları, dini bir sıfatı olan şeyh, fakîh, derviş denen kimselere zaviye kurmaları için bir yeri vakıf ya da mülk olarak bağışlar, onlara bir belge verirlerdi. Vakfedilen yerler genellikle halkı dağılmış boş alanlar ve dağ başlarında sahipsiz topraklardı. Köyünden ayrılmış “garip”ler buralara yerleşmek için gönderilir, zaviyelerde bu, gaza ve yerleşme faaliyetine katkıda bulunurlardı (Akyüz, 1982: 92). Osmanlı topraklarının her tarafına yayılmış olan hankâh, tekke ve zaviyelerin eğitim

öğretim faaliyetlerinde buldukları söylenebilir. Buralarda tarikat adap ve erkânının yanında hadiselerle ibretli bir nazarla bakmak Kur'an ve Hadisi deruni bir anlayışla okumak telkin edilirdi. İslam maarif tarihinde bu anlayışla tekke ve zaviyelerde hadis okutulduğu hatta tefsirlerin yazıldığı bilinmektedir (Baltacı, 1976: 18).

2.5.6.3. Kütüphaneler

Daha önce kurulan birçok İslam ülkelerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de başta sultan ve sadrazamlar olmak üzere hayırsever kimseler tarafından cami, medrese etrafına veya özel suretle yaptırılan binalarda pek çok kütüphane kurulmuş ve bunların bakım ve yönetimi için vakıflar tesis edilmiştir. Birer kültür müessesesi olan kütüphaneler yüz yıllarca kurucuların vakfiyelerinde koydukları şartlar doğrultusunda mütevelliler tarafından yönetilmişlerdir (Öztürk, 1995: 391).

2.6. Eğitim Yönetimi Ve Enderûn Saray Mektebi

Burada öncelikle Topkapı Saray Teşkilatı anlatılacak, ardından Enderun Saray mektebinin kuruluş ve gelişimi incelenerek, devlet yönetimi içindeki yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılacaktır. Ayrıca okulun öğrenci kaynağı olana devşirme sisteminin ayrıntılarına inilerek, okulun eğitim öğretim ilke, amaç ve yöntemleri hakkında bilgi verilecektir.

2.6.1. Osmanlı Saray Teşkilatına Genel Bir Bakış

Bursa fethedilip merkez haline getirilmeden önce, Osmanoğulları'na ait özel bir saray yoktu. Osmanlı Beyi, diğer emirler gibi kendi aile halkı ile birlikte bir evde oturur, beyliğin ileri gelenlerini ve tebaasını burada kabul ederdi. İşler, bu mütevazı evde görüşülürdü. Bu şekildeki bir ikametgâhın, muhafız vs. gibi fazla sayıda yardımcı kimselere de ihtiyacı yoktu. İstanbul'un fethi ile Osmanlı'da ciddi bir teşkilatlanma süreci başlamıştır. Bu sebeple Osmanlı hükümdarlarının meydana getirdiği Enderun ve Birun Teşkilatı gibi saray içi ve saray dışı merkezi örgütü imparatorluğun en gelişmiş olduğu dönemlerde kalabalık ve ayrıntılı olarak düzenlenmiş bir örgüttür (Oğuz, 2008:22).

Osmanlı Devleti'nde ilk saray, 1326 yılında Bursa alındığında yaptırıldı. Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra saray teşkilatı da diğer müesseseler gibi

gelişme gösterdi. Bursa ve Edirne saraylarından sonra, İstanbul 'un fethi üzerine bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde, Fatih Sultan Mehmet tarafından Saray-ı Atik denilen eski saray kuruldu. Daha sonra da Fatih tarafından Saray-ı Cedîd adı verilen Topkapı Sarayı yaptırıldı (Uyaroğlu, 1989:38).

Yönetici eğitime verilen önemin bir göstergesi olarak Osmanlı, kendi soyundan gelen ve geleceğin padişahlarının eğitimi de önemsemiştir. Şehzadelere, süttten kesildikleri andan itibaren tayin edilen özel eğiticiler (lala) tarafından, 5-6 yaşından itibaren eğitim vermeye başlanmış, at binmek ve silah kullanmak öğretilmiştir. Yetişen şehzadeler ehliyetli mürebbilerin gözetiminde taşrada bir sancağa gönderilmiş ve orada bu Lala'ların gözetiminde, devlet işlerini teorik ve pratik esaslarıyla öğrenmişlerdir (Akkutay, 1999: 18).

Osmanlı devletinde saray teşkilatı üç kısımdan meydana gelmektedir (Oğuz, 2008:22): 1- Birun adı verilen dış kısım 2- Harem-i Hümayûn 3- Enderûn adı verilen iç kısım.

2.6.1.1. Birûn Bölümü

Sarayın giriş kapısı olan Bab-ı Hümayun ile orta kapısı arasındaki yere Birûn denir. Burada çeşitli odalardan oluşan ve değişik görevleri ifa eden saraydaki değişik sınıflardan memurların yer aldığı daireler bulunur. Burada hizmet eden ilmiye sınıfı ile ağayan-ı birûn; yani dış ağalar sarayın harem ve enderûn kısmının haricindeki yerlerde dairelerde oturup işlerini görürüler akşamları evlerine giderlerdi (Oğuz, 2008:22).

Bunlar enderûn ağaları gibi sıkı bir disipline tabi olmadıkları gibi sarayda yatıp kalkmaya mecbur da değillerdi. Arzu edenler sakal da salıverirlerdi. Birun teşkilatına ait tayinler sadrazam tarafından yapılırdı (Uzunçarşılı, 1984:358). Birûn halkı altı kısımda incelenebilir (Akkutay, 1984:4) :

a) Ulema Sınıfı: Padişah hocaları, Hekimbaşılar (Başhekim), Cerrahbaşılar, Kehhalbaşları (Göz hekimleri), Müneccimbaşılar (Astrolog), Hünkâr imamları (Padişah İmamı).

b) Eminler Sınıfı: Şehremini (Saray onarımından sorumlu kimse), Matbah-ı amire emini (Saray Mutfağı Sorumlusu), Darphane emini (Darphane Sorumlusu), Arpa emini (Padişah Ahır Sorumlusu).

c) Rikâb Ağaları İle Müteferrika Ve Baltacılar: Yeniçeri ağaları (Yeniçeri Komutanı), Emir-i âlem (Sancak Taşıyan), Kapıcılar kethüdası (Kâhya), Kapıcıbaşıları (Kapılardan Sorumlu kişi), Çavuşbaşı (Divan-ı Hümayun Çavuşlarının Başı), Şikâr ağaları (Av Ağalarının Başı), Emir-i ahur (Saray Ahır Sorumlusu), Çaşnigirbaşı (Sofra Hizmetlilerinin Başı), Cebecibaşı (Silahlardan Sorumlu Kimse), Top arabacıbaşı (Topçuların Başı).

d) Müteferrik Hizmet Bölükleri: Peykler (Haberci), Rikab solakları (Padişahın maiyetini belirtmek için kullanılan deyim), Âlem mehterleri (Sancağın arkasından grup), Çadır mehterleri (Padişahın çadırlarını kuran ve koruyan teşkilat), Matbah-ı Amire aşçıları (Saray Aşçıları), Hassa Kiler bölükleri (Has Odanın yiyecek ambarından sorumlu gruba verilen isim), Hassa çamaşırcıları (Padişahın çamaşırlarından sorumlu grup), Hassa terzileri (Padişahın kıyafetlerinin bakımından sorumlu grup), Ehil-i Hiref (Sanatçı ve Zanaatçı insanlardan oluşan teşkilat).

e) Bostancı Ocağı: Topkapı Sarayı içindeki bahçelerde, saray dışındaki bahçe ve bostanlarda padişah ve saray hizmetindeki kayıklarda çalışan insanlardan meydana gelen geniş teşkilatlı bir ocaktı. Saray içinde ve dışında dağınık yerlerde hizmet ettikleri için “Has bahçe fertleri ve Hassa bostanları fertleri” olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

f) İstabl-ı Amire veya Has Ahur: Teşkilatın en büyük amiri Emir-i Ahur ağaydı. 16. yüz yılın ortalarında Has ahurun memur sınıfı şunlardan oluşmuştur: Birinci mirahur (Has ahırın en büyük yöneticisi), İkinci mirahur (Has ahır yöneticisinin yardımcısı), Has kethüda (Has Oda hizmetlisi), Beygir kethüdası (Atlardan Sorumlu kimse), Has rahvan (Padişahın atlarının bakımından sorumlu kimse), Kürsidar, Odabaşı.

2.6.1.2. Harem Dairesi

Harem girilmesi yasak olan yer manasına geldiği gibi buna kıyasen kadınların ikamet ettikleri daireye ve bizzat kadınlara verilen isim olmuştur. Eskiden harem ve selâmlık diye ikiye ayrılan saray ve konakların, girilmesi yasak olan harem kısmı kadınların ikametine mahsustu. Sarayın harem dairesindeki kadınlar, “harem ağaları” denilen siyah hadım ağalarının nezaretleri altında idiler; sarayın kadınlar kısmından başka enderûn kısmına da “Harem-i hümâyun” denilirdi. Muhtelif ırktan seçme güzel kadınları bulunduran sarayın harem dairesi cariyeleri, ya saray için İstanbul gümrük emini vasıtasıyla satın alınanlardan ya da sultanlarla, devlet ricali ve valilerin takdim ettikleri seçme kadınlardan oluşurdu. Bunlar itina ile saray terbiyesi denilen usul ve kaide altında yetiştirilirdi; gerek satın alınsın ve gerekse hediye edilmiş olsun, saraya gelen kızlar mutlak suretle uzman bir kadın tarafından muayene edilirdi ve ondan sonra uygunsalar hareme kabul olunurlardı. Saraya yeni alınan cariyele Müslüman kaideleri ve erkânı öğretilir, yeteneklerine uygun musiki, biçki, dikiş, nakış, oyunlar gösterilirdi. Bu ilk devirlere acemilik derlerdi. Bundan sonra acemiler, cariyeye, şagird, usta ve gedikliler olmak üzere beş dereceye çıkarlardı. Saray kadınlarının en yüksek derecelisine kadın efendi denilip ondan bir derece aşağı gedikliler gelirdi. Gedikliler mutlak suretle bir vazife ile muvazzaf ve hizmeti muayyen olan padişahın şahsi hizmetine bakan cariyelerdi. Her birisinin bir unvanı vardı; mesela bunlardan sofraya bakana çarşnigir usta, çamaşır hizmetine bakana çamaşır usta denilirdi (Uzunçarşılı, 1984:147-148).

Harem, hükümdarın özel hayatının geçtiği mekândır. Kendisi ve ailesi burada yaşar. Valide sultan, Haseki sultan, veliaht ve şehzadeler yani hükümdarın annesi, hanımları, kızları oğulları ve kardeşleri buradadır. Hükümdarın ailesinin tüm kadınları burada değildir. Osmanlı sultanları başlangıçta komşu devlet hükümdarlarının kızlarıyla evleniyordu. XVI. yüzyılda artık cariyeleri nikâhları altına almaya başladılar. Bundan sonra da haremın önemi daha da artmış olmalıdır (Ortaylı, 1979:140-141).

2.6.1.3. Enderûn

Enderun, padişahın özel yaşamını geçirdiği yerdi. Babüssaade adı verilen kapı ile Birûn'dan ayrılırdı. Padişahın hizmetine bakan görevlilerin odaları ve harem

dairesi, Enderun'da yer almaktaydı (Türkyılmaz, 2009:229). Bu kapıdan sonra birçok kasırlar, enderûnluların oturmalarına mahsus daireler, kütüphaneler, camiler, talimhane ve meşkhane denilen mektepler vardı. Divan-ı Hümayûn müzakereleri, elçi kabulleri, bayramlaşmalar, kapıkulu askerlerine maaş dağıtımı hep buradan olurdu (Uyaroğlu, 1989:42).

Topkapı Sarayının Enderûn kısmında hizmet edenlere Enderûn Halkı denmiş, Enderun hizmetlileri devşirmeler arasından, hazırlık saraylarında yetişen iç oğlanlardan seçilmişlerdir. Devşirmelerden yetişerek Enderûn Mektebine girebilenlere, buldukları koğuşun kıdemlilerinden biri Lala olarak görevlendirilmiş ve onların sorumlulukları altında, din dersi, Arapça ve Farsça okutulmuş, silahşorluk ve binicilik öğretilmiş, mutlak itaat, alçak gönüllü davranış ve istenilen doğrultuda terbiyeli olmak öğretilmiştir (Akkutay, 1984:64-65).

Enderûn, Osmanlı Tarihinin içyüzüdür denilebilir. Esasen bu kelime "iç" manasına gelir. Padişahlar içli ve dışlı bir esas gözeterek devlet idaresine memur olanları, orduyu "birûn" yani "dış" saymışlar ve kendi adamlarını kölelerden uşaklardan, halayıklardan oluşan sadık hizmetçilerini "enderûn-iç" adı ile ifade etmişlerdir. Bu suretle Osmanlı tarihinde iç ve dış diye iki çevre oluşmuştur. Enderûn, memleketi idare eden hakiki kuvveti elinde tutan bir kaleydi (Uyaroğlu, 1989: 95). Enderûn hem Topkapı Sarayı içerisinde padişah ve ailesi ile özel hizmetlerine bakan görevlilerin yaşadığı yer manasında kullanılırken, diğer manada Sarayın Enderun kısmı içerisinde üst düzey yönetici yetiştiren bir mektep olarak isimlendirilmiştir (Türkyılmaz, 2009:231).

2.6.2. Yönetim Sisteminde Enderun Saray Mektebi'nin Yeri Ve Tarihi Gelişimi

Enderun Saray Mektebi'nin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Enderun Saray Mektebi, devletin kudretini korumaya kabiliyetli kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştu. Bu kuruluş odalar halinde ve çeşitli kademelerde eğitim öğretim faaliyeti yürütüyordu. Talebeleri acemi oğlanlar arasından seçilen bu mektep Osmanlı eğitim sisteminin elit kadro eğitimi bölümünü meydana getiriyordu. Enderun Saray Mektebi'nin kurulduğu güne kadar ona benzer başka bir kuruluş yoktu. Selçuklularda ve Avrupa'da hanedan mensuplarının özel itinaya dayalı öğrenim

gördükleri mevcut ise de Enderun Saray Mektebi'nin eğitim sistemi bunlardan tamamen farklıydı (Akkutay, 1984:25).

Osmanlı devletinin dört yüz çadırılık bir aşiretten dünyaya yön veren bir imparatorluk haline nasıl geldiğinin incelendiği bu çalışmada temelinde Fatih Sultan Mehmet tarafından sistemleştirilen Enderun Saray Mektebi'nin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu okul Osmanlı tarihinde yönetici yetiştirmek maksadıyla kurulmuş olan bir okuldur. Okulun kuruluş mantığı içerisinde en iyi ve en bilgili asker, devlet kademesinde yönetici konumda olacak olan en iyi insanı yetiştirme amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulan okulun devlet içerisinde ne kadar büyük bir fonksiyon arz ettiği dönem Osmanlı devletinin yükselme dönemidir. Enderun klasik medrese anlayışının çok çok üzerinde bilim, sanat ve edebiyatın talebelere en iyi şekilde öğretildiği bir bilim merkezidir (Oğuz, 2008: 27).

Genellikle aileleriyle hiçbir ilgisi kalmayan, devşirilmek için alınan çocukların Enderun'a alınmadan önce belli bir alt eğitimden geçmiş olmaları gerekmektedir. Hıristiyan ailelerden devşirilen çocuklar Türk aileleri yanında Türkçeyi islami esasları ve adabı öğrenir, daha sonra Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Saray'da bedeni ve ruhi kabiliyetlerini geliştirecek dersler ve talimler görmektedir. Bunlara acemi oğlanları denilirdi. Acemi oğlanları buradaki belirli talim ve terbiyeden sonra "çıkma" adıyla ayrılarak çeşitli askeri birlikler içine dağıtılır, üstün yetenekli olanlar ise daha yüksek seviye bir eğitime tabi tutulmak için Enderun'a alınırdı (İslam Ansiklopedisi [İ.A.]. C:11:186).

Seçilen bu gençler sistemleştirilmiş olan eğitim çerçevesi etrafında altı kademe içerisinde değerlendirildi. Bu kademeleri şu başlıklarda inceleyebiliriz (Oğuz, 2008:27) :

Küçük ve Büyük Oda: Eğitim öğretimin bu kademesinde talebeler içinde buldukları saray olan Topkapı Sarayı'nın tüm kural ve kaidelerini öğrenirlerdi. Bir yandan öğrenimlerini sürdüren talebeler bir yandan da saray içerisinde çeşitli hizmetlerde bulunurlardı.

Doğancı Koğuşu: Padişah ava çıktığı zaman saraya gelen avcılarının saraya getirdikleri av hayvanlarını değerlendirir, gerekiyorsa gelenlere bahçeler vererek avcılarını onure ederlerdi. Sultan avdan döndüğünde ise bu av hayvanlarını sultana sunarlardı.

Seferli Koğuşu: Bu koğuşa ulaşabilen talebe artık bir Osmanlı subayı sayılırdı. Seferli koğuşunun amiri “Saray kethüdası” denilen albaydır. Hükümdarın çamaşırlarının yıkanıp temizlenmesi, güzel bir şekilde katlanması yine bu odada bulunanlarının görevleri arasındadır. Namazını kılmak isteyen hükümdarın seccadesini ilgili yerden alan seferli ağası camiye giderek yere serer ve padişahın önce bir kez yüzünü seccadeye sürerek seccadeyi kontrol ederdi (Öztuna, 1969:257).

Kiler Koğuşu: Bu koğuşun içoğlanları padişahın yiyecek ve içeceğini muhafaza ederlerdi. Geceleri sarayın ışıklandırılması da bu koğuş efradının vazifesi idi. Şamdanları temizlerler, mumlarını dikerler, yanan mumun kömürleşen fitillerini hususi ve altından yapılmış bir makasla keserlerdi. En büyük zabitlerinin unvanı “peşkir ağası” idi.

Hazine Odası: Bu koğuşun içoğlanları hanedan hazinesinin muhafızları idi ve hazinede muhafaza edilen padişahın esvaplarına bakarlardı. Bu koğuşun en büyük zabiti “giyim başı” unvanını taşırdı.

Hasoda: Bu koğuşun içoğlanlarının vazifesi temizlik hizmeti ve padişahın her gün yanında bulunarak doğrudan şahsına hizmet etmek idi. Hasodanın ve bütün Enderun’un en büyük zabiti “silahdarağa” idi (Koçu, 1972: C:2, 7-32).

Enderun Saray Mektebi’nin tahsil müddeti on dört senedir. Mektebin talebesine “ağa” denir (Atuf, 1930:3). Okulu bitirenler iyi konuşan, dürüst ve çelebi kimseler olacaktı. Okulun ders listesinde; Türkçe, Arapça, Farsça, Türk ve Fars Edebiyatı, Arapça dil bilgisi, ses bilgisi, Kur’an ve yorumu, İslam dini, hukuk ve Türk tarihi, müzik, matematik dersleri bulunuyordu (Uyaroğlu, 1989:60).

Enderun öğrencileri, zamanlarının çoğunu din öğrenimi, hat sanatı ve silah kullanımı ile uğraşarak değerlendirirlerdi. Ayrıca kendilerine devlet idaresi ile ilgili bilgiler verilirdi. Hepsinin, Arapça, Farsça ve Türkçeyi okuyup yazmaları, Kur’an-ı Kerim okumaları ve çeşitli İslami bilimleri öğrenmeleri gerekirdi. Enderun’daki eğitimlerini tamamlayanlar, önce saray hizmetinde çalışırlardı. Daha sonra kapıkulu süvari bölüklerine dağıtılırlardı ve buna da çıkma denirdi. Çıkmaların atamaları genel olarak sekiz yılda bir ya da yeni bir padişahın tahta geçmesi dolayısıyla yapılırdı ve

bunlar beylerbeyi, sancakbeyi gibi görevlilerle taşraya çıkarlardı (Türkyılmaz, 2009:232-233).

Enderun, dinsel medrese türü okullardan uzaklaşmış bir bilim yeri olup, okulun amacı savaştı-devlet adamı nitelikleri olan, dine bağlı kişiler yetiştirmektir. Okulu bitirenler iyi konuşan, dürüst ve çelebi kimseler olarak devlet yönetimi sistemi içine girmişlerdir. “Enderun denilebilir ki, bugün Türkiye’de Harp Okulu, Üniversitelerin kamu yönetimi bölümleri, hukuk fakülteleri, güzel sanatlar okulları, konservatuar, veteriner ve edebiyat fakültelerinin işlevlerini içeren ve bunların ilk kaynağı olan bir öğretim kurumu idi” (Ergün, Polatoğlu, 1988: 122-123). Enderun yetiştirme sistemi, günümüz uygulaması ile hizmet öncesi, staj ve hizmet içi eğitimlerin birlikte yürütüldüğü bir yetiştirme sistemi olarak işlemektedir (Türkyılmaz, 2009:234).

2.6.2.1. Enderun Saray Mektebinin Tarihi Gelişimi

2.6.2.1.1. Kuruluşu

Enderun Saray Mektebinin kuruluşu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Enderun Saray Mektebi’nin kuruluşu ile ilgili Muallim Cevdet Yazmalarında şu ifadeye rastlanılmaktadır (Akkutay, 1984: 26-27): “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin ibtida-i teşekkülünde Mâbeyn-i Humâyûnun tanzimine dahi bed olunub Cennet Mekân Gazi Sultan Murad Han-ı Sani Hazretleri zamanında, orta sarayında Daire-i Hümayûnun tanzimi sırasında, Harem-i humayun istihdam olunduğu gibi hizmeti şâhâneleri için dahi mahâlik-i menküle zadegân evladından bazıları celb ve terbiye olunarak Enderun-i Humayunun esası vaz’ olunmuş ve onlardan birçoğu sunüfu ilmiye ve kalemiye ve mülkiyede kesb-i meleke ve iktidar ile vuzera ve südür ve beylerbeyi yani vülattan olmuşlardır.” Kuruluşundan itibaren, devletin saray dâhil çeşitli yönetim kadrolarında çalışacak, yetenek ve bilgileri geliştirilmiş insan yetiştirmeyi hedefleyen Enderun Saray Mektebi Fatih Sultan Mehmet zamanında, yalnız devşirme mektebi olmak hüviyetinden çıkarılarak, devletin korunması için gerekli mülki ve idari kadronun eğitime yönelmiş, mektebe meşhur ilim adamları getirilerek birçok ilim ve fennin öğretilmesi sağlanmıştır. İsmail Hakkı Baykal da Enderun saray teşrifatının başlangıcı olarak (1421-1451) II. Murat’ı kabul eder (Baykal, 1953:18). Tüm yapılan

araştırmalar incelendiğinde 15. yuzyılda 2. Murad tarafından kurulduğu, Fatih Sultan Mehmet zamanında ise geliştirildiği goruşu ağır basar.

2.6.2.1.2. Gelişimi

Fatih Sultan Mehmet, babası ikinci Sultan Murat devrinden kalma Enderun teşkilatını genişletmekle beraber İstanbul'un fethinden sonra Edirne Sarayı teşkilatını hiç bozmaksızın seğtiği bazı Enderunlu gılmanlarla İstanbul'a gelmiş ve mevcut Bizanslılardan kalma saraya yerleşmiş, ancak bu saray zamanla ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiştir. Enderun Saray Mektebi içerisindeki bu sayı artışı Osmanlının büyümesi ile doğru orantılıdır. Fatih Sultan Mehmet Han Enderunlulardan görmüş olduğu bağlılıktan daha fazla faydalanmak istiyordu. Bu sebeple hem Osmanlının büyümesini hem de devlete faydalı insanları yetiştirmek maksadıyla geniş bir eğitim teşkilatı oluşturmak istemiştir (Baykal, 1953:29–30).

Fatih Sultan Mehmet'in ağmış olduğu Enderun saray mektebi içerisinde görülen eksiklikler, oğlu II. Sultan Beyazid tarafından giderilmeye çalışılmıştır (Baykal, 1953:98). Fatih Sultan Mehmed ile başlayan Enderun Saray Mektebinin gelişmesi 2. Bâyezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında da devam etmiştir.

2.6.2.1.3. Kapanması

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı tahtına çıkan padişahlar döneminde, Enderun'a öğrenci seğiminde gerekli titizliğin gösterilmemesi ve iktidarı hızla yerel yönetim güçlerinin eline geğerirmesine doğru etkileyen yerel ve güçlü ailelerin ortaya çıkması sonucu, bürokrasi iğerindeki personelin yeteneklerinde gerileme başlamıştır. Devşirilme işi; Beylerbeyi, sancak beyi ve kadılar tarafından yapılmakta iken iltimas ve rüşvet nedeniyle olabilecek yolsuzlukları önlemek amacıyla, devşirilme işi, Yeniçeri Ocağına bırakılmıştır. Ancak 16. Yuzyılın sonlarına doğru sistem bozulmaya başlamış, gelişigüzel Hıristiyan çocukları muayene edilmeden rüşvetle devşirme alınmaya başlanmıştır. Yeniçeri Ocağına her sınıftan ve Müslümanlardan da oğlanlar alınmış, yeniçeri ağalarının korumaları altında "ağa çırağı" adıyla alınmalar olmuş, düzen ve kanunlar bozulmuştur (Akkutay, 1984: 46–47).

Enderun Osmanlı'ya kul yetiştirmek maksadıyla kurulmuş olan bir kurumdur. Kapı kulu dendiği zaman akla gelen ilk unsur sadakattir. Özellikle fetih politikasının yoğunlaştığı bölgelerden devşirilen talebelerde liyakat hep ön planda olmuştur. Değişen dünya düzeni, içersinde sosyal ve siyasal hadiseler de bir manada seyirci kalan Osmanlı Devletinde sosyal devlet anlayışı zamanla özelliğini kaybetmeye başlayınca Enderunda ve devşirme sisteminde büyük aksaklıklar kendini göstermiştir. Sultan Abdülmecit (1839–1861) Dolmabahçe Sarayı'nı yaptıınca oraya taşınmıştır. Bundan sonraki dönem Enderun Saray Mektebi'nin zayıflamaya başladığı dönem olmuş ve. Enderun gereken nitelikte insan yetiştiremez duruma düşmüştür. Bu dönemde hırka-i saadet ve hazine hümayunu görevleri hazine kethüdasına bırakılmıştır. II. Abdülhamit zamanında(1876–1909) ise Enderun tamamen ihmal edilerek önemini kaybetmiştir. 1 Temmuz 1909 tarihinde bir kararname ile bir talimatname yayınlanarak Enderun Saray Mektebi lağvedilmiştir. Aynı zamanda Hasoda, Hazine odası, seferli koğuşları adları ve vazifeleriyle birlikte kaldırılmıştır. (Oğuz, 2008: 30-31).

Enderun Saray Mektebine devşirmelerden değil de kuralları bozarak, Türkler, Kürtler, Araplar, Yahudi ve Çingenerin alınmasıyla sistemin bozulmaya başladığı, bunların buradan yetişerek çıktıktan sonra nasıl isyan ettikleri ve yönetimde sorunlar yaşandığı Koçi Bey'in Risalesinden anlaşılmaktadır (Akgündüz, Öztürk, 1999: 116). Osmanlı devletinin gerileme ve çöküş sürecindeki tüm olumsuzluklar devletin kurumlarına da sirayet etmeye başlamıştır. Bu durum kendisini Enderun'da da göstermiştir. Osmanlı ordu teşkilatından devşirme usulü kaldırıldıktan sonra Enderun Saray Mektebi'ne İstanbul halkının devletinin ileri gelenlerinin seçkin çocukları alınmaya başlandı. Tabii ki artık Enderun'a çocuk almada ehliyet ve kabiliyet değil, iltimas rol oynuyordu (Koçer, 1991: 18).

Enderun Saray Mektebi, Osmanlı Devletinde 17. ve 18. Yüzyıllardan önce askeri, sonra da siyasi alanda baş gösteren çözülme olgusundan da etkilenmiştir. II. Mahmut döneminde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra “silahtar”lık kaldırılmış, “Enderun-i Hümayun Nezareti” kurulmuştur. Daha sonra Sultan Abdülmecit (1839-1861) tarafından Dolmabahçe Sarayının yaptırılması ve taşınılmasından sonra Enderun Saray Mektebi zayıflamaya başlamış, II. Abdülhamit Döneminde (1876-1909) ise tamamen ihmal edilerek önemini kaybetmiştir Bu dönemde Mekteb-i

Mülkiye ve Harbiye'nin kurulması ile başlayan günümüze kadar süren bir askeri ve idari yapı ayrışması da söz konusu olmuş (Ünsal, 1979:61) yönetici adaylarının buralarda yetiştirilmeye başlaması mektebi olumsuz etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Sonuç olarak, 1 Temmuz 1909 tarihinde yayınlanan bir kararname ile Enderun Saray Mektebi lağvedilmiştir (Akkutay, 1984: 29).

1923'ten sonra ise Topkapı Sarayı müze ve kütüphane haline getirilerek bütün memur ve müstahdemler bu işlerle tazvih edilmişler ve bu suretle bu müessesenin beş asırlık tarihi rolüne son verilmiştir (Ergin, 1939: 18). Enderun Saray Mektebi 1850'lere kadar 79 sadrazam, 3 şeyhülislam 36 kaptan- derya ve sayısız başka önemli görevlerde bulunan devlet adamı yetiştirmiştir (Akyüz, 1994: 82).

2.6.2.2. Saray İçindeki Önemi

Görevi, orduda ve sarayda görev alacak elemanları yetiştirmektir. Enderun Saray Mektebine alınacak devşirmeler, başlıca Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı gibi hazırlık saraylarında yetişen acemi oğlanlar arasından özenle seçilirlerdi. Seçilen bu gençler, Enderun Saray Mektebi'nde başlıca altı kademe içinde belirli yön ve seviyelerde yetişirlerdi (Akkutay, 1984: 19).

Enderun Saray Mektebi, Osmanlı Devletinin yönetici ihtiyacını örgün eğitim aracılığı ile karşılamış ve bu devletin gelişme ve genişlemesine büyük katkıda bulunmuştur (Türkyılmaz, 2009:237). Askerlik, yönetim, güzel sanatlar gibi alanlarda eğitim bölümleri ve Osmanlı kültürünü yansıtan birçok şairler, edipler, musikişinaslar, hattatlar Enderun odalarından yetişmiştir. 18. asrın sonlarına kadar Enderun Saray Mektebinden, 79 Sadrazam, 3 Şeyhülislam, 36 Kaptan-ı Derya yetişmiştir. Orduda ve silahlanmada modernlik çalışmalarına girişen III. Selim tahta çıkar çıkmaz Enderun ağalarından bazıları toparlayarak mühendishane-i sultani adıyla bir okul kurdu (1793) (Türkyılmaz, 2009:238).

2.6.2.2.1. Enderun Saray Mektebine Öğrenci Seçimi

Enderun bir müessesedir. Burada yönetici sınıfı yetiştirilir. Büyük ölçüde Balkanlardan, Kafkasların ücra köylerinden devşirilen gençler, burada yetiştirilirdi (Ortaylı, 2008:101).

Yönetim ve askeri alanlarda kölelerin yetiştirilerek kullanıldığı sistem, başta Selçuklular olmak üzere Memlûklular gibi Türk Devletlerinde de yaygın olarak benimsenmiştir. Osmanlı Devleti askeri ve yönetim alanlarında ihtiyaç duyulan kesimi Enderun sistemiyle yetiştirmeye çalışmıştır. Bunun içinse "Devşirme" sistemi adı verilen uygulamaya gitmiştir. Hıristiyan çocukların belirli kriterlere göre seçilerek alındığı, yine belirli koşullara göre yetiştirilerek ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirildiği sistem, devşirme sistemi olarak tanımlanmaktadır.

2.6.2.2.2. Saray Dışındaki Eğitim Kurumlarıyla Karşılaştırılması

Enderun Saray Mektebi uyguladığı hizmet öncesi ve sonrası eğitim programıyla, derslerde gösterilen din konularıyla birlikte din dışı konularıyla ve en önemlisi de uygulamalı eğitimiyle saray dışındaki eğitim kurumlarından ayrılmaktadır. Enderun Saray Mektebinin diğer kurumlardan bir farkı da özellikle yükseliş dönemiyle birlikte devletin üst düzey yönetim kadrolarının çoğu bu kurumdan "çıkma" kanunu ile çıkan kişilerden seçilmesidir (Türkyılmaz, 2009:238-239).

Osmanlı sarayı dışındaki eğitim kurumları büyük ölçüde vakıf sistemine dayalı açılan eğitim kurumlarından oluşmaktadır. Anadolu'da açılan tekke ve zaviyeler yöre halkını islami değerler ölçüsünde yetiştirme gayesi güderlerdi. Çocuklara sıbyan mektepleri aracılığıyla islami değerler aşılanırdı. Çocukların okuma yazma öğrenmeleri sağlanırdı. Saray dışındaki örgün ve gerekse yaygın eğitim kurumlarında verilen eğitimin temel çerçevesi din olgusudur (Oğuz, 2008: 20–21).

2.6.4. Enderun Saray Mektebinde Günlük Yaşam

2.6.4.1. Sınıflar (Odalar)

Enderun-u Hümayun adı da verilen mektep, hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiş başlıca altı Odadan meydana gelmiş, tam anlamıyla ihtisas okulu niteliğinde bir eğitim merkezidir. Bu odalar derece ve hizmet itibarıyla altı odaya ayrılmıştır. İç oğlanların oda denilen koşulları muntazamdı. Yiyecekleri boldu. Her oda efradının isim ve künyesiyle yevmiyeleri miktarını gösteren maaş defterleri vardı. Maaşları diğer ulufeler gibi üç ayda bir verilirdi. Elbise, ayakkabı, iç çamaşırı vb.

ihtiyaçları hep saray tarafından temin edilirdi. Pek sıkı bir inzibat ve kontrol altında yetiştirilen bu çocuklar tam bir itaat ve terbiyeye sahiplerdi (Pakalın, 1993: 29).

Osmanlı imparatorluk sarayın i teşkilatı, pek çok siyaset adamı ve sanatkârın yetiştirildiği ve Topkapı Sarayı içerisindeki üniversite diye denilebilecek Enderun Saray Mektebi; büyük ve küçük odalar, doğancı koğuşu, seferli odası, kiler odası, hazine odası, has odadan meydana gelmektedir (Hayat, C.2: 1091) Okulda, eğitici personel olarak görev yapan kişiler de aynı eğitim sürecinden geçmiş, padişahın arzu ettiği şekilde çocukları yetiştirmek nitelikte kişiler olup, sınav, ödöl ve ceza gibi araçları kullanmaktadır. Her odada, öğrenci sayısına göre danışman konumunda olan kıdemlilerden belirlenen Lalalar bulunmakta olup, oğlanlar eğitildikleri konularda sıkça sınavlardan geçirilmekte (Akkutay, 1984: 137), yaptırılan eğitimle ordu ve bürokrasi hizmetine ayrılacaklar tespit edilerek, ilgili birimlere aktarılmaktadır. Odaların her biri birinci derecede bir “Oda Başı”na, ikinci derecede de bir “Kethüda”ya bağlıdır. Her Oda; bir kütüphane memuru, kâtip, hazineci, imam ve üç müezzine sahiptir. Odanın hacmine ve rütbe sayısına göre sayısı değişen öğrenci danışmanı vardır. Ayrıca on iki terfi sınavı vardır. Her Odanın oğlanları on gruba bölünmüşlerdir. Her grubun başında bugünkü Pedagogun görevlerini yürüten bir Lala bulunmaktadır (Akkutay, 1999:190). Odalarda her alanda bir tür terbiye etme, istenilen yönde yetiştirme ve yeteneklerini geliştirenlerden de yararlanmaya dayanan bir yapı bulunmaktadır.

2.6.4.1.1. Büyük, Küçük Odalar

Enderun Saray Mektebinin hazırlık sınıflarıdır. Küçük ve büyük odalarda yani Enderun’un ilk basamaklarında XVI. asır sonlarına kadar belirlenmiş olan kadro sayısı 160 kişiydi. Fakat zamanla bu 400’e kadar ulaşmıştır (Akkutay, 1999:195). Çeşitli mesleklerin de öğrenildiği bu odalardaki her bir kişi, sarayın en alt hizmetlerini yerine getirmekte, başarı gösterirse diğer odalara çıkabilmektedir (Akkutay, 1984: 87).

Bu odalarda, Kuran, İlm-i Hâl, Tecvid, Arapça, Farsça, Yazı, Cilt, Tezhip, Oymacılık, Ressamlık, Kıraat, Meşk, Hattatlık, Musiki ve Resim (Ayverdi, 1984: 88) dersleri okutulmuştur. Dolama denilen bir elbise giydikleri için, dolamalılar denilen öğrenciler, terfi ve nakil işleri için, Büyük odanın saray ağası, küçük oda için de

odaların kethüdası tarafından kapı ağasına verilerek onun aracılığıyla padişaha arz edilir, Enderun Saray Mektebinin Hazine, Kiler ve Seferli odalarında boş yer olması halinde padişahın rızasıyla çıkmalar gerçekleşir ve yükselebilirler (Akkutay, 1984: 88), dolamadan kaftan giymeye terfi ederlerdi. Bu odalara çıkamayanlar da Süvari Ocağının sipahi ve silahtar bölüklerine çıkarılırlardı (Uzunçarşılı, 1943:309). Babüssaade'den içeri girilince sağ tarafta büyük oda sol tarafta ise hasoda ile kuşhane arasında küçük oda bulunurdu. Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Sarayı'ndan getirilen talebeler ehliyetli hocalardan ders görür ve Türk kültürü ve Müslüman akidelerine göre yetiştirilirdi (Oğuz, 2008:48).

Önceleri Enderunun odalarına alınacak gılmanlar devşirme usulü gereğince Acemi Oğlanlar Ocağı'ndan yeniçeri ağasının öğrenci hakkında hazırlamış olduğu raporlar gereğince erdemli, akıl sahibi ve bilhassa görünüş itibarıyla düzgün olanlardan seçilerek alınırdu. Yaşça on dört ve üzeri olanlar fiziksel gelişimleri gereğince daha başarılı olurlardı. Büyük odada saray kethüdası bulunurdu. Ayrıca odabaşı, imam, külhancıbaşı da büyük odanın hiyerarşisi içerisinde yer alan talebeler de vardı. Küçük odada ise oda kethüdası adıyla bir zabıt ve bunun yanında odabaşı ve simitçi başı bulunurdu. Büyük ve küçük odada kalfa niteliğinde olan halife denilen on iki kişilik bir kadro bulunurdu. Bu gençler, hocalarından aldıkları eğitim neticesinde öğrendiklerini oda fertlerine okuturdu. Kısacası küçük ve büyük odada da eskilik yenilik anlayışı yoktu. Büyük odadan terfi ve nakil işlemleri saray ağası tarafından gerçekleştirirdi. Gerektiğinde dilekçeler kapı ağasına verilerek padişaha arz olunurdu. Padişah da dilekçe üzerine “Yoluyla verdim” ibaresini düşerek dilekçeyi geri gönderirdi. Büyük ve küçük odadan çıkan gençler artık üzerlerinden dolamalarını çıkartarak kaftanlarını giyerlerdi (Oğuz, 2008: 48-50).

Büyük ve küçük oda içoğlanlarına her yıl birer kat elbiselik kumaş iki yüz akçe verilirdi. Büyük ve küçük oda teşkilatı Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayları'yla beraber lağvedilmiştir (Akkutay, 1984: 88-89).

2.6.4.1.2. Doğancı Koğuşu

Avda padişaha yardımcı, şahin, doğan gibi av hayvanlarını yetiştiren 40 kişilik bir koğuş olup, başlarında doğancı başı bulunmaktadır. Doğancı koğuşu, Büyük ve Küçük odalarda yetişen ve üst odalara yükselmeyi hak ederek dolama giymekten

kaftan giymeye terfi eden, kaftanlı denilen Enderunluların 5. Kısmını teşkil etmektedir (Akkutay, 1984:88). Hane-i bazyan da denilen doğancı koğuşu kırk kişiden ibaret olup kaftanlı denilen Enderun içersinde itibarlı öğrencilerdi (Oğuz, 2008:50).

Avcı Sultan Mehmet bunları kaldırdığından daha sonraki teşkilat kitaplarında doğancılar adına rastlanmaz. Fakat daha evvel bir doğancıbaşının emri altında böyle bir Enderun halkı bulunduğu görülmektedir (Uzunçarşılı, 1984:11). Padişaha ait doğan şahin ve benzer hayvanları besleyip bu hayvanların eğitilmesiyle görevli olan doğancılar padişah avda bulunduğu esnada dış pazarlardan getirilen hayvanları inceler, hayvanları getirenlere bahşiş verir ve bu hayvanları padişaha sunar. Doğancıbaşı padişahla beraber ava gittiği zaman padişahın önünde gider ve beraberinde getirdikleri doğan ve şahinleri uçururlardı (Şimşirgil, 2005: 120). Ava gidilmeden önce hazırlanılması gereken her şeyi doğancı plânlardı. Padişahın yakınında bulunan doğancıbaşılar padişahın bu eğlenceli zaman diliminde onun birçok lutfuna da nail olurlardı. Av merakı olmayan padişahların hükümlerlik dönemine bakıldığı zaman bu teşkilatın sarayda sadece kuru bir kalabalık olduğu görülür (Akkutay, 1999:198).

Doğancıbaşılar içersinde hasodaya terfi edenler de olmuştur (Baykal, 1953: 67). Doğancıbaşının görevi IV. Mehmet zamanında kaldırılınca, bu görev sarayın birün hizmetinde bulunan Çakırcıbaşıya verilmiştir. Doğancıların kendi koğuşları dışında çalıştığı da gözlenmektedir. Bu odanın kapatılmasına yakın zamanlar incelendiğinde hasodada üç, hazinede yedi, seferli odasında da yirmi talebenin varlığı, buralarda hizmet ettiği gözlenir (Şimşirgil, 2005: 120).

2.6.4.1.3. Kiler Odası

Bu koğuştakiler; okuma, yazma, diğer ilim ve fenleri öğrenmekten başkan padişaha ait çeşitli yemekleri pişirmek, sofraya kurmak, salata yapmak, kahve pişirmek ve çeşitli şurup ve reçelleri yapmak gibi görevleri yürütmüşlerdir (Baykal, 1953: 134) Kilerci koğuşu sarayın mutfağı, yemek odası olup yönetimi kilerci başına aittir (Akkutay, 1984: 94). Kilerci koğuşu Enderun'da seferli koğuşundan bir derece yüksektir (Akkutay, 1984: 93). Kilerci başı sarayda terfi ederse Hazinedar başı olur, terfi ederek taşraya çıkarsa Beylerbeyilik verilirdi (Uzunçarşılı, 1943:313). Derece

olarak seferlinin üzerinde hazine odasının altında olan bu koğuş Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulmuştur. Padişah has odada yemek yediği zaman padişahın önüne yemeği koyan ve daha sonra yemeğin kapağını açan, gerektiğinde sahanı değiştiren bu koğuşun amiri serkileri-i hassa denilen kilercibaşıdır. Kilercibaşı padişahın yemeğini sunma yanında sarayın reçel ve şerbetlerini hazırlayan kişidir. Kilercibaşı saray içersinde terfi ederse hazinedarbaşı, saray dışına terfi ederse de beylerbeyi olurdu (Uzunçarşılı, 1984:313).

Bu odanın talebeleri kilercibaşının nazırlığı altında ve kiler kethüdasının idaresindeydiler. Bu odadaki peşkirbaşı, kethüdanın muaviniydi. Padişah hasodada yemek yediği zaman kilerli gılmanlar kilercibaşıya sahan götürürlerdi. Çünkü kilerci ağaların en önemli hizmeti hükümdarın sofrasında hizmet etmek ve yemek işleri ile uğraşmaktır. Kiler koğuşunda zabıt olarak kilercibaşı olmakla beraber kiler kethüdasından sonra on iki kadar kıdemli kiler görevlisi de vardır. Büyükleri çavuş makamında peşkircibaşı olup mumbaşı, peşkir şakirdi, tutucubaşı, bülbülcübaşı, tepsicibaşı, yemişçi, turşucu bu eskiler arasındadır. Koğuşta suçlu olanları peşkirbaşı olarak kiler kethüdasına götürmektedir. Peşkircibaşı hünkâr için gelen ekmeği mumbaşı ise hünkârın suyunu saklardı. Peşkir şakirdi, padişah yemek yedikten sonra sini, kaşık ve sofraları yıkardı. Turşucu turşu ve yoğurtları, yemişçi de padişaha gelen yemişleri saklardı. Padişahın sayfiyeye gidiş ve gelişinde peşkircibaşı padişaha eşlik ederdi. Peşkircibaşı terfi ederse hasodaya geçerdi, onun yerine ise mumbaşı olan zat geçerdi ve sırasıyla değerleri de birer kademe terfi ederdi (Uzunçarşılı, 1984:314). İcap ettiğinde ilaçların hazırlanmasından da kilerciler mesuldü. Koğuş kapısının dışında eczane de denilen Hekimbaşı Odası bulunurdu. Burada koğuşlarda hastalananlar için ilaçlar yapılırdı (Ortaylı, 2008: 106).

Bu odada hazine odasında olduğu gibi 12 bıçaklı kıdemli görevli ve 8 de soyunuk kıdemli görevli bulunurdu ve bu görevliler hazineliler gibi nizama tabidiler. Peşkirbaşı, padişaha mahsus ekme ve su gibi maddelere karışırdı. Mumbaşılık, hükümdara mahsus gümüş tepsi ve murassa kaşıklarla gılmanların yedikleri "fodla" tabir olunan ekmeği pişiren memurdu (Oğuz, 2008: 52).

Başkullukçuluk, II. Beyazıt tarafından kurulmuştur. Kilercibaşının nezareti altında savaşta ve barışta padişaha mahsus olan yemek, şerbetler ve gerektiği zaman ilaçların hazırlanması ve padişah istediği zaman iki türü yemek pişirmek hizmeti

verilmişti. Bu şerbet ve yemek hazırlanırken abdestli bulunmak kuralı da konulmuştu (Baykal, 1953: 56-57). Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda geniş bir alanı kaplayan mutfak dairesi dışarıdan ve bilhassa deniz tarafından bakıldığı zaman, bacaları en çok göze çarpan kısmıdır. Mutfağın, meydana açılan üç kapısı vardır. Kapılardan girince sıra ile ikişer ikişer yirmi bacalı büyük mutfak görülür. Bu mutfaklarda bazı dönemlerde 4-5 bin kişiyi doyuracak yemek hazırlanırdı (Oğuz, 2008: 52). Kiler koğuşunda ayrıca diğer odalarda da olduğu gibi kanun gereği 8-9 tane dilsiz ve cüce ağaları bulunurdu (Baykal, 1953: 62).

Kiler odası başlığı içerisinde verilen bilgiler çerçevesinde sarayın her yerinde olduğu gibi, mutfağında da gerek görev yapan kişilerin ve gerekse burada kullanılan ve yenilen her türlü içeceğin ayrıntıları, sofraya oturma adabı büyük bir incelik ifade etmektedir. Burada eğitim gören Enderunlu talebeler de bu ortam içerisinde adab-ı muaşeret kurallarını ve saray adabını ayrıntılı olarak müşahade ederdi. İleri de görev aldıkları zaman bu kurallar çerçevesinde, tavır ve davranışlarını şekillendirerek saray usulünü öğrenmekteydiler (Oğuz, 2008: 56).

2.6.4.1.4. Hazine Odası

Fatih devrinde İstanbul'un fethinden sonra kurulmuş, temel görevi saray hazinelerinin kayıt altına alınması ve korunması olan ve kiler koğuşundan bir derece yüksek, has odadan bir derece aşağı olan hazine odası Yavuz Sultan Selim zamanında daha da gelişmiş ve teşkilatlanmıştır. Çeşitli yazarlara göre hazine odasındaki iç oğlanların sayısı 60 ilâ 150 arasında değişmiştir. Hazine odasının en büyük yöneticileri Hazinedar Baş ve Hazine Kethüdasıdır. Hazinedar Baş genellikle Akoğlanlardan seçilmekte olup, savaş ve barışta her zaman padişahın yanında bulunur, özellikle cumaya giderken ona eşlik ederdi. Hazine Kethüdası ise oda başkanı olup, sarayın ekonomik işleriyle ilgilidir, harcamalar hakkında aylık olarak padişaha bilgi verir, ayrıca Hazinedeki eşyanın korunmasıyla görevlidir (Akkutay, 1984: 97-100).

Hazine odası kıdemlilerine, hazine eskileri denmekte, en kıdemlileri Güğümcü baş ve Kürkçü başıdır. Oda kıdemlilerinden on ikisine bıçaklı denilirdi (Türkyılmaz, 2009:264). Enderun avlusundaki iç hazinenin ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın sorumluluğu bu koğuşa ait olduğu için Hazinedar Koğuşu denilmiştir. Bu

koğuş kiler koğuşundan bir derece yüksek ve hasodadan da bir derece aşağı konumdadır. Buradaki talebelerin sayısı yer yer değişikliğe uğramıştır. En az talebenin bulunduğu dönemdeki sayı altmış iken en çok yüz elli yedi rakamına ulaşmıştır. Hazinesinin en büyük amiri hazinedarbaşı ve hazine kethüdasıdır. Saraya iş yapan ve “Ehl-i Hiref” denilen sayısı iki bini bulan terzi, kürkçü, kuyumcu, nakkaş, kılıççı, sorguççu gibi sanat erbaplarının amiri olduğu Koçi Bey’in teşkilat mecmuasında ifade edilmektedir (Uzunçarşılı, 1984:316).

Osmanlı devletinin kuruluşu göz önüne alındığında müstakil bir devlet hazinesi olmadığı için padişahın şahsi harcamaları ve genel harcamaları birdi. Devlete ait olan paranın yanı sıra birçok kıymetli eşya yine hazine odasında saklanırdı. İç odalardan oluşturulmuş ve gayet sağlam bir halde olan hazine binasının mimari açıdan incelendiğinde Bizans devrinden kalma bir özellik arz ettiği gözlenmektedir (Türkyılmaz, 2009:265).

Padişahların özel hizmetlerine bakan 12 kişiye verilen unvan "**bıçaklı eskiler**" unvanıdır (Akkutay, 1984: 232). Bıçaklı eskiler, koğuşlarda bir dereceye kadar da imtiyazlı ve serbest ağalardı. Bu ağalar koğuşlarında otururlar ve padişah huzuruna veya koğuş zabitlerinin yanına gidilmek mecburiyeti olmadıkça resmi elbiselerini giymek zorunda değillerdi. Hazine odası gılmanları doğrudan doğruya hazine-i-hümayun'un memurlarıdır. Hazineye giren ve çıkan eşyanın temiz tutulmasından ve hazineye yabancı bir kimsenin girmemesinden sorumludurlar. Padişaha ait elbiselerin, kürklerin ve hazinede bulunan değerli eşyaların temizlenmesi ve korunması bu gılmanlara aitti. Hazine odası gılmanlarından eskileri yeni gelen arkadaşlarına padişah elbiseleri ile hazine eşyasının temizleme usullerini öğretirlerdi (Oğuz, 2008: 59).

Hazine koğuşunda bulunan Enderunlulara emir verme, sarayın döşenmesi, içerideki giyim kuşam esasları, sanatkârlara yardım ve bunlara ait ödenen ücretler tamamıyla hazinedarbaşının görevidir. Hazinedarbaşının mahiyetinde başefendi denilen mabeyin başkâtibi mevkiinde bulunan tülbent ve kaftan ağaları ve başkullukçu denilen evrak memurları bulunurdu. Hazine başyardımcılığı Fatih Sultan Mehmet tarafından ihdas edilmiştir. Hazine başyardımcısının görevi Hazine-i Hümayunda bulunan bütün değerli eşyaları bir deftere kaydetmek ve hükümdarın emriyle çıkacak eşyanın defterdeki kaydına ne suretle çıktığını kırmızı kalemle

işaretleyerek kayıttan düşmektir. Ayrıca Bab-ı Ali'den gelen yazıların mühürlerini koparıp yazıyı padişaha sunmak padişahın izni ve görüşünü alarak bunları saklamak, hazineye girip çıkan eşyanın miktarını yazmak, kimi kimsesi olmayan ölen ağaların ve cariyelerin bıraktıkları mal ve paralar hakkında gerekli işlemleri yerine getirmektir. Zamanla işe yaramayacak hale gelen eşyanın satışa sunulması ve ilgili evrakların hazırlanıp silahdarağaya verilmesi yine başyazıcının görevleri arasındaydı (Baykal, 1953: 52).

Hazine odasındaki iç oğlanlarından derece alanlara hazine-i hümayun eskileri denirdi. Bunlar derece itibariyle hazine odası fertleri kabul edilip hazineodası acemilerinden kıdemli sayılırlardı. Oda eskilerinden en kıdemlileri güğümcübaşı ve kürkçübaşıydı Güğümcübaşı terfi ederse hasodaya geçer, dışarı çıkarsa müteferrika olurdu. Güğümcübaşı ve kürkçübaşı da dâhil olmak üzere oda kıdemlilerinden 12 kişiye bıçaklı denilirdi. Bunlar odalarının korunmasıyla görevliydi (Uzunçarşılı, 1984: 316).

Normal günlerde veya hususi günlerde olsun padişah hazinesinin açılması lâzım geldiği zaman, hazine kethüdası bizzat mühürü, başyazıcı da anahtarı olarak gelirler, kapının iki tarafına hazine ve seferli koğuşları nedameti dizilir, önce mühür kontrol edilir, sonra kapı açılırdı. 20–30 kişi olarak içeri girenler, mendil çıkartmak için dahi ellerini ceplerine sokmaktan çekinirlerdi. Mübarek emanetlerin saklandığı daireye “Hırka-i Saadet Dairesi” denilmektedir. Önceleri buranın taşlıkları “sim saka”ların her gün gümüş kaplar içinde getirdikleri temiz sularla yıkanırdu. Çeşitli işler için 40 kişi çalıştırılır, bunlardan dördü sıra ile her gece dairede kalarak sabaha kadar Kur'an okurlardı (Akkutay, 1999:190).

Hazinedarbaşı terfi edecek olursa ak ağalar sınıfına girer ve Babüssaade ağası olurdu. Hazine kethüdası ise saraydan vezirlikle çıkabilecek kadar önemli bir mevkidir (Uzunçarşılı, 1984: 318-319).

2.6.4.1.5. Has Oda

Has Odalılar Enderun'un en üst sınıfıydı. Enderun ağaları içinde padişaha en yakın olan kırk seçkin gençten oluşurdu. İlk zamanlar mevcutları otuz iki kişi iken Yavuz Sultan Selim Han devrinde kırk kişiye çıkarılmıştır. Has Oda'nın en büyük

zabitleri has odabaşı, Silahtar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, tülbentçibaşı ve anahtar ağası idi. Has Oda mevcudu kırkı bulurdu ve ilk dördüne padişahın yakınında bulduklarından arz ağaları denilirdi. Has Odalılar saç ve zülûf bırakma ayrıcalığına sahiptiler. Bundan dolayı "zülûflü ağalar" olarak da bilinirlerdi. Has Oda'nın zülûflü ağaları padişaha hizmet vermekte, gerektiğinde ona arkadaşlık, sırdaşlık etmekteydiler. Sultanın hattatlıkla uğraşmasından şiirle meşgul olmasına, Has Bahçe'deki ağaçları budamasından, kitap okumasına, giyinip kuşanmasından yiyip içmesine, Arz Odası'na gitmesinden saray bahçelerinde dolaşmasına, Adalet Kulesi'nden Divan toplantılarını takip etmesinden Kadir Alayı'na katılmasına kadar zülûflü ağaların kendi aralarında belirli vazife ve sorumlulukları vardı. Has Odabaşı saray mareşali derecesindeydi. Sürekli padişahın yakınında bulunan Has Odabaşı bir manada padişahla birlikte yaşardı. Padişahın günlük işlerini takip eder, padişaha özel işlerinde yardımcı olurdu. Kendisinden sonra gelen silahtar ağa saray başyaveri derecesindeydi ve törenlerin protokol şefiydi. Silahtar, padişahın okunu, yayını, kılıcını taşırdı. Bu yüzden bazı gravür ve minyatürlerde silahtarlar, padişahın arkasında ellerinde kılıçla tasvir edilmişlerdir. Çuhadar ağa, alaylarda padişahın arkasında yer alır, padişahın kürklerini, kaftanlarını taşır, bakımlarını yapardı. Rikabdar ağa, padişahın ayakkabılarından mesuldü. Çizmesini, mes ve pabuçlarını hazırlar ve giymesine yardımcı olurdu. Tülbentçibaşı ise padişahın sarıklarının etrafına tülbent sarar ve hünkârın sarıklarını ve çamaşırlarını hazır bulundururdu. Has Odalılardan iki zülûflü ağa padişah uyuduktan sonra ellerinde şamdanla padişahın yakınında sabaha kadar değışmeli olarak nöbet tutardı (Akkutay, 1999:199).

Has Oda, Enderun avlusunda padişahların kendilerine mahsus dairesidir. Taht Odası ya da Hırka-i Saadet Dairesi de denilen bu oda Topkapı Sarayının en önemli odasıdır. Has Oda genelde padişahların kışın kullandığı çalışma odasıdır. Devlet işlerinin çokluğundan dolayı bazı zamanlar burada gecelerlerdi. Burası padişahların hem çalışma büroları hem de bir ibadet ve tören yeridir. Burada aynı zamanda cülus merasimi öncesinde yapılan iç biat, sefer zamanı burada saklanan Sancak-ı Şerif'in padişah tarafından çıkartılması ve padişah cenazelerinin Has Oda'nın dış cephesindeki çeşmede gasledilip dairenin önündeki mermer sekiye konulurdu (Ortaylı, 2008:111-115).

Enderun Saray Mektebinin en yüksek kademesini teşkil eden oda, eğitim ve öğretiminde en yüksek kısmını teşkil etmektedir. Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmış odadaki eğitimin ana hedefi elemanlarını idarecilik yönünde yetiştirmektir. Bu eğitim teoriden çok uygulamaya dayalı olarak yapılmıştır (Akkutay, 1984: 104).

Sayıları 32-40 arasında değişen Has odadakiler defalarca seçimden ve çeşitli eğitimlerden geçerek buraya yükselmiş elemanlardır. Diğer odalarda yetişerek yetenek ve becerileriyle kendilerini kanıtlayanlar bu odaya yükselbilmekte ve burada edindikleri yöneticilik deneyimleri ve doğal olarak padişaha yakınlık ve sadakatleri de dikkate alınarak çeşitli yönetim görevlerine getirilmektedirler. Has odanın en büyük zabitleri sırasıyla; Yavuz Ali Paşa, Damat Öküz Mehmet Paşa, Çerkez Mehmet Paşa, Bosnalı Hüsrev Paşa, Melek Ahmet Paşa, Siyavuş Paşa, İbşir Mustafa Paşa, Malatyalı Süleyman Paşa, Bıyıklı Mehmet Paşa, Moralı Damat Hüseyin Paşa, Mahir Paşa gibi sadrazamların hepsi vaktiyle silah tarağalığında bulunup oradan kimisi valiliğe, kimisi kaptan paşalığa veya yeniçeri ağalığına yükselmişlerdi ve daha sonra sadrazam olmuşlardır. Çorlulu Ali Paşa ise usul dışı doğrudan doğruya silah tarağalığından sadrazamlığa terfi etmiştir (Akkutay, 1999:199).

Çuhadarlar saraydan dışarı hükümet hizmetlerinden birine çıkarılacak olursa kendilerine beylerbeyilik ve vezirlik verildiği görülür. Çuhadar-ı Hassa Seyyid Yusuf Ağa'ya Kars eyaleti ve daha sonra onun yerine çuhadar olan Cerrah Kasım Ağa ise bir hafta sonra Eğri (1563'te kurulmuş bir eyalettir) Beylerbeyiliği ile görevlendirilmiştir (Uzunçarşılı, 1984:349).

Bu odadaki diğer görevlilerde şunlardır; Çamaşırçı başı, Berberbaşı, İbrikdar ağa, Peşkirici başı, Şerbetçi (Şerbet şişelerini mühürler, güvenliğini sağlar), Çeşneci başı, Turnacı başı (Av işleri), Zağarcı başı, Çaşnıgir başı (sofrada yemek dağıtan, Muhasebeci başı, Tezkereci başı (padişahın kâtibi), Tırnakçı (Padişahın tırnaklarını kesen) (Akkutay, 1984: 117-119). Has odanın bu çok yetenekli ve bilgili görevlileri; padişaha en yakın konumda ve onun günlük yaşamını sürdürmesinde yardımcı olan, en basit hizmetlerini yürüten kişilerdir. Has odada boşalma olması halinde, hazine, kiler odası ve seferli koğuşunun en kıdemlilerinden nakil yapılırdı (Akkutay, 1984:119). Çıkma Sistemi ile Enderun Saray Mektebinden çeşitli görevlere atamalar belirli bir düzen içinde yapılmakta ve tek yetkili olan padişah dahi bu geleneksel kurala uymaktadır. Ancak bu düzen bozulup yönetimde keyfi atamalar başladıktan

sonra imparatorluk gerileme ve sonunda yıkılma ile yüz yüze gelmiştir (Türkyılmaz, 2009:271).

Hasoda eğitimi eğitim ve öğretimin en üst kısmını oluştururdu. Bu odadaki eğitimin ana hedefi, elemanları idarecilik yönüyle yetiştirmekle sınırlanmıştır. Hasoda, üzerine aldığı bu eğitimi teoriden çok uygulamaya dayalı olarak yapmaya çalışır. Hasodadakiler Enderun Saray Mektebi'nin elit kısmı olmakla beraber bu aşamaya gelinceye kadar defalarca seçimden geçerler ve genç olmalarına rağmen sistem içerisinde önemli bir yere sahip olurlardı. Hasodaya alınmaları ve bu durumları Kitaba-i Müstetab'da şu şekilde ifade edilmektedir. Enderun'da yetişmiş olan devşirmeler devletin yönetim kademelerinde de yer alacaklardır; fakat devşirmeler saraydan “çıkma” konumunda olmazlarsa saray içerisinde çeşitli görevlere getirilerek sorumluluk sahibi birer birey haline getirilmektedirler (Oğuz, 2008: 63).

Hasoda Enderun Saray Mektebi içerisinde en üst seviyede olan bir oda olmakla beraber Yavuz Sultan Selim'le beraber kutsal emanetleri de içerisinde barındırmasıyla diğer odalardan daha da ayrı ve önemli bir yere sahip oda olmuştur. Padişahın tüm şahsi hizmetleriyle yakinen ilgilenen bu oda personeli, Osmanlı sultanlarının en çok övgüde mazhar bulunduğu sınıftır. Nitekim buradan yetişen kişiler, devletin üst düzey yöneticisi sınıfına yükselmişlerdir (Oğuz, 2008: 69).

Hasoda kendine ait belirli merasimleriyle de ön plana çıkmıştır. Hırka-i Şerif ziyaretleri, Osmanlı'da tahta çıkan Osmanlı sultanının cülus merasimleri, sultanların ölümündeki merasimler, ramazan ve Kurban bayramlarındaki merasimler hep Hasoda ve onun etrafında oluşan merasimlerdir. Yavuz Sultan Selim ile beraber tam kırk Hasodalı dönüşümlü olarak tam yirmi dört saat Hasoda içerisinde Kur'an-ı Kerim okumuşlardır ve padişah Yavuz Sultan Selim Han her iki günde bir hasodanın temizliğinin yapılması emrini şart koşmuştur. Bu temizliğe “pars” adı verilmektedir (Baykal, 1953: 125).

2.6.4.1.5.1. Hasodabaşı

Hasodabaşı merasimde padişahın elbisesini giydirmek ve çıkartmakla görevlidir. Padişah nerede ise hasodabaşı oradadır (Uzunçarşılı, 1984:342–343). Hasodabaşı için içoğlanlarının bütün hareketlerini iyice görebilmesi için iç

oğlanlarının yataklarından daha yüksek ve murabba şeklinde küçük bir yer ayrılmıştır (Oğuz, 2008: 69).

2.6.4.1.5.2. Silahtarağa

Yıldırım Beyazid 791 H.1402 M. tarafından ihdas edilmiştir. Silahtarağalık ve silahtarlık, sarayda oldukça önemli bir hizmet ve memurluktur. Divan-ı Hümayun ile padişah arasında silahdarağa vasıtalık ederdi. Silahtarağalar, padişah bir yere gittiği zaman yanında bulunur ve padişahın kılıcını kabzasının alt tarafı sağ omzuna dayanmış olduğu halde elinden tutar, padişahın sağ tarafında zülüflü üsküfünü giyinmiş olarak yürürdü. Padişah avda iken ve bahçede gezerken silahdarağa padişahın yanında olur, gerekirse efendisinin sofrasını kurar ve yemeğini yedirirdi. Silahtarağanın maaş ve tahsisatı hasodabaşının aidatından biraz farklıydı (Baykal, 1953:11).

Sabah namazı vaktinde mabeyn kapısı açılıp da padişah haremden çıkarak kendisini bekleyen Enderun halkıyla beraber namaz kılmak üzere camiye gittiğinde, silahdarağa kendisini karşılar ve artık gece Harem-i Hümayuna dönene kadar padişahın yanından ayrılmazdı. Hasodalı bir zülüflü ağanın silahtar olabilmesi için hasodalı olması kıdem ve silsile şart değildi. Herhangi bir odadan padişahın ilgisini üzerinde toplamış, güvenilir bir tavır ortaya koyan her talebe silahtarlık mevkisine yükselbilirdi. Koçi Bey silahtarlar cemaatinin 1574 yılında 2127 kişi olduğunu bildirmektedir (Baykal, 1953:15).

2.6.4.1.5.3. Çuhadarağa

Çelebi Mehmet zamanında oluşturulduğu rivayet edilen Çuhadarlık, saraydaki en önemli memuriyetlerden bir tanesidir. Padişaha en yakın memuriyet kademesi açısından değerlendirildiğinde hasodabaşı, silahtarağadan sonra üçüncü sırada yer alır. Padişahın yağmurluğunu taşımanın yanında padişahın kaftan ve kürklerine de bakmakla mükelleftir (Uzunçarşılı, 1984:348).

2.6.4.1.5.4. Anahtar Ağası

Hasodanın altıncı büyük ağası olarak nitelendirilir. Bazı kaynak ve belgelerde miftah ağası veya miftah gulamı gibi adlar da kullanılmıştır. Hasoda içerisinde hasta

olanların hastaneye gitmelerine izin verirdi. Hasodalı ağaları seher vaktinde uyandırarak camiye sevk eder, gündüzleri ilim tahsili ile uğraşmayıp bahçede gezen ağaları uyararak koğuşlarına göndermekle görevliydi (Baykal, 1953:13).

2.6.5. Uygulanan Eğitimin Amaçları

Enderun Saray Mektebinde eleman yetiştirme, bir eğitim sistemi olarak kabul edilmelidir. Çalışmalar devlet yönetimi için düzenlenmiştir. Burada yetişenler arasında bağlılık çok kuvvetli olup, eğitim zor ve uzundur. Çocuk yaşında alınan adayların, yeni bir yaşam biçimi edinmeleri sağlanmakta, iyi bir öğretimin yanı sıra silah kullanmak, ata binmek gibi eğitimler de verilmektedir. Bu zorlu eğitimden geçebilen kişiler hakkında, tüm iç ve dış atamalar padişah tarafından yapıldı (Akkutay, 1984: 64).

Enderun Saray Mektebi'nin kuruluş amacı, sınırlarını genişleten ve büyüyen imparatorluğun fetihle bulunduğu ülkelerin; merkezi otoriteye karşı direnmelerini önlemek, onları pasifize etmek, kendi hizmeti için yetiştirmek, devlete işlerlik kazandırmak ve bilgili memurlar yetiştirmektir (Oğuz, 2008: 70). Enderun Saray Mektebinin amaçları; oğlanlara yeni bir kültürü benimsetmek, disiplinli yaşamı ve itaati öğretmek ve bunlar yapılırken yetenekleri doğrultusunda onları çeşitli alanlara yönlendirmek ve desteklemektir. Bu amaçlara ulaştıracak eğitim araçları olarak da, cezalar ve ödüllerin yanı sıra çıkma denilen ve yeni olanaklara kapılar açacak olan yükseltmeler kullanılmıştır (Oğuz, 2008: 72). Enderun Saray Mektebi'nin müfredatı sadece terfi edecek şekilde değil, ordu ve bürokrasi hizmetine ayrılacakları da tespit edecek şekilde plânlanmıştır. Sistem yüksek kabiliyetli ve lider tipli devlet adamlarını keşfetmiştir (Akkutay, 1984: 136-137).

2.6.6. Verilen Eğitimlerde Uygulanan Metotlar

Enderun'da eğitim ve öğretim devşirme usulü de dâhil olmak üzere, kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Bu nedenle, eğitim ve öğretimin her bir kademesi, bir diğerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kademelerden birindeki bir eksiklik veya aksama, diğerlerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Akkutay 1984: 69).

Osmanlı devleti bu anlayış çerçevesinde devşirdiği kişilere dönemin şartları düşünüldüğünde en iyi eğitimi vermeye çalışmıştır. Devşirilen kişileri devletin yönetim organlarında da değerlendirerek güçlü bir yönetim ağı geliştirmeye çalışmıştır. Karaçam'a göre; bu saraydaki eğitimin ana etkenleri şu başlıklar altında değerlendirilebilir (Oğuz, 2008: 76): a) Bedeni eğitimler b) Fiilen yapmak üzere saray işleri c) Yetenekli olanlar için uygun bir sanat eğitimi d) Teorik bir eğitimle İslami bilgilerin öğretimi.

İç oğlanlarının bedeni terbiyelerine de önem verildiği için ok atmak, mızrak kullanmak, cirit ve tomak oynamak ve binicilik gibi şeyler de öğretildiğinden kuvvetli ve çevik olurlardı. Bunlar mensup oldukları odalardaki işlere göre hizmet ve sanat da öğrenirlerdi. Çamaşır yıkamak, yemek yapmak, musikiyle uğraşmak, sarık sarmak, elbise katlamak vb meslekleri öğrenirlerdi (Pakalın, 1993, C.2: 29)

2.6.6.1. Ödül ve Ceza Yapısı

Osmanlı Devlet Sistemi, hayatın her alanında belirli kural ve kaideler doğrultusunda bir sistem anlayışı geliştirmiş ve bu sistem içerisindeki disiplin, özellikle eğitim kurumlarında her hangi bir taviz verilmeksizin uygulanmıştır. Enderun Saray Mektebi'nde cezalandırma bu çerçevede çok açık bir biçimde belirlenmiştir (Akkutay, 1984:152): İhtar, Uyarma, Azarlama, Dayak, İhraç ve idam.

Enderun'da verilen en ağır ceza Enderun'dan ve saraydan çıkarılma biçiminde uygulanmıştır. Yani ilgili kişinin kendi isteği dışında küçük bir ekmek parası ya da hiçbir şey verilmeden saraydan çıkarılır Defter-i Muteberden adı silinirdi (Oğuz, 2008: 78). Enderunlu saraydan çıkarılmadan önce zülüfleri koparılır ve serpuşu alınır, sonra da yakaları yırtılarak meydan dayağı atılırdı. Saraydan atılan kişiye ekseri sürgün cezası da verilirdi (Akkutay, 1984:152).

Osmanlı sultanının bizzat Enderunlu öğrenciyi ödüllendirmesi, gerektiğinde onu onurlandıracak sözler sarf etmesi, Hasoda gibi Enderun'un en gözde sınıflarından birine yükseltip talebeyle sürekli beraber olması Enderunlu için oldukça büyük bir ödüldü. Enderun Saray Mektebi'nde kurulmuş olan tüm sistemin ödül ve ceza da dâhil- kaliteli insan unsuru yetiştirme amacına yönelik olduğu görülmektedir. Bu, bizzat sultan dâhil üst düzey bürokratların devşirilen gençlerle yakından

ilgilenmesinden anlaşılmaktadır. Eğitim öğretim görene değer vermek ve onun mesleki, psikolojik, ahlaki, duygusal ve dini açıdan gelişmesini sağlamak üzere tüm kaynakları seferber etmek Enderun Saray Mektebi'nin izlemiş olduğu en akılcı yöntemlerden birisidir (Oğuz, 2008:82).

2.6.6.2. 16. Yüzyılda Yetenek ve Kabiliyetleri Değerlendirme Anlayışı

Enderun Saray Mektebi'ne alınan ve Büyük ve Küçük Oda'dan sonra subay statüsü içerisinde değerlendirilen bu gençler ilgi ve istidatları çerçevesinde müzik eğitimi, şiir eğitimi alarak sanatsal olarak da ön planda yetiştirilirdi. Saray düzeninde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip yükselebilmek büyük ölçüde kabiliyete dayanırdı. Bu sebeple öğretimin başından sonuna kadar ilgiye, kabiliyetlere ve bireysel farklılıklara öncelik verilirdi. Hazırlık okullarındaki öğrenciler ilgi ve kabiliyetlerine göre askerlik ve savaş hüneleri, dil ve edebiyat, çeşitli el sanatları, hattatlık gibi alanlardan birinde gelişip yetiştirme imkânını bulurlardı. Daha ileri düzeyde eğitim göremeyecekleri anlaşılanlar, bu aşamanın sonunda Yeniçeri Sipahi ocakları ile ordunun çeşitli hizmetlerine aktarılır ya da sarayın ihtiyacını karşılamak için kurulmuş çeşitli atölye ve imalâthanelerde çalışma imkânını verilirdi (Oğuz, 2008:80). Kabiliyetler, doğu lisanlarıyla, İslâm ve Osmanlı kanunlarını öğretmek geliştirilirdi (Akkutay, 1984:136–137).

2.6.6.3. Çıkma Usulü

Hazırlık mekteplerinden Enderun Saray Mektebi'ne veya sipahi bölüklerine geçebilmek için bir takım kurallara mutlaka uyulurdu. Bunların başında çıkma kanunu geliyordu. Bu kanunun uygulanması mektepten bir çeşit mezun olma şekli idi. II. Beyazıt'ın çıkardığı ve 1482 tarihinden beri geçerli olan bu kanun, Kanuni Sultan Süleyman zamanında son şeklini almıştır. Bir de padişah tahta çıkınca çıkmalar olurdu, Çıkma Kanunu, genellikle 7 senede bir uygulanırdı, çalışmaları iyi olanlar yedi ve sekiz yılda tahsillerini tamamlarlardı (Akkutay, 1984:152).

Osmanlı padişahları eyaletleri idare eden Beylerbeyi vasıtasıyla her an ülkenin en uzak noktasını bile denetim altında tutma imkânına sahip olabilmişlerdir. Merkezi otoriteyi sağlamak maksadıyla Fatihle beraber devşirme kökenli kişiler eyaletlere vali

olarak atanmışlardır. Böylece Beylerbeyi başında bulunduğu eyalette, siyasi, askeri ve idari açıdan padişahı temsil etmişlerdir (Akkutay, 1984:152).

2.6.6.4. Verilen Ücretler

Memurun görev derecesine uygun olarak belirli bir aylık veya ücret hakkı vardı. Enderun-u Hümayun Personelinin ücret hakkının yanında, bazı özel zaman dilimlerinde padişah tarafından dağıtılan bahşişler aldıklarını, bunun yanı sıra da tayin olduklarında elbise, at gibi aynı yardımların kendilerine yapıldığı bilinmektedir (Akkutay, 1984:155).

2.7. Enderun Saray Mektebiyle İlgili Araştırmalar

Kömür, E. (2010), Osmanlı Devleti Enderun Mektebi'nde eğitim sistemi ve Türk eğitim sistemine etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul. Çalışmada Osmanlı eğitim yapısıyla Türkiye Cumhuriyetinde uygulanan eğitim sistemi arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Enderun'daki eğitim sistemi tüm yönleriyle ele alındıktan sonra etkilediği düşünülen ve ifade edilen Cumhuriyet devri eğitim kurumları ayrı ayrı ele alınmış ve etkileri sorgulanmıştır. Cumhuriyet devri kurumları incelenirken Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısından yola çıkılarak sadece etkilediği düşünülen ilgili kurumlar ve bu kurumlara etkileri incelenmiştir. Eğitim kurumlarında uygulama ve yaşantılarla ortaya çıkan kurumsal kültürün ve olumlu tecrübelerin etkilerini yitirmediği; tarihi misyonlarını tamamlamış olsalar dahi bu kurumlarda oluşan pek çok tecrübenin esinlenme, model olma, araştırma-geliştirme, tekrar deneme veya moral olma özelliklerinin devam ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kılıç, C. (2010), Enderun Mektebi örneğinde günümüz üstün yetenekli çocukların eğitiminin değerlendirilmesi adlı Yüksek Lisans Tezinde, Gazi Üniversitesi, Ankara. Enderun Saray Mektebinde uygulanan eğitim modelinin, şu anda üstün zekâlı çocuklara uygulanan eğitim modellerinden hangisine ne düzeyde benzediğini araştırmıştır. Üstün yetenekli çocukların eğitimi tarihi ile bu alandaki çeşitli uygulamalar ve Enderun Mektebi hakkında bilgi verilmiştir. Bulgular kısmında ise bu iki veri karşılaştırılarak Enderun Mektebinin üstün yetenekliler okulu olup olmadığını destekleyecek veriler elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, Enderun Mektebi, günümüz üstün yetenekli eğitim modelleriyle öğrenci kabul

kriterleri, verilen eğitimin niteliği ve eğitim süreci yönüyle oldukça benzeşmektedir. Bu durum mektebin üstün yeteneklilere eğitim veren modern kurumlarla eşdeğer nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır sonucuna varılmıştır.

Oğuz, M. (2008), Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Mektebinin Yeri ve Önemi, Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul. Enderun Saray Mektebinin yapısı ve genel olarak öneminden bahsedilmiştir. Enderun'un işleyişi ele alınıp incelenmiştir.

Güngör, T. (2007), Enderun Saray Mektebi'nde has oda teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Çalışmada Enderun Saray Mektebinin Has Oda bölümü incelenmiş, buranın yapısı üzerinde durulmuştur.

Türkyılmaz, M. (2009), Osmanlı Klasik Döneminde, Enderun Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi İle Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin Karşılaştırılması, Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul. Türkyılmaz; çalışmasında, Osmanlı devletindeki yöneticilerle 2000'li yıllardaki yöneticilerin arasındaki özlük hakları ve yetiştirilmeleri arasındaki farklara değinmiştir. Yönetim süreçlerine göre planlama, örgütlenme, uyumlaştırma, denetim gibi unsurların modern yönetici eğitimiyle benzeştiği ve eğitimin amaçları açısındansa kültürleştirme gibi benzerlikler olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Ayrıca, enderundaki yönetim anlayışının modern yönetim anlayışında uygulanan kadro, kariyer sistemiyle gelişmiş ülkelerle benzerlikler gösterdiğini savunmaktadır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, literatür taraması ve doküman incelemesi metodu kullanılmıştır. Doküman incelemesinde temel amaç; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Doküman incelemesi özellikle doğrudan görüşme ve gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır (Yıldırım,2006). Araştırmada 16.yüzyılda Osmanlı devletinde Enderun Saray Mektebi'nin önemi bir bütünlük içinde ele alınmaya çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, 16.yüzyıl Osmanlı Devlet yönetimini etkileyen etkenlerdir. Örneklemi ise 16.yüzyılda Enderun Saray mektebinin Osmanlı devlet yönetimi sistemine etkisidir.

3.3. Verilerin Toplanması

Veriler, makaleler ve ilgili tezler, internet kaynakları kullanılarak literatür taraması yöntemiyle toplanmıştır. Özellikle İsmail Hakkı Baykal'ın Enderun Saray Mektebi Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ülker Akkutay'ın Enderun Mektebi Tarihi gibi eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca Enderun Saray Mektebiyle ilgili yapılmış olan lisansüstü tezler de incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Ulaşılan kaynaklar bilimsel yöntemlere göre tasnifi yapıldıktan sonra tahlil edilmiş, ilişki ve farklılıklara dayalı olarak yorumlanmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Birinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebi'nin Eğitim Şekli nasıldır ve Saray dışındaki okullardan farkları nelerdir?

Enderun Saray Mektebi, II. Murat zamanında kurulmuştur. Yapılan araştırmalarda kuruluş tarihine ilişkin belgelere rastlanılmamıştır. Enderun Saray Mektebinde çok yönlü eğitim politikası yürütülürdü. Bir öğrenciye başta doğu dilleri olmak üzere birçok dil öğretilirdi. Öğrenci mezun olduğunda başta Arapça ve Farsçayı ana dili gibi konuşurdu. Bu öğrenciler devlet yönetiminde yönetici adayları oldukları için, eğitimleri süresince protokol ve saray kurallarını iyi bir şekilde öğrenmek zorundaydılar. Ayrıca zevklerine uygun sanat alanlarında da yetiştirilirdiler. Bu sanat dallarının başında edebiyat gelirdi. İç oğlanı denilen Enderûn talebeleri, saray ve padişah hizmetlerinin yürütülmesini sağladılar, böylece Osmanlı Devletinin sarayda, yönetimde, ordu ve bürokraside ihtiyaç duyulan kadrolarının bir kısmı bu şekilde yetiştirilmiş olunurdu. Sarayda kademe kademe yükselerek sancakbeyi rütbesiyle taşrada görev alırlardı.

Osmanlı sarayı dışındaki eğitim kurumlarına genel olarak bakıldığında vakıf sisteminin ön planda olduğu görülür (Oğuz, 2008:20). Enderun dışındaki eğitim kurumlarında temel amaç İslami bilgilerin verilmesidir. Yani dini eğitim çerçevesinde kurulmuş kurumlardır. Saray dışı okullarda bilimsel faaliyetler konusunda ciddi çalışmaların yapılmadığı gözlemlenmektedir. Saray mektebinde spordan, sanatsal faaliyetlere, müzik eğitiminden kültürleştirme faaliyetlerine yönetici adayı yetiştirme üzerinde ciddi çalışmalar gerçekleştirilmiş, topluma her yönüyle örnek olabilecek insanların ilgi ve yetenekleri keşfedilerek bu yönde eğitilmişlerdir (Oğuz, 2008:21).

Enderun Saray Mektebinin görevi, orduda ve sarayda görev alacak elemanları yetiştirmektir. Enderun Saray Mektebine alınacak devşirmeler, başlıca Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı gibi hazırlık saraylarında yetişen acemi oğlanlar arasından özenle seçilirdi. Seçilen bu gençler, Enderun Saray Mektebi'nde başlıca

altı kademe içinde belirli yön ve seviyelerde yetişirdi (Akkutay, 1984:19). Bu kademeleri şu başlıklarda inceleyebiliriz:

Küçük ve Büyük Oda: Eğitim öğretimin bu kademesinde talebeler içinde buldukları saray olan Topkapı Sarayı'nın tüm kural ve kaidelerini öğrenirdi. Bir yandan öğrenimlerini sürdüren talebeler bir yandan da saray içersinde çeşitli hizmetlerde bulunurlardı. Uygulamalı eğitime ağırlık verildiği anlaşılmaktadır.

Doğancı Koğuşu: Padişah ava çıktığı zaman saraya gelen avcıların saraya getirdikleri av hayvanlarını değerlendirir, gerekiyorsa gelenlere bahçeler vererek avcılarını onure ederlerdi. Sultan avdan döndüğünde ise bu av hayvanlarını sultana sunarlardı. Protokol ve düzen eğitimi uygulamalı olarak verilmiştir.

Seferli Koğuşu: Bu koğuşa ulaşabilen talebe artık bir Osmanlı subayı sayılırdı. Seferli koğuşunun amiri "Saray kethüdası" denilen albaydır. Hükümdarın çamaşırlarının yıkanıp temizlenmesi, güzel bir şekilde katlanması yine bu odada bulunanlarının görevleri arasındadır. Namazını kılmak isteyen hükümdarın seccadesini ilgili yerden alan seferli ağası camiye giderek yere serer ve padişahın önce bir kez yüzünü seccadeye sürerek seccadeyi kontrol ederdi (Öztuna, 1969:257).

Kiler Koğuşu: Bu koğuşun içoğlanları padişahın yiyecek ve içeceğini muhafaza ederlerdi. Geceleri sarayın ışıklandırılması da bu koğuş efradının vazifesi idi; şamdanları temizlerler, mumlarını dikerler, yanan mumun kömürleşen fitillerini hususi ve altından yapılmış bir makasla keserlerdi. En büyük zabitlerinin unvanı "peşkir ağası" idi.

Hazine Odası: Bu koğuşun içoğlanları hanedan hazinesinin muhafızları idi ve hazinede muhafaza edilen padişahın esvaplarına bakarlardı. Bu koğuşun en büyük zabiti "giyim başı" unvanını taşırdı.

Hasoda: Bu koğuşun içoğlanlarının vazifesi temizlik hizmeti ve padişahın her gün yanında bulunarak doğrudan şahsına hizmet etmek idi. Hasodanın ve bütün Enderun'un en büyük zabiti "silahdarağa" idi (Koçu, 1972: C:2, 7-32).

Topkapı Sarayının Enderûn kısmında hizmet edenlere Enderûn Halkı denmiş, Enderun hizmetlileri devşirmeler arasından, hazırlık saraylarında yetişen iç

oğlanlardan seçilmişlerdir. Devşirmelerden yetişerek Enderûn Mektebine girebilenlere, buldukları koğuşun kıdemlilerinden biri Lala olarak görevlendirilmiş ve onların sorumlulukları altında, din dersi, Arapça ve Farsça okutulmuş, silahşorluk ve binicilik öğretilmiş, mutlak itaat, alçak gönüllü davranış ve istenilen doğrultuda terbiyeli olmak öğretilmiştir (Akkutay, 1984:64-65). 21. yy.da mentorluk olarak üzerinde durulan bilgili ehil kişilerin birebir eğitim vermesi esastır. Enderun-u Hümayun'da ilerlemek odalar şeklinde oluyordu. En üst oda "Has Oda" idi. Has Odadakiler, Enderun Saray Mektebi'nin elit kısmı idiler. Defalarca seçimden geçerler ve genç olmalarına rağmen sistemde büyük bir yere sahip olurlardı (Akkutay, 1984: 105). Genellikle aileleriyle hiçbir ilgisi kalmayan, devşirilmek için alınan çocukların Enderun'a alınmadan önce belli bir alt eğitimden geçmiş olmaları gerekmektedir. Hristiyan ailelerden devşirilen çocuklar Türk aileleri yanında Türkçeyi islami esasları ve adabı öğrenirlerdi (İslam Ansiklopedisi [İ.A.], C:11:186).

Enderun Saray Mektebi'nin eğitim süresi on dört senedir. Mektebin talebesine "ağa" denir (Atuf, 1930:3). Okulu bitirenler iyi konuşan, dürüst ve çelebi kimselerdir. Okulun ders listesinde; Türkçe, Arapça, Farsça, Türk ve Fars Edebiyatı, Arapça, dil bilgisi, ses bilgisi, Kur'an ve tefsiri, İslam dini, hukuk ve Türk tarihi, müzik, matematik dersleri bulunuyordu (Uyaroğlu, 1989:60). Enderun öğrencileri, zamanlarının çoğunu din öğrenimi, hat sanatı ve silah kullanımı ile uğraşarak değerlendirirlerdi. Ayrıca kendilerine devlet idaresi ile ilgili bilgiler verilirdi (Türkyılmaz, 2009:232-233) Enderun, bugün Türkiye'de Harp Okulu, Üniversitelerin kamu yönetimi bölümleri, hukuk fakülteleri, güzel sanatlar okulları, konservatuar, veteriner ve edebiyat fakültelerinin işlevlerini içeren ve bunların ilk kaynağı olan bir öğretim kurumudur (Ergün, Polatoğlu, 1988: 122-123).

Enderun bir kurumdur. Burada yönetici sınıfı yetiştirilir. Büyük ölçüde Balkanlardan, Kafkasların ücra köylerinden devşirilen gençler, burada yetiştirilirdi (Ortaylı, 2008:101). Enderun Saray Mektebi uyguladığı hizmet öncesi ve sonrası eğitim programıyla, derslerde gösterilen din konularla birlikte din dışı konularıyla ve en önemlisi de uygulamalı eğitimiyle saray dışındaki eğitim kurumlarından ayrılmaktadır (Türkyılmaz, 2009:238-239).

İkinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde yetiştirilen yöneticilerin göreve atanmaları nasıldır?

Osmanlı devletinin yönetici görevlendirmeye ilişkin genel politikasında, kan bağı esası yoktur (Oğuz, 2008: 30). Çıkma Sistemi ile Enderun Saray Mektebinden çeşitli görevlere atamalar belirli bir düzen içinde yapılmakta ve tek yetkili olan padişah dahi bu geleneksel kurala uymaktadır (Türkyılmaz, 2009:271).

Enderun Saray Mektebinde eleman yetiştirme, bir eğitim sistemi olarak kabul edilmelidir. Çalışmalar devlet yönetimi için düzenlenmiştir. Burada yetişenler arasında bağlılık çok kuvvetli olup, eğitim zor ve uzundur. Çocuk yaşta alınan adayların, yeni bir yaşam biçimi edinmeleri sağlanmakta, iyi bir öğretimin yanı sıra silah kullanmaları, ata binmeleri öğretilmektedir. Bu zorlu eğitimlerden geçebilen kişiler için, tüm iç ve dış atamalar padişah tarafından yapılırdı (Akkutay, 1984: 64).

Enderun Saray Mektebi'ne alınan ve Büyük ve Küçük Oda'dan sonra subay statüsü içerisinde değerlendirilen bu gençler ilgi ve yetenekleri çerçevesinde müzik eğitimi, şiir eğitimi olarak sanatsal olarak da ön planda yetiştirilirdi. Saray düzeninde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip yükselebilmek büyük ölçüde yeteneğe dayanırdı. Bu sebeple öğretimin başından sonuna kadar ilgiye, yeteneklere ve bireysel farklılıklara öncelik tanınırdı. Hazırlık okullarındaki öğrenciler askerlik, dil ve edebiyat, çeşitli el sanatları, hattatlık gibi alanların birinde yetişme imkânını bulabilirdi. Daha ileri düzeyde eğitim göremeyecekleri anlaşılınca, bu aşamanın sonunda Yeniçeri Sipahi ocakları ile ordunun çeşitli hizmetlerine aktarılırlardı ya da sarayın ihtiyacını karşılamak için kurulmuş çeşitli atölye ve imalâthanelerde çalıştırılırlardı (Oğuz, 2008:80).

Çıkma Usulü: Hazırlık mekteplerinden Enderun Saray Mektebi'ne veya sipahi bölüklerine geçebilmek için bir takım kurallara mutlaka uyulurdu. Bunların başında çıkma kanunu geliyordu. Bu kanunun uygulanması mektepten bir çeşit mezun olma şekli idi. II. Beyazıt'ın çıkardığı ve 1482 tarihinden beri geçerli olan bu kanun, Kanuni Sultan Süleyman zamanında son şeklini almıştır. Bir de padişah tahta çıkınca çıkmalar olurdu, Çıkma Kanunu, genellikle 7 senede bir uygulanırdı, çalışmaları iyi olanlar yedi ve sekiz yılda eğitimlerini tamamlarlardı (Akkutay, 1984:152).

Fatih kanunnamelerinde sadrazamdan itibaren bütün görevlerin unvanları belirtilmekte, her görev içindeki ödevler ile bu ödevlerle ilgili yetkiler ve sorumluluklar, atama biçimleri, bu makama gelebilmek için terfi yöntemleri belirtilmekte ve merasim veya toplantılardaki protokol sıra ve yerleri ile ücretleri gösterilmektedir. Yapılan düzenleme de ayrıca sorumluluk kademeleri arasındaki yükselişlerde birden bire birkaç üst derece sorumluluk taşıyan görevlere atama önlenmiştir (Kalkandelen, 1972:89).

Kanuni zamanında bu uygulama “Bilimsel ve Teknik Sınıflandırma” niteliği ile en olgun seviyesine ulaşmıştır. Bilimsel nitelikten amaç, kamu görevleri ile görevlileri arasındaki ilişkinin çift yönlü bir değerlendirmeye konu yapılması ve personele ilişkin nitelik ve özelliklerin, kişilerin sahip oldukları asalet gibi unsurlara değil, ancak görevlerin gereklerine göre belirlenmesi yönteminin kullanılmış olmasıdır. Teknik nitelikten kasıt ise, bu sınıflandırmanın devletin devlet olmaktan doğan görevlerinin ve yine halktan seçilenlerin en iyileri tarafından ve halkın ihtiyaçlarına en uygun koşullarda ve vasıfta yerine getirilmesinin ikinci bir amaç olarak kabul edilmesidir (Kalkandelen, 1972:90). Osmanlıların benimsediği temel ilke, kişilere hiçbir ayrıcalık göstermeksizin yetenek, bilgi ve tecrübelerine göre değer ve iş vermektir (Kalkandelen 1972: 42-43).

Devşirme sisteminde, devşirilmek için alınan çocukların arasından zeki olanlar seçilir; seçilen zeki çocuklar Enderun Saray Mektebine gönderilirdi. Yine Enderun Saray Mektebi'ne gönderilenler arasından da en zekileri belirlenir ve devlet işlerinde görevlendirilmek üzere yönetici olarak padişah tarafından atanırlardı. Osmanlıda hükümet, eyaletler idaresi ve ordu, doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı bir bütün halinde teşkilatlandırılmış ve bu mekanizmada siyasi otoriteyi temsil edenler doğrudan padişaha bağlı kullar arasından seçilmiştir. Bu kullar sarayda Enderun Saray Mektebinde yetiştirilmişlerdir. (Türkyılmaz, 2009:175).

Üçüncü Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde yetişenlerin Osmanlı devlet yönetimi üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

Enderun Saray Mektebi Bürokrasinin kaynağı olmasının yanı sıra Divân-ı Hümâyûn'da görev alacakları da yetiştirmiştir. Bu bakımından Divân-ı Hümâyûn'un da ana hatlarıyla anlatılması yararlı olacaktır. Osmanlılarda Divan, idarî ve hukukî bir

meclis olmasının yanında bürokrasinin de merkeziydi. Devletin her türlü yazışmaları, Divân kararları, sicilleri, defterleri, malî kayıtları Divan'da tutulur ve saklanırdı. Divan birçok büroların bulunduğu ve yüzlerce görevlinin çalıştığı bir kurumdur. Kâtiplik, usta-çıraklık ilişkisi içinde zamanla kazanılırdı. Divandan yetişen pek çok ünlü devlet adamı olduğu gibi ilim-edebiyat tarih vb. alanlarında yetişen Kâtip Çelebi, Gelibolulu Mustafa Ali, Feridun Ahmet Bey gibi şahsiyetler de Divan'dan yetişmiş önemli isimlerdir. Böylece divan, bürokrasinin yanında okul niteliği de kazanmıştır. Osmanlı devleti bu anlayış çerçevesinde devşirdiği kişilere dönemin şartları düşünüldüğünde en iyi eğitimi vermeye çalışmıştır. Devşirilen kişileri devletin yönetim organlarında da değerlendirerek güçlü bir yönetim ağı geliştirilmiştir (Oğuz, 2008:4).

Devşirme asıllı devlet adamları padişahın kullarıdır. Padişah da devşirme kişilerle devlet işlerini yürütür, kimse onun işlerine karışmaz, otoritesini de devşirmelerle kurulu düzenli ve sürekli kapı kulu askerleriyle pekiştirirdi. Zamanla ulemalar dışındaki tüm askeri sınıf kul olarak adlandırılmıştır. Kullar sadece padişaha karşı sorumlu oldukları için devlet işlerini rahatlıkla görmüşlerdir. Bu sistem Hıristiyan toplulukların devlet otoritesine yaklaşmasında da önemli rol oynamıştır (Üçok, 1976:203). Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe ve etkinlikleri arttıkça, teknik bilgi ve uzmanlaşma ihtiyacı, bir iş bölümü yapılmasını gerektirmiştir. Özellikle Orhan Gazi ve I.Murat dönemlerinde bu teşkilatlanmanın temeli atılmıştır. (Türkyılmaz, 2009:176). Enderun Saray Mektebi devletin kudretini korumaya kabiliyetli kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştu (Akkutay, 1984:25).

Osmanlı devletinin aşiret yapısından dünyaya yön veren bir imparatorluk yapısına dönüşmesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından sistemleştirilen Enderun Saray Mektebi'nin varlığı görülmektedir. Bu okul Osmanlı tarihinde yönetici yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan bir okuldur. Askerlik, yönetim, güzel sanatlar gibi alanlarda Osmanlı kültürünü yansıtan bazı şairler, edipler, musikişinaslar, hattatlar Enderun odalarından yetişmiştir. Sayıları 32-40 arasında değişen Has odadakiler defalarca seçimden ve çeşitli eğitimlerden geçerek yükselmiş elemanlardır. 18. asrın sonlarına kadar Enderun Saray Mektebinden, 79 Sadrazam, 3 Şeyhülislam, 36 Kaptan-ı Derya yetişmiştir. Has odanın en büyük zabitleri sırasıyla: Yavuz Ali Paşa, Damat Öküz Mehmet Paşa, Çerkez Mehmet Paşa, Bosnalı Hüsrev Paşa, Melek Ahmet Paşa, Siyavuş Paşa, İbşir Mustafa Paşa, Malatyalı Süleyman Paşa, Bıyıklı

Mehmet Paşa, Moralı Damat Hüseyin Paşa, Mahir Paşa gibi sadrazamların hepsi vaktiyle silahdarağalığında bulunup oradan kimisi valiliğe, kimisi kaptan paşalığa veya yeniçeri ağalığına yükselmişler sonraları ise sadrazam olmuşlardır. Çorlulu Ali Paşa ise usul dışı doğrudan doğruya silahdarağalığından sadrazamlığa terfi etmiştir (Akkutay, 1999:199).

Mahmud Paşa (1.Sadaret:1453-1456/13 sene - 2.Sadaret:1472-1473/1 sene): Devşirme olup da vezir-i azam olan ilk Enderunludur. Asıl adı bilinmemektedir. Sırp asıllıdır. Edirne Sarayında eğitim gördü. II. Mehmet'in izniyle Ocak Ağalığına yükseltildi. İstanbul'un kuşatılması esnasında Bizans İmparatoruna teslim olması yönündeki teklifleri götürmekle görevlendirilmiştir. Fethin ardından Vezir-i azam olmuştur. Sırbistan seferleri sırasında Ostroviç ve Rudnik kalelerini aldı. Eflak seferinde Midilli Adası'nın fethinde padişahın takdirini topladı. Bosna'nın Fethinde önemli çalışmaları bulundu (Tektaş, 2002:45-51).

Hersekzade Ahmed Paşa (1497-1516 arasında 5 defa sadaret): 5 defa sadaret makamına getirilmiştir. Hersek dukalığının hâkimi Vurkşiş Kosariç'in oğludur. Asıl adı İstefan'dır. Vurkşiş oğlunu Osmanlıya bağlılığını göstermek maksadıyla vermiştir. İstanbul'a getirilerek adı Ahmet olarak değiştirildi. Dini de değiştirilerek saray hizmetine alındı. 1490'larda Kaptan-ı Derya oldu. Yavuz Sultan Selim zamanında beşinci kez Vezir-i Azamlığa getirildi. Osmanlı ordusunun Safevi ordusuna yenilgisinden sonra azledildi. 21 Temmuz 1517'de öldü. Keşan'da bir camisi bulunmaktadır (Tektaş, 2002:75).

Hadım Sinan Paşa (Sadareti:1516-1517/8 ay, 28 gün): Boraviniç adlı asil bir aileye mensuptur. Saray dışı ilk görevi Bosna Sancakbeyliğidir. Anadolu beylerbeyi olarak Yavuz'un Çaldıran seferine katıldı. İran ordusunun bozguna uğratılmasında önemli katkıları oldu. Zaferden sonra 25 Ağustos'ta Rumeli Beylerbeyliğine getirildi. Dulkadiroğlu Alaüddev ve dört oğlunu yakalatarak öldürttü. Bu başarısıyla vezirliğe yükseltildi. Ardından Vezir-i Azamlığa atandı. Yavuz'un Mısır seferinde başarılar gösterdi. Ridaniye savaşında Mısır sultanı Tomanbay tarafından öldürülmüştür (Tektaş, 2002:89-91).

Pargalı İbrahim Paşa (Sadareti: 27 Haziran 1523-15 Mart 1536/12 sene, 8 ay, 18 gün) : Kökeni hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sarayda Hasodabaşı oldu.

27 Haziran 1523'te Vezir-i Azamlığa atandı. Vezir-i Azamlığı sırasında Mısır'da çıkan isyanı bastırdı. Mohaç seferinde Petervaradin ve Uylak kalelerini teslim aldı. Mohaç Savaşında önemli katkıları oldu. Kalender Şah isyanını, anadoluya geçerek bizzat bastırdı. 28 Mart 1529 da Kanuni bir fermanla bazı yetkilerini İbrahim Paşa'ya verdi. Bu yetkilerinin başında padişahın olduğu ve olmadığı bütün savaşlarda seraskerlik İbrahim Paşa'ya devredildi. Vezirler hariç herkesi azletme yetkisiyle de donatıldı. Birinci Viyana seferini düzenledi. Birçok hayır eseri yaptırarak imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Örnek olarak Kumkapı'da vakıf, Galata, Kavala ve Hezergrat'ta camiler verilebilir (Tektaş, 2002:100-116).

Ayas Mehmed Paşa (Sadareti: 15 Mart 1536-13 Temmuz 1539/3 sene, 4 ay): Avlonya'da 1481'de doğmuştur. Arnavut kökenlidir. İkinci Bayezid devrinde devşirilerek Enderun Saray Mektebinde yetiştirilmiştir. Mısır seferinde yakalanan Tomanbay; idamına kadar Ayas Mehmed Paşa'nın himayesine verildi. Kanuni döneminde Rodos savaşında başarılar kazandı. Gösterdiği başarılarından dolayı Vezir-i Azamlığa getirildi. Arnavut isyanlarında isyanları güç kullanarak bastırdı. 13 Temmuz 1539'da hastalıktan ölmüştür (Tektaş, 2002:117).

Lütfi Paşa (13 Temmuz 1539-1541/ 1 sene 9,5 ay): İkinci Bayezid devrinde saraya alınmıştır. Yavuz zamanında (1512) saraydan çıktı. Çaldıran seferine katıldı. Kanuni devrinde Sancakbeyliğine atandı. Irakeyn seferlerinde bulundu. Ardından Anadolu Beylerbeyliği, Rumeli Beylerbeyliği, üçüncü vezirlik ve donanma Serdarı olarak Akdeniz seferlerinde Barbaros'la beraber bulundu. Boğdan Seferinde Prut Nehrine yaptırdığı köprüyle padişahın takdirini kazandı. 13 Temmuz 1539 yılında Vezir-i Azamlığa getirildi. Yavuz'un kızı Şah Sultan'la evlendi. İstanbul'da bir çeşmesi Edirne'de bir mescidi bulunur (Tektaş, 2002:118-119).

Hadım Süleyman Paşa (Sadareti:1541-1544/3 sene, 7 ay): Küçük yaşta devşirilmiştir. Milliyeti konusu tartışmalıdır. Sarayın Harem dairesinde yetişen "Akağalar" sınıfındandır. İkinci Bayezid'in zamanında saraya girmiştir. Mısır'da on sene görev yapmıştır. Mısırın gelirlerini arttırmış böylelikle Kanuni'nin sevgisini kazanmıştır. Anadolu Beylerbeyliğine atanmıştır. Ardından vezirliğe getirildi. Oluşturduğu donanma ile Aden'in kontrolünü sağladı. Lütfi Paşa'nın azlinden sonra yerine Vezir-i Azam oldu. Yemen'de cami, hamam; Kahire'de zaviye, camisi bulunmaktadır (Tektaş, 2002:120-124).

Rüstem Paşa (Sadareti: 1544-1561 tarihleri arasında olmakla birlikte 2 defa): 14 sene, 7 ay, 18 günlük aralıklı iki defa sadareti bulunmaktadır. Acemi Oğlanları Ocağından saraya alınmıştır. Mohaç Seferinde padişahın silahtarlığını yapmıştır. Şehzade Mustafa'nın Kanuninin gözünden düşmesinden sorumlu olduğu tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir. Şehzadeler arasındaki çekişmede şehzade Bayezit'ten yana taraf oldu (Tektaş, 2002:125-131).

Kara Ahmed Paşa (Sadareti: 6 Ekim 1553-29 Eylül 1555/1 sene, 11 ay, 23 gün): Enderunda yetişerek vezir-i Azam olmuştur. Aslen Arnavut'tur. Kapıcıbaşı, miri âlem ve yeniçeri ağası olmuştur. Estergon'un fethinde önemli katkıları oldu. Timeşvar'ı otuz beş günlük kuşatmanın ardından aldı. Ardından Solnok Kalesi'ni fethetti. Rüstem Paşa'nın ilk azlinden sonra vezir-i azamlığa getirildi. 28 Eylül 1555'te idam edildi (Tektaş, 2002:132-135).

Sokullu Mehmed Paşa (Sadareti: 28 Haziran 1565-12 Ekim 1579/14 sene, 3 ay, 15 gün): Asıl adı Bayo'dur. Adı Mehmed olarak değiştirilerek saraya alındı. Ardından Rikabdarlığa, Çuhadarlığa ve Silahtarlığa yükselmiştir. Barbaros'tan sonra Kaptan-ı Deryalığa atandı. Sonrasında Rumeli Beylerbeyliğine tayin edildi. Gürcistan seferine katıldı. Şehzade Selim ve Şehzade Beyazıt'ın Konya Ovasında yaptıkları savaşta, Şehzade Selim'in ordusunu yönetti. 1561'de ikinci vezirliğe yükseldi. 28 Haziran 1565 yılında Semiz Ali Paşa'nın yerine vezir-i azam oldu. Sokullu, ilk iş olarak Sigetvara sefer düzenledi. Sigetvar fethedildi. Don-Volga nehirlerini birleştirmek istediysede bunu başaramadı. Onun döneminde Kıbrıs fethedildi.

Sokulu, 1579'da şehit edildi. Sokullu'nun ölümüyle birlikte Osmanlı gerileme devrine girmiştir. (Tektaş, 2002:139-151). Uzun süren sadrazamlığında büyük bir servet sahibi olan Sokullu Mehmed Paşa birçok hayır eseri inşa ettirmiştir. Azapkapı'da yaptırdığı ve Azapkapı Camii diye de anılan cami, Kadırga'da inşa ettirdiği cami; medrese, çeşme ve zaviyeden oluşan külliye; Eyüp'te medrese, dârülkurrâ, çeşme ve türbeden meydana gelen külliye; Büyükçekmece'de yaptırdığı ve Köprübaşı Camii diye de bilinen mescit; Lüleburgaz'da inşa ettirdiği cami, medrese, sıbyan mektebi, arasta, kervansaray, çifte hamam, imaret ve köprüden oluşan külliye; Hatay iline bağlı Dört Yol Payas'ta inşa ettirdiği cami, hamam, medrese, kervansaray ve arastadan oluşan külliye; Edirne yolu üzerinde Havsa'da yaptırdığı cami, medrese, tekke, imaret, çifte hamam, arasta, çeşme, sıbyan mektebi

ve köprüden oluşan külliye; Antakya’da bir han ve Erdel Beçkerek’te imaret, cami, han, çeşme, köprü ve dârülkurrâdan oluşan külliye zikredilebilir. Sokullu ayrıca Edirne, Mekke ve Medine’de bir kısmı günümüze ulaşmayan birer hamam, Saraybosna’da imaret, saray ve kervansaray, Kırklareli, Trebinye (Arslanağa), Vişegrad ve Tekirdağ’da köprü inşa ettirmiştir. Ayasofya yakınlarındaki sarayı ile Kadırğa, Halkalı ve İstanbul dışındaki sarayları da bugüne kadar gelmemiştir. Bu hayratlarıyla şehirlerin imarına katkıda bulunmuştur (İ.A., C:12:383).

Ferhad Paşa (Sadareti: 1591-1595 tarihleri arasında iki defa): Kapıcıbaşı unvanıyla saraydan çıktı. Padişahın Sigetvar’da ölümü üzerine de naaşı onun nezaretinde İstanbul’a getirildi. Daha sonra mîrâhurluk görevinde bulundu ve 1 Safer 990’da (25 Şubat 1582) yeniçeri ağası oldu. Sokullu’nun emriyle Budin valisi Mustafa Paşa’yı katletti. Böylelikle Yeniçeri ağalığına getirildi. Tebriz’in İran’ın eline geçmesini engelledi. 1 Ağustos 1591 yılın da vezir-i azamlığa getirildi. 7 Temmuz 1595 yılında sadareten azledildi ve 9 Ekim 1595’te idam edildi (Tektaş, 2002:177-180).

Damad İbrahim Paşa (Sadareti: 1596-1599 tarihleri arasında üç defa): Bosna’da doğdu. Küçük yaşta Enderun’a alındı ve burada yetişti. Saray hizmetlerinde silâhtarlığa kadar yükseldi. Aralık 1579’da yeniçeri ağalığı ile dış hizmete çıktı (İ.A. C:08:440). 1531 yılında devşirilmiştir. Silahtarlık, Yeniçeri ağalığı ve Rumeli Beylerbeyliğine atanmıştır. Üçüncü Murad’ın kızı Ayşe Sultan’la evlenmiştir. Damat olur olmazda kubbe vezirliğine getirilmiştir. Lübnan’da çıkan isyanı bastırdı. 14 Ağustos 1600’de Kanije Kalesi’ni fethetti. 10 Temmuz 1601’de hastalıktan ölmüştür (Tektaş,2002:182-185). Osmanlı İmparatorluğu’nun dirayetli sadrazamlarından biri olan İbrahim Paşa akıllı, tedbirli, gayretli ve cömert bir vezir, aynı zamanda başarılı bir kumandandı (İ.A. C:08:440).

Dördüncü Alt Problem: Enderun Saray Mektebinde Kariyer Basamaklarında İlerleme Nasıldır?

Osmanlı Yönetiminde, “Saray düzeni içinde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip, yükselebilmek büyük ölçüde kabiliyete dayanıyordu. Bu sebeple öğrenimin başından sonuna kadar ilgiye, yeteneklere ve bireysel farklılıklara öncelik

tanınıyordu. Öğrenci, yeteneklerine uygun alanların birinde yetiştirilirdi (Akkutay, 1984: 136).

Osmanlıda görevle, onu yapacak kişi arasında nitelik bakımından uygunluk bulunması şarttı. Adaylara Enderun Saray Mektebi'ndeki eğitim ve öğretimle bu nitelik kazandırılmaya çalışılıyordu. Bundan dolayı uygulayarak ve yaşayarak eğitim almaktaydılar.

Beşinci Alt Problem: Enderun Saray Mektebiyle 21.Yüzyıl Yönetici Eğitim Ve Yetiştirme Yöntemleriyle Arasında Fark Var Mıdır?

Günümüzde modern yönetici eğitimi içerisinde hizmet öncesi ve sonrası olmak üzere pek çok yöntem vardır. Enderun Saray Mektebinde her iki yöntemin kullanıldığı görülmektedir (Türkyılmaz, 2009:294). Enderun Saray Mektebinde daha çok modern yönetici eğitim metotlarından olan, iş başında eğitim yöntemleri uygulanmıştır. "Yöntemin özü, işin yapılarak öğretilmesindedir, Öğretici işin nasıl yapılacağını anlatır, gösterir, açıklar ve işin yönetici aday tarafından yapılmasını denetler" (Sürgit, 1970: 28).

Bu yöntemde kişisel farklılıklar diğerlerine kıyasla daha çok dikkate alındığından bu yönteme, bireysel öğretim yöntemi de denir (Öztürk, 1994: 27). Yönetici yetiştirme de bu yöntem özellikle amirin yerine yetişecek yönetici adayı ya da adaylarının hizmet içi eğitimi için uygundur (Üskül, 1975: 293).

Yönetici Adaylığı: Bu yöntem, günümüzde sık kullanılan yöntemlerdendir. Yöneticiye yardımcı yönteminde eğitilecek yönetici, yanında bulunduğu yöneticinin yardımcısıdır. Eğitilecek yönetici, çeşitli sevk ve idare uygulamalarıyla ilgili konularda amirine yardım etmekte ve böylece kendisinin örgütün problemlerini bir bütün olarak görebilme kabiliyetinin geliştirilmesine çalışılmaktadır (Telimen, 1972: 60).

Enderun'da gözlem ve uygulama önemli bir aşamadır. Çünkü her bir odadaki öğrenciler bizzat padişahın yardımcılığını yaparak işleri öğrenmekteydiler. Doğancı odasındaki talebeler, padişahın av hizmetlerini yerine getirirken; seferli koğuşundakiler, padişahın sefer hizmetleri ve özel eşyalarıyla ilgilenirlerdi. Kiler odasındaki talebelerse yemek hizmetlerine bakarken, Hazine odasındakilerse

padişahın özel hazinesinde gerekli uygulamaları yaparak öğrenimlerini tamamlamaya çalışırlardı (Türkyılmaz, 2009:294-295).

Bir Üst Yönetici Gözetiminde Eğitim: Uygulamada en yaygın yönetici yetiştirme yöntemlerinden bir tanesidir. Bu yöntem, insanların en iyi yaparak öğrenebilecekleri ve adayı en iyi, bir üst yöneticinin yetiştirebileceği düşüncesi üzerine kuruludur (Artan, 1977: 52). Enderun odalarında eğitim o odadan sorumlu kişilerin gözetiminde yapılmaktadır. Bunlar sırasıyla Lala, Zabit, İmam, Kethüdadır ve Kapı Ağlarıdır (Türkyılmaz, 2009:293). Mentorluk uygulaması ile büyük benzerlik göstermektedir. Staj yaptırma yöntemi, öğrencilere belirli bir "staj programı" çerçevesinde, yapacakları işlere ilişkin bilgiler beceriler ve davranışları kazandırmak için, iş yerlerinde uygulama yaptırılarak verilen eğitimidir (Sabuncuoğlu, 1994,148).

Enderun Saray Mektebi'ndeki eğitim bir yönüyle uygulamalı stajdır. Öğrenciler bizzat iş tecrübelerini, uygulayarak kazanmaktadırlar. Padişahın ve diğer devlet erkânının elçi karşılama, divan toplantılarına katılma, karar verme, davalara bakma, ferman yazma vb hizmetlerine katılarak işi kaynağından öğrenmekteydiler (Türkyılmaz, 2009:293) .

Görev değiştirme: Enderun Saray Mektebi'nde bu yöntem şu şekilde uygulanmıştır. Öğrencilere, her odada farklı eğitim ve öğretim yaptırılarak, devletin yönetim sistemi hakkında tüm bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır. Tıp fakültesindeki "intörlük" gibi bir eğitimle; ilgili her alanda temel bilgi sahibi olma şeklinde gerçekleştirilmiştir.

V. BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

1-Enderun Saray Mektebi'nin Eğitim Şekli nasıldır ve Saray dışındaki okullardan farkları: Enderun saray mektebi, II. Murat tarafından Edirne'de kurulmuş, Fatih Sultan Mehmet tarafından Topkapı Sarayının inşasıyla birlikte bu saray içinde kalmıştır. Akkutay (1984) Enderun Mektebi adlı çalışmasında, mektebin Fatih Sultan Mehmet zamanında sadece devşirme işlemi yapan bir kurum olmaktan çıkarılarak, devletin korunması için gerekli mülki ve idari kadronun eğitime yönelik bir kurum yapıldığı, mektebe meşhur ilim adamlarının getirilerek gelişiminin sağlandığını ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak Enderun Saray mektebinin ne zaman kurulduğu konusunda araştırmacıların kesin bir sonuca varamadıkları ancak kimin zamanında kurulduğu ve geliştirildiği konusunda ise ortak bir noktada birleşildiği sonucuna varılabilir.

Enderun saray mektebinin eğitim süresi konusunda şu sonuçlar elde edildi. Mektebin eğitim süresi on dört yıldır. Devşirme sistemi adı verilen bir yöntemle değişik elemelerden geçirilen parlak zekâlı çocukların bir arada olduğu öğrencilerden oluşurdu. Yapılan çalışmalarda Enderun dışındaki halka yönelik eğitim kurumlarının ise vakıf sistemiyle oluşturulan medreseler, sıbyan mektepleri gibi kurumlardan oluştuğu sonucuna varıldı. Osmanlı sarayı dışındaki eğitim kurumları vakıf sisteminin ön planda olduğu kurumlardır. Camilerin de toplumun eğitilmesi amacıyla kullanılmıştır. Tüm veriler bir araya getirildiğinde halka yönelik eğitim kurumlarının düzenli bir faaliyet içerisinde olmadığı, devam mecburiyetinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Enderun Saray Mektebi; amaçları, teşkilatlanması, uygulanan ders programları, sistemi ve işleyişi yönüyle tamamen kendine ait özellikleri olan özel bir kurumdur. Buraya alınan öğrenciler sırasıyla: Küçük ve Büyük Oda, Doğançı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Odası, Hasoda adı verilen bölümlerde yetiştirilerek mezun edilirdi.

Enderun Saray Mektebinde öğrenciler Türkçe dilbilgisi, dönemin ağırlıklı kullanılan yabancı dillerinin öğretiminin yanı sıra fen ve matematik gibi bilimlerde de

eğitilirlerdi. Uyaroğlu'nun (1989) yaptığı çalışmasında mektepte Türkçe, hukuk ve Türk tarihi, müzik ve matematik gibi derslerin okutulduğunu ifade etmektedir.

Enderun'a öğrenci alımlarında karakter ve kişilik analizleri yapılırdı. Bu da Osmanlının karakter ve mizaca önem verdiğini göstermektedir. Uzunçarşılı (1984), Osmanlı Saray Teşkilatı adlı eserinde Kıyafet adı verilen vücuttaki şekil ve izlerden yola çıkarak kişilik analizi yapmayı amaçlayan bir ilimden bahseder ve bu ilmin verilerine göre öğrenci seçimleri yapıldığını söyler. Enderun Saray mektebi, yirmi birinci yüz yıl modern eğitimiyle, öğrenci cinsiyeti yönüyle karşılaştırılması yapıldığında, Enderun Saray Mektebi'ne alınan öğrencilerin erkek olduğu, yirmi birinci yüz yılda ise karma eğitim verildiği göze çarpmaktadır.

Enderun Saray Mektebi'nin padişah denetiminde ve gözetiminde olduğu, giderlerinin padişah tarafından karşılandığı, yönetiminin saray içerisindeki yetkili kişilerce sürdürüldüğü sonucuna varıldı.

2-Enderun Saray Mektebinde yetiştirilen yöneticilerin göreve atanmaları:

Atamaların çıkma adı verilen bir usule göre yapılmaktaydı. Akkutay, (1984), Çıkma Kanunu, genellikle 7 senede bir uygulanırdı, çalışmaları iyi olanlar yedi ve sekiz yılda tahsillerini tamamlarlardı. Oğuz (2008) çalışmasında saray düzeninde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip yükselebilmek büyük ölçüde kabiliyete dayanırdı düşüncesini savunur. Yine bir başka araştırmacı Kalkandelen'e (1972) göre ise Osmanlıların benimsediği temel ilke, kişilere hiçbir ayrıcalık göstermeksizin kabiliyet, bilgi ve tecrübelerine göre değer ve iş vermektir der. Eğitimlerini tamamlayan öğrenciler bizzat padişah tarafından yeni görevlerine atanırlardı. Günümüz eğitim anlayışına göre eğitim teoriden çok uygulamaya dayanmaktadır ve atamalarda ise liyakatin ön planda olduğu sonucuna varıldı.

3-Enderun Saray Mektebinde yetişenlerin Osmanlı devlet yönetimi üzerindeki etkileri: Enderunlu talebeler, padişahla iç içe olmaları, tamamıyla padişahın şahsî işleriyle ilgilenmeleri sebebiyle Osmanlı yönetim mekanizması içerisinde hep sadık birer kul olmuşlar, üst düzey görevlere getirildiklerinde bile devlete olan bağlılıklarını unutmayıp kendilerini sistemin bir parçası olarak görmüşler ve Osmanlı Devleti için çalışmışlardır.

Tüm üst düzey yöneticiler Enderun Saray Mektebinden yetişmiş kişilerden atanmış olduğundan, yönetim sistemi üzerinde derin etkileri vardır. Oğuz'a (2008) göre Osmanlı devleti bu anlayış çerçevesinde devşirdiği kişilere dönemin şartları

düşünüldüğünde en iyi eğitimi vermeye çalışmıştır. Devşirilen kişiler devletin yönetim organlarında da değerlendirilerek güçlü bir yönetim ağı geliştirmiştir der. Burada yetiştirilen yöneticiler 16. yüzyılda devletin büyümesi ve güçlenmesinde etkili olmuşlardır. Akkutay, (1984), Enderun Saray Mektebi; devletin kudretini korumaya kabiliyetli kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştu diyerek kurumun devletin güçlenmesindeki önemini vurgulamıştır. Ne zamanki 17. yüzyıldan itibaren sistemde bozulma başlamış, devletin gerilemesine ve sonunda da devletin yıkılmasına neden olduğu görülmüştür.

Kul sisteminde bürokrat sultanın kulu durumundadır. Bu sistemde devlete değil, padişaha sadakat ana kuraldır. Bu nedenden dolayı devlet uzun süre varlığını devam ettirebilmiştir sonucuna varılabilir. Ancak Kanuni'den sonra etkili padişahların olmayışı bu bağlılığı sorgular hale getirmektedir. Sokullu gibi güçlü ve yetenekli devşirmeler padişahattan daha çok, devlete hâkim konumdaydılar.

Devşirme kökenli devlet adamlarının devletin siyasal yaşantısında oldukça etkili olduğu dönemler yaşanmıştır. Bunun sebebi de yine devşirme asıllı kadınların padişahların aldıkları kararlara etki etmeleri, çoğu zaman bu devşirme kökenli vezirlerle işbirliği halinde olmaları saray entrikalarının artmasına neden olmuştur. Enderun Saray Mektebinden, 79 Sadrazam, 3 Şeyhülislam ve 36 Kaptan-ı Derya yetişmiştir. Ayrıca devletin birçok orta kademe yöneticilikleri ve memurluklarında da görev yapanların büyük çoğunluğu devşirme kökenlidir.

1500'lü yılların sonuna doğru kanuni'nin de ölümüyle devlet sisteminde sorunların ortaya çıktığı, iktidar için kavgaların, suçlamaların ve bunların neticesinde idamların arttığı görülmektedir. Sokullu Mehmed Paşa'nın da öldürülmesiyle beraber Osmanlı gerileme dönemine fiili olarak girmiştir. Saray içi düzenin bozulması, Enderun'un sisteminin de aksamasına ve bozulmasına sebep olduğu, bu durumun da devlet yönetimine olumsuzluk olarak yansıdığı sonucuna varıldı.

4-Enderun Saray Mektebinde Kariyer Basamaklarında İlerleme: Osmanlı devletinde her görev, devletin gücünün korunması ve vatandaşının huzurlu olması, halkın devlet hizmetlerine kolaylıkla ulaşabilmesi amacı bulunmaktaydı. Bu amaçla bu görevleri yürütecek kişilerin de alacakları göreve uygun olması gerekiyordu. Enderun Saray Mektebi öğrencilerinin eğitimleri, teoride bırakılmayarak öğrencilerin

uygulama yapmaları sağlanıyordu. Akkutay'a, (1984) göre öğretimin başından sonuna kadar ilgiye, kabiliyetlere ve bireysel farklılıklara öncelik tanınırdı. Öğrenci, kabiliyetlerine uygun çeşitli öğrenim kanallarının birinde yetiştirilirdi der. Yine Akkutay'a, (1984) göre Saray mektebinin müfredatından çalışma şekline kadar tüm Enderun ordu ve bürokrasi hizmetlerinde de çalışabilecek yöneticilerin yetiştirilmesi üzerine planlanmıştır der.

Zamanında Has oda da görev yapan veya Enderun'da değişik görevlerde olan birçok insanın sadrazamlığa kadar yükseldikleri görüldü. Akkutay, (1999), çalışmasında; Çorlulu Ali Paşa'dan bahsederek bu kişinin usul dışı doğrudan doğruya silahdarağalığından sadrazamlığa terfi ettiğinden bahseder. Mahmud Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Ferhad Paşa, Damad İbrahim Paşa, Pargalı İbrahim Paşa gibi Enderun görevlilerinin padişaha sadakatleri ve yeteneklerinden dolayı sadrazamlığa atandıkları görüldü.

5- Enderun Saray Mektebiyle 21. Yüzyıl Yönetici Eğitim Ve Yetiştirme Yöntemleri Arasındaki Fark: Enderun Saray Mektebinde yöneticiler göreve atanmadan önce aldıkları eğitimlerin yanı sıra göreve atanmalarıyla beraber yöneticilerin uygulama yapmaları ve yaşayarak öğrenmelerinin sağlandığı sonucuna varıldı. Bu da yirmi birinci yönetici eğitimlerinde sıklıkla uygulanan hizmet içi eğitimlerine benzerlik gösterir.

(Türkyılmaz, 2009), çalışmasında Enderun Saray Mektebi'ndeki eğitimin öğrenciler için staj olduğunu söyleyerek öğrencilerin; padişahın ve diğer devlet erkânının elçi karşılama, divan toplantılarına katılma, karar verme, davalara bakma, ferman yazma gibi hizmetlerinde bulunarak yetiştirildiklerini vurgular. Yirmi birinci yüzyılda ise bu yöntem kullanılmaktadır. Telimen (1972) göre yönetici adayları herhangi bir konuda amirlerine yardım etmekte ve böylece örgütün problemlerini bir bütün olarak görebilme kabiliyetlerinin geliştiğini söyler.

Yirmi birinci yüzyıl yönetici eğitimlerinde yönetici adayları rehberlik yapılarak ya da bir üst yönetici gözetimine verilerek, staj yapmaları sağlanır, zaman zaman görev değişiklikleri de yaptırılarak yetiştirilmeye çalışılır. Enderun Saray Mektebinde öğrencilerin odalar arasında ilerletildiği, öğrencilere her odada değişik

görevler verildiği; böylelikle çok yönlü olmalarının sağlanmaya çalışıldığı sonucuna varıldı.

5.2. Öneriler

1- Enderun Saray Mektebi'nde ağırlıklı olarak uygulamaya ve yeteneğe dayanan eğitim sistemi, günümüzde hizmet öncesi eğitim veren okullarda da uygulanmalıdır.

2- Memurların çalıştıkları kurumda verimli bir hale gelebilmeleri için terfilerinde almış oldukları eğitime, alanlarındaki çalışmalarına önem verilmesinin devletin işlerlik anlayışını daha sistemli ve etkin bir hale getirebileceği hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

3- Enderun Saray Mektebi'nde verilmeye çalışılan beden ve ruh terbiyesi ile sanat eğitimi 21.yüzyıl okullarında da verilebilir.

4- Enderun Saray Mektebi'nde erken yaşlarda eğitime ve mesleğe başlanıldığı düşünüldüğünde yirmi birinci yüzyılda gençlerin hayata daha erken atılmalarını sağlayacak bir eğitim sistemi geliştirilebilir.

5- Üst düzey yönetici kademesinde görevlendirilecek personelin erken yaşlardan itibaren tespiti, yönlendirilmesi, ilgi ve kabiliyetlerine göre uzun vadede konumlarıyla bağlantılı olarak belirli yönetim aşamalarından geçirilmesi göz önünde bulundurulmalı ve yönetimle ilgili eğitim programları oluşturulmalıdır.

6- Ücretler belirlenirken yapılan görev, almış oldukları eğitim göz önünde bulundurulmalıdır.

7-Yönetici olacıklara iyi bir tarih eğitiminin verilmesi, ülkesinin geçmişini tanımsı yapacağı görevlerde vereceği kararları olumlu yönde etkileyecektir.

8- 21. Yüzyılda devletin, vakıf vb. sivil toplum kuruluşları ile daha güçlü bir yönetim ağı oluşturulabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

9- Önemli kadrolara gelebilecek öğrencileri Enderunda olduğu gibi, kabiliyet ve zekâ yönüyle tespit edilip, eğitimlerine önem verilmesi gerekir. Bu öğrenciler için özel okullar açılmalı ve özel eğitimler verilmelidir. Ya da mevcut kurumlar bu düşünceyle iyileştirilmeye çalışılmalıdır.

Kaynakça

- Abadan, N. (1959). Bürokrasi, Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Akçe, F. (2006). Osmanlı'da Kültürel Hayat, Nisan, İstanbul: Işık Yayınları.
- Akdağ, M. (1999). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559), Ankara: Barış Yayınevi.
- Akgündüz A., Öztürk S. (1999). 700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Akkutay, Ü. (1984). Enderun Mektebi, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Akkutay, Ü. (1999). Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi, Ankara: Yeni Türkiye Dergisi, 5.cilt.
- Akyüz, Y. (1994). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), İstanbul: Kültür Koleji Yayınları 4.
- Akyüz, Y. (1982). Türk Eğitim tarihi, (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara.
- Alemdar, Y. (1996). XV-XV. Asırlarda İstanbul Daru'l-Kurra'ları, Ankara.
- Artan, S. (1977). İşletmelerde Başlıca Yönetici Yetiştirme Yöntemleri, EİTİA Dergisi. C. XIII, Ocak.
- Atuf, N. (1930). Türk Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Ay, E. (2002). 1908-1914 Yıllarında Mekteplilerin Medreseye Yönelik Bakışı, İstanbul.
- Ayverdi, S. (1984). Ebedi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, İstanbul.
- Baltacı, C. (1976). XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul: İrfan Matbaası.

Başaran, İ. E. (1989). Yönetim, Ankara: Gül Yayınevi.

Baykal, İ. H. (1953). Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul: Halk Basımevi.

Bilge, M. (1984). İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çengelci, N. (1973). Kamu Yönetiminde Eğitim ve Mülki İdare Amirlerinin Eğitimi Sorunu, TİD, S. 343, Y. 44, Temmuz-Haziran.

Ergin, O. (1939). Türk Maarif Tarihi, Osman Bey Matbaası.

Ergün T., Polatoğlu A. (1988). Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, , Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:224.

Eryılmaz, B. (2004). Kamu Yönetimi, İstanbul: Erkam Matbaası.

Fidan N., Erden M. (1998). Eğitime Giriş, İstanbul: Alkım Yayınları.

Görmüş, A.Ş. (2009). Entelektüel Sermaye Ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.X I, S I).

Güven, A. (2009). Osmanlı'dan günümüze Türk Bürokratlarının Eğitimi ve Bürokrasi Teorileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Halaçoğlu, Y. (1998). XIV-XVII.Y.Y. Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Hayat Ansiklopedisi, İstanbul: Tifdruk Basımevi, C:2.

Heper, M. (1977). Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme, Siyaset Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme, İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yayını.

İnalcık, H. (1954). Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ankara: T.T.K.

İnalcık, H. (2004). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), (Çev: Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4.Baskı.

İsfendiyaroğlu, F. (1952). Galatasaray Tarihi, İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi, C:1.

İslam Ansiklopedisi, Enderun maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:11, s.186.

Kabaklı, A. (2002). Millete Vurulan Canlı Pranga: Bürokrasi, İstanbul: Tev Yayınları.

Kalkandelen, A. H. (1967). Devlet Memurlarının Eğitimi, Hizmet içi Eğitim Kuruluşları ve Üniversite, Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı Raporlar ve Tartışmalar, Ankara: SBF Yayını.

Kalkandelen, H. (1972). Personel Yönetimi ve Yönetimde Sistemler-Ülkeler, Ankara: Şenyuva Matbaası.

Karamuk, Z. (1964). Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Kaya, Y. K. (1984). İnsan Yetiştirme Düzenimiz. Geliştirilmiş 4 Baskı, Ankara: HÜEF Yayınları.

Kazıcı, Z. (1985). İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar, Milli Eğitim Yayınevi.

Kazıcı, Z. (2003). Osmanlı'da Toplum Yapısı, İstanbul: Bilge Yayınları.

Koçer, H. A. (1991). Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923) M.E.B, İstanbul.

Koçu, R. E. (1964). Yeniçeriler, İstanbul: Koçu Yayınları.

Koçu, R.E. (1972). Osmanlı Sarayında Enderun Teşkilatı, İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası, C:2.

Mardin, ř. (2004). Türkiye'de Toplum ve Siyaset -Makaleler 1-, (Der.Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları, 12.Baskı.

Pakalın, Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, C:3.

Reyhan, C. (1999). Osmanlı Devletinde Siyasal İktidar ve İlimiye Sınıfı, Amme İdaresi Dergisi, Ankara: TODAE Yayınları, Sayı: 32/3.

Sabuncuoğlu, Z. (1994). Personel Yönetimi, Bursa: Rota Yayınları.

Sürgit, K. (1970). Yüksek Yöneticilerin Yetiştirilmesi, Mart, AİD, C.3.

Şimşirgil, A. (2005). Taşa Yazılan Tarih, Topkapı Sarayı, İstanbul: Tarih ve Düşünce Kitapları.

Tektaş, N. (2002). Sadrazamlar, İstanbul: Çatı Kitapları.

Telimen, O. (1972). Yüksek Kademe Yöneticilerin Eğitim Ve Geliştirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul İktisadi Ve Ticari Bilimler Akademisi.

Türkyılmaz, M. (2009). Osmanlı Klasik Döneminde, Enderun Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi İle Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin Karşılaştırılması, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Oğuz, M. (2008). Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Mektebinin Yeri ve Önemi, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Ortaylı, İ. (1979). Türkiye İdare Tarihi, Ankara: Doğan Basımevi.

Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İzmir: Çağlayan Matbaası, Mayıs.

Özcan, R. (1989). Edirne Sarayı, Ankara: TTK.

Özdemir, H. (2001). Osmanlı Devletinde Bürokrasi, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

Öztuna, Y. (1969). Türk Tarihinden Yapraklar, İstanbul: M.E.B.

Öztürk, H. (1994). Türk Kamu Yönetiminde Üst Düzey Yöneticilerin Eğitimi ve Yetiştirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Öztürk, N. (1995). Türk Yenilenme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Unat, F. R. (1964). Türkiye Eğitim Sisteminin gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Unan, F. (1999). Osmanlı Medreselerinde İلمي Verimi ve İلمي Anlayışı Etkileyen Amiller, Türkiye Günlüğü, S:58 Kasım-Aralık.

Uyaroğlu, H. N. (1989). Osmanlı Kamu Kurum ve Yönetim Sistemleri İçinde Enderun Saray Mektebi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Uzunçarşılı, H.İ. (1943). Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1965). Osmanlı Devletinin İلميye Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Saray Teşkilatı, Ankara: T.T.K.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, 3.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üçok C., Mumcu A. (1976). Türk Hukuk Tarihi, Ankara: Sevinç Matbaası.

Ünsal, A. (1979). Mülki İdare Amirliğinin yetkilerini kısan bir gelişme:Askeri ve yönetsel yapıların ayrışması, Kurthan FİŞEK ed. Türkiye'de Mülki İdare Amirliği, Ankara: TİD yayını.

Üskül, Z. (1975). Kamu Yönetimi Personelinin Hizmetiçi Eğitimi , Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Cilt: 11, Sayı : 1, Eskişehir : Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.

